İSTANBULUM

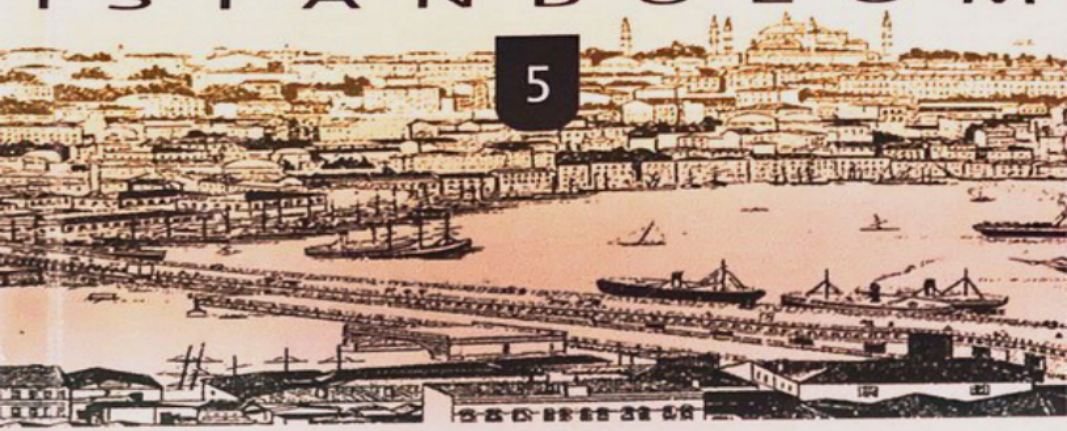

Fener

Ari Çokona

İstanbul 2010 AVRUPA KÜLTÜR BAŞKENTİ

heyamola yayınları

II. baskı

Fener

Ari Çokona

Heyamola - 2010

Ari Çokona

1957'de İstanbul'un Fener semtinde doğdu. İTÜ'den Kimya Yüksek Mühendisi olarak mezun olduktan sonra bir süre boya sanayinde çalıştı. Halen özel bir lisede Kimya öğretmenidir. Edebiyat öğretmeni eşi ve ilkokul öğrencisi iki oğluyla Cihangir'de yaşıyor. 2004'ten başlayarak Yunancadan Türkçeye çeviriler yapmaktadır. İletişim, Altın Kitaplar, Helikopter, İş Bankası Kültür, Epsilon, Pan, Birzamanlar ve Bizim Deniz Yayınları ile çalıştı. Çevirmenin Notu, Yedi İklim, Virgül ve Yunanistan'ın De-kata edebiyat dergilerinde yazıları, Kitap-lık ve Yunanistan'ın 1 Kinsterna dergisinde şiir ve öyküleri yayımlandı. "Ege'nin Karşı Yakasından..." başlıklı iki ciltlik Çağdaş Yunan Edebiyatı seçkisi, 2007'te Yunanistan Edebiyat Çevirmenleri Derneği'nin "Rigas Fereos" çeviri ödülünü aldı.

Yangın

Yanıyor! Yanıyor! Müthiş terakkeler

Çekiyor aguşuna o adüvv'i beşer...

Nâzım Hikmet

"Karşımızdaki evde yangın çıktı. Yangını ilk görüşüm. Şaştım. Korktum. Büyük babam, yangın bize atlamasın diye pencereden Kuran'ı tuttu karşıdaki alevlere. Yangın söndü. Kuran gücüyle, hatta itfaiye gücüyle de değil. Ama yaktığı evi kül ederek söndü kendiliğinden. Ve ben bir saat sonra ilk şiirimi yazdım. Yangın..." Nâzım Hikmet, ilk yazdığı şiiri böyle anlatır. Doğrudur! Yangın bir çocuğu şair yapacak kadar derinden etkileyebilir.

Evimizin yanıp kül oluşu beni şair yapamadıysa da, o güne kadar sorunsuzca, huzur içinde yaşadığım çocukluğumu erken bitirdi. O korkunç gün ne güzel başlamıştı oysa! Mevsimlerden bahardı, okulla Polonezköy'e geziye gitmiştik. Annem beni erkenden uyandırmıştı ve Fener vapur iskelesinin önünde okulumun kırmızı otobüsüne binmiştim. Ailem yanımda olmadan o kadar uzağa ilk gidişimdi.

Dünmüş gibi hatırlıyorum. Biz büyükler küçüklerle maç yapmış, onları perişan etmiştik. Ata bile binmiştim. Benden daha yürekli olan sıra arkadaşım Mario gösterişli aygırı, bense ufak tefek kısrağı seçmiştik. Ama nedense o görkemli aygır ağır ağır giderken, benim kısrak erkeğine yetişmek için peşinden dörtnala koşuyordu. Çok eğlenmiştim. Ata binmiş, futbol oynamış, annemle anneanneme götürmek üzere kır çiçekleri toplamıştım.

Fener'e döndüğümüzde hava kararmaya yüz tutmuştu. İskelenin önünde mahallemizden iki çocuk beni bekliyordu. İlk tepkim anneme kızmak oldu. Karanlık da olsa eve tek başıma dönecek kadar büyümemiş miydim artık? Beni almaya birilerini göndererek arkadaşlarımın önünde küçük düşürmesinin ne gereği vardı?

Yol arkadaşlarımın davranışları bir tuhaftı. "Canını sıkma, olur böyle şeyler." dediler. "Kimsenin burnu bile kanamadı, önemli olan da bu!" "Ne oldu ki?" diye sordum. Gezinin nasıl geçtiğini filan sorarak sorumu geçiştirdiler. Kötü bir şeyler olduğunu anlamıştım ama fazla üstlerine varamadım. Üçümüz de önümüze bakarak konuşmadan yürümeye devam ettik.

Köşeyi döner dönmez beynimden vurulmuşa döndüm, evimizin yarısının yerinde yeller esiyordu. Dört katından ikisi yok olmuştu. Sağ tarafımızdaki bina da aynı durumdaydı, ama solumuzda, büyük dayılarımın evi yerli yerinde duruyordu. Ve keskin bir koku, ıslak yanık kokusu genizleri yakıyordu.

Annem sokakta beni bekliyordu, hemen yanına koştum. Metin görünmeye çalışıyordu, bana gülümsedi. "Hiç üzülme" dedi, "her şeyi yeni baştan, daha da güzel yapacağız. Bak, okul çantan da burada!" Gerçekten de elinde okul çantam vardı. Yengemlere gittik, çay ikram ettiler. Beni fazla korkutmamaya özen göstererek neler olduğunu anlattılar.

Evden çıkışımdan yarım saat kadar sonra komşumuzda yangın çıkmış. Mahalledeki eski evlerin elektrik tesisatları da eskiydi. Komşular her kata birer elektrikli termosifon taktırmıştı ve eski elektrik tesisatı bu yükü kaldıramamıştı. Patırtı, gürültü, çığlıklar derken alevler her yeri sarmış, bütün mahalle sokağa dökülmüş. Bir tek annem, o dillere destan cesaretiyle eşyalarımızı kurtarmak için alevler içinde kalan eve girmiş.

Yan komşumuzun büyük oğlu yangına uykusunda yakalanmış, dördüncü katta mahsur kalmış. Hamile karısı alt kata inip evden çıkabilmiş, ama alevler kocasının yolunu kesiyormuş. Pencereden sundurmaya çıkmış, oradan bizim eve geçmeye çalışmış. Önünde gardırop durduğundan penceremiz açılmıyormuş. Bir hafta önce dört kişinin zorlukla yerleştirdiği ağır gardırobu annem tek başına çekerek delikanlıyı odaya almış. Alevler artık bizim eve de doluşmuştu. Annem sadece okul çantamı, kız kardeşimin iki yeni bebeğini ve kimliklerimizi bahçeye atabilmiş. O yıllarda son sınıf öğrencileri ilkokul bitirme sınavına giriyordu ve bir hafta sonra sınavlarım

başlayacaktı. Bu arada, annemi çıkarmak için babam da eve girmiş. Bir ay önce satın aldığımız makaralı teyp ellerinde, can havliyle evden çıkmışlar.

İstanbul, kuruluşundan beri yangın ve depremlerden çok çekti. Büyük yangınlarda, yangınla mücadeleyi sadrazam yönetirdi. Zafer Karaca, Osmanlı yönetiminin bu konuda getirdiği bazı yasak ve kurallardan söz eder. 2. Bayezid döneminde, 1509'da meydana gelen ve aralıklı olarak 45 gün süren depremden sonra, İstanbul'daki inşaatlarda ahşap kullanımına ağırlık verilir. Ama bu kez yangınların tahribatı artar, günlerce süren ve koca mahalleleri yok eden büyük yangınlar yaşanır. Önlem olarak yapıların kâgir inşa edilmesi düşünülür. 1677 ve 1696'da çıkarılan fermanlarla inşaatlarda taş sütunlar ve tuğlalar kullanılması emredilir. 1702'de tuğla, kiremit ve kireç temini konusunda başka bir ferman çıkarılır. Ancak bu önlemler de sorunu tamamen yok etmez. Yangınlar ve depremler günümüzde bile güzel İstanbul'un kötü kaderi olmayı sürdürür.

Dar sokakları, mum imalathaneleri ve ambarlarında alkollü içki bulunduran meyhaneleriyle Fener, Cibali ve Balat bu tür yangınların yayılması için elverişli bir zemin hazırlıyordu. Orhan Türker, Fener ve çevresinde büyük yıkıma neden olan yangınların dökümünü çıkarır. 1629'da Balat'ta çıkan yangın Fener'e ve Yavuzselim'e kadar yayılarak ortalığı silip süpürür, Patrikhane de dahil olmak üzere on iki kilise yanar. 1678'de Fener'in sahil kesimi tamamen yanar. 1720 Petrikapı yangınında Patrikhane ve çevresi büyük hasar görür. 1738 ve 1739'da yine aynı yöre alevler içinde kalır. 1745 ve 1782'de Fener ve Balat tekrar yanar. 1784'te Fener'in Kiremit Mahallesi'nde 27 saat süren bir yangın sonucu 5.000 ev ve iki kilise yanıp kül olur. 1808'de Fenerkapısı'ndaki bir meyhanede çıkan yangın iskele civarındaki meyhane ve kahveleri yok eder. O kış gecesi kopan fırtınada Haliç'i geçmeye çalışan tulumbacıların sandalı devrilir ve içindekiler boğulur. 1855'te 200, 1861'de 100, 1877'deki iki ayrı yangında Abdi Subaşı Mahallesi'nde 35, Kiremit Mahallesi'nde 67, 1885'te de 55 bina yanar. Büyük tahribat yapan yangınlar 20. yüzyılı da es geçmez. 21 Eylül 1941'de Patrikhane'nin büyük kısmı, Abdi Subaşı Mescidi ve 94 ev yanar. 1 Aralık 1974'te çıkan başka bir yangın ise Fener'in tarihi kiliselerinden Vlahsaray'ı kül eder.

İstanbulluların yangınlarla başa çıkmak için düşündükleri pratik çare pek de akılcı değildi. İlk başlarda yangın söndürme görevi yeniçerilere

verilmişti. Fakat bunlar düzensiz olduklarından çoğu zaman yangın yerine ulaşmakta geç kalıyorlardı. Yangını söndürmek için de maddi karşılık bekliyor, alacakları bahşişin pazarlığını yapıyorlardı.

17. yüzyılın başlarında Humbaracı Ahmed Paşa yangınları söndürmek için ayrı bir birimin, Tulumbacı Ocağı'nın kurulmasını önerir. Zamanla, her semtte tulumbacı ocakları kurulur. Tulumbacılar kurumu, değişik tarihlerde şehrimize uğrayan gezginlerin en az Topkapı Sarayı ve Ayasofya kadar ilgisini çekmiştir. Yangın yerine herkesten önce varmak için birbirleriyle kıyasıya kavga eden, yangını söndürmekten çok yanmış evleri yağmalamayı düşünen bu pejmürde kıyafetli güruh, yabancı gezginlerin gözüne çirkin görünüyordu. Ancak onları yakından tanıyanlar haklarında olumlu şeyler düşünüyordu. Fenerli aydın Nikolaos Vasiliadis büyük bir sevecenlikle tulumbacılar hakkında şunları yazar:

"Tulumbacılar çevrelerini saran sosyal koşullardan etkilenmeden sokaklarda yetişirler. Yaşanan hırsızlık olaylarını, ailelerin karşılaştıkları sorunları yakından izleyerek mahallenin koruyucusu ve bekçisi konumuna yükselirler. Bu konuda, geçmiş yıllardaki davranışlarıyla çoktan halkın güvenini kazanmışlardır ve özellikle bazıları herkese dürüstlük örneği olarak gösterilebilir. Ocaklarında bazen asil ailelere mensup gençler ve benim tanıdığım bir Fener Rum Lisesi mezunu bulunmakla birlikte, tulumbacıların çoğu okuma yazma bilmez. Ana meslekleri itfaiyeciliktir, ama hamallık ve gece bekçiliği yaptıkları da olur. Bu ocaklar gayrinizami gibi görünse de polis teşkilatının bilgisi dahilinde belirli bazı kurallara uyarlar. En belirgin özellikleri dinsel hoşgörüdür. Türk, Rum ve Ermeniler bir arada, koca bir başkentin sokaklarında değil de yüksek dağlarda yaşıyor olsalardı Rousseau'nun hayranlığını kazanacak derecede uyumlu ilkel bir komün hayatı sürerler."

Vasiliadis, aynı makalede tulumbacıların ayrıntılı tarifini de verir:

"Dize kadar inen kısa beyaz pantolon, bedeni sımsıkı saran ve göğsü açık bırakan fanila, belde siyah deri kemer, yalınayak, dizler ve kollar çıplak, başa sarılı bir mendil. İşte, itfaiyeci ya da tulumbacının resmi kıyafeti! Yaz kış aynı kıyafetle dolaşır, ama sadece yangın çıktığı zaman. Diğer zamanlar abadan yapılmış, geniş paçaları süslemeli pantolon, belinde kırmızı ya da beyaz kuşak, bin bir çeşit işlemeyle

süslenmiş kara düğmeli yelek ve omuzlara atılmış, şeklen smokini andıran ama arkasında kukuletası olan cepleri işlemeli ceket giyer. Kollarında ve göğüslerinde denizkızı ve güneş dövmeleri bulunan tulumbacılardan omuzları en geniş ve bıyıkları en kocaman olanı başlarıdır ve reis adını taşır. Reis hamallık yapmaz, ama hamallık kazancından payını alır, tayfasından disiplinsiz davrananları yargılama ve cezalandırma hakkına sahiptir. Reis, unvanının nişanesi olarak elinde ya da kuşağında gümüş kabzalı bir kamçı taşır. Çoğu zaman da göğsünden gümüş köstekli bir düdük sarkar. Reis, kışın omuzlarına ayı ya da kurt postundan yapılmış kalın bir kürk atar. Tulumbacılar, topukları basılmış, kırmızı meşinden çarıklar giyerler. Fesleri de daima arkaya doğru devrilmiş olup her an düşecekmiş gibi durur."

Bizim ev yandığında tulumbacı ocakları çoktan tarihe karışmıştı. Ancak çağdaş itfaiye de Fener'in o dar sokaklarında sevimli selefi kadar etkisizdi. Yangın yerine gelene kadar iki ev neredeyse tamamen yanmıştı. İtfaiyeciler alevleri söndürdükten sonra bol bol su sıkmışlar. Böylece, yangından kurtulan eşyalar perişan olmuş. Kapı önüne yığılan yarısı yanmış sırılsıklam eşyalardan işe yarayanları da, toplanan kalabalık o kargaşada bir güzel yağmalamış.

Hasar çok büyüktü. Bir evi ev yapan bütün eşyalardan başka babamın kitapları ve annemin tabloları da yanmıştı. Zamanla her şey iyi kötü telafi edildi ama babam yanan yazılarının büyük kısmını tekrar yazamadı. Kısa süre önce Fener Rum Lisesi Mezunları Derneğinde bir konferans vermiş, o konferansın notlarını dosyalamaya daha fırsat bulamamıştı. Konferans, Troia Savaşı'nda başkomutanına kızarak gemisine çekilen Akhilleus'u tekrar savaşmaya ikna etmek için ziyaretine giden Akhalıları konu ediyordu. Akhilleus, heyetteki silah arkadaşlarını terslemiş, sadece öğretmeni Feniks'e saygılı davranmıştı. Öğretmenlik mesleğinin kutsallığına ilişkin güzel bir konuşmaydı.

O akşam ve ilkokulu bitirme sınavlarımın sonuna kadar toplam iki hafta, Beşiktaş'ta babamın arkadaşı Sofokli Amcanın evinde kaldık. Sonra, her yıl yaptığımız gibi yazlığımıza, Kınalıada'ya taşındık. Yaz boyunca ev tamir edildi, ama biz o yıl Fener'e geri dönmedik. Annemle babam Cihangir'de bir daire kiraladılar, anneannemle dedem de eski evimizde kaldı. Bundan böyle Fener'e sadece anneannemleri ziyaret etmek için gidecektim. Takvimler 1968 Mayısını gösteriyordu.

Doğduğum ev

Doğduğum ev, içinde şimdi başkalarını da yaşasa

bir hayal gibi bana seslenir ve bir ruh gibi beni bekler

Kostis Palamas

Evimize birkaç yoldan gidilebilirdi. İlkokulumdan gelirken başka, babaannemlerden gelirken başka, Eminönü taraflarından otobüsle gelirken başka yol kullanırdık. Çocukluğumda en çok Balat'tan gelen yolu kullandım. Balat'tan Draman'a çıkan merkezi Ayan Caddesi, Taksiarhon Kilisesi'ne gelmeden hemen önce Çorbacıçeşme Sokağı'yla kesişir. Çorbacıçeşme Sokağı Fener yönüne doğru hafifçe yükselen bir meyille ilerler, daha sonra dikleşir. Sağlı sollu, ilginç adları olan sokaklarla kesişir. Yarım Balat, Hızır Çavuş, Bekri Mustafa, Çiçekli Bostan ve Sütlaç sokaklarıyla.

Bu sokaklardan ikincisinin sahile inen tarafında mahalleye adını veren Hızır Çavuş Camisi yer alır. Hızır Çavuş, Fatih devri divan çavuşlarındandı. Cami haziresinde, "Merhum Sefer Çavuş, ruhuna Fatiha 857" yazılı bir mezar taşı bulunursa da, bu taşın 2. Mahmud döneminde yeni fetih şehitleri oluşturma furyasının bir eseri olduğu anlaşılıyor. Çeşitli zamanlarda yangınlar geçirip harap olan cami, birkaç kez ihya edildi, en son 1963-1964 yıllarında Anıtlar Derneği ve cami cemaatinin işbirliğiyle betonarme olarak ve bir metre yükseltilerek yeniden yapıldı.

Yol bir müddet sonra daha da dikleşir, sağ tarafında meyilli boş bir arsa yükselir. Bu arsanın arkasındaki tepede birbirinin eşi yedi ev sıralanır. Arsanın ileriki kısmında, annemin genç kızlığında bir apartman inşa edilmiş, alt katında bir bakkal dükkânı açılmıştı. Bakkal hizasında yol hafifçe sağa doğru kıvrılır ve en yüksek noktasına varır. İşte bizim evimiz bakkalın tam karşısındaydı. Bizden sonra iki ev daha ve onların yanında uzun zaman önce kurumuş tarihi bir çeşme vardı. Sokak, adını bu çeşmeden almış olmalı. Yol çeşmeyle bitiyordu ve oradan dik bir yokuşla Fener'e iniliyordu. Mahalle idari olarak çeşmeye kadar Balat'a bağlıydı, çeşmeden sonra Fener başlıyordu.

Çeşmenin karşısından başlayan dik meyilli Kiremitçi Sokağı'ndan da Çarşamba'ya çıkılıyordu. Günümüzde Kiremitçi Sokağı'nın adı değişti, Hacı İbrahim Sokağı oldu.

Büyüklerime sordum, çeşmenin Kırkçeşme olarak da anıldığını hatırladıklarını söylediler. Öyleyse bu çeşme Kanuni devrinde Mimar Sinan'ın yaptırdığı çeşmelerden biri olmalı. Rivayete göre, Kanuni Sultan Süleyman, Mimar Sinan'dan İstanbul'un su sorununa bir çare bulmasını ister. Mimar Sinan yanına yardımcılarını alır ve Çekmece'den başlayarak Beşiktaş'a kadar tüm kıyıları dolaşır. Denize dökülen dereleri, boşa akan memba sularını tespit eder ve bu suları İstanbul'a getirtmenin yollarını düşünür. Kanuni'nin huzuruna çıkar ve ona, "Sultanım İstanbul'un su meselesini çözmek mümkündür, ancak bunu yapabilmek için altın dolu keseleri uç uça dizmen gerekir" der. Kanuni de, "Mimarbaşı, İstanbul'a su getirtmek mümkünse ben keseleri uç uça değil, yan yana dizmeye razıyım" yanıtını verir. Bunun üzerine 1554-1560 yılları arasında, 33 adet su kemeri, çeşitli maksemler, su terazileri, 46 kilometre uzunluğunda galeri ve künk borulardan oluşan bir ana isale hattı ve kilometrelerce uzunlukta şehir şebekesiyle İstanbul'a su getirtilir. Şehrin belirli meydanlarında 40 adet çeşme yapılır. Evliya Çelebi, işçilik masraflarından tasarruf etmek için tesisin yapımında kölelerle yeniçerilerin de çalıştırıldığını söyler, ama bütçe yine de 50 milyon akçeyi bulur. Bu paranın o dönemde bir yıllık Osmanlı bütçesinin yaklaşık dörtte birini oluşturduğu düşünülürse eserin büyüklüğü daha iyi anlaşılır. Suyun bu kadar değerli olması üzerine Kanuni bir ferman çıkararak, sokak çeşmelerinin halkın malı olduğunu ve kimsenin evine borularla su getirtemeyeceğini buyurur. Bu yasaktan sadece Mimar Sinan muaf tutulur, İstanbul'da evinin musluklarından su akan tek kişi o olur.

Geldiğimiz yoldan, eve varmadan önce Çiçekli Bostan Sokağı'na sapınca Köprübaşı'na inilir. Sağa, Fener'e doğru ilerleyince Vodina Caddesi üzerinde önümüze Tahta Minare Cami çıkar. Fatih zamanında 1458'de yapılmış olan bu cami kare planlı, çatılı ve kâgirdir; mihrabı da Kütahya işi ayetli çinilerle kaplıdır. Adını, ilk yapıldığında ahşap olan tek şerefeli minaresinden alır. Birkaç kez tamir gördükten sonra en son 2002 yılında 88 milyar liraya restore edilerek Devlet Bakanı Yüksel Yalova tarafından törenle ibadete açıldı. Çocukluğumda güzel sesli müezziniyle tanınırdı. Tahta Minare Camisi'nin birkaç metre ilerisinde Çimen Sokağı'na sapınca, Tarık Us İlkokulu ile Metohi Kilisesi arasından ilerleyerek dik bir yokuşla tekrar bizim eve varılır.

Evimizi 20. yüzyılın başlarında anneannemin babası büyük dedem Kiryako yaptırmış. Sağ tarafında, yine onun yaptırdığı ve çocukluğumda anneannemin iki ağabeyinin yaşadığı daha büyük bir ev vardı. Bu ev dokuz odalıydı, odaları da bizimkilerden büyüktü. Üç kardeşin sekiz çocuğu bütün gün birlikteymiş. Yaşları da birbirlerine yakın olduğundan iyi anlaşırlarmış. En sevdikleri oyunlardan biri "titreme dansı"ymış. Annemin gülerek anlattığına göre, kuzenler büyük dayılarımın evinin bodrumuna iner ele ele tutuşurlarmış. Sonra da bodrumun rutubetli duvarlarından sarkan paslanmış bir elektrik telinin ucunu tutarlarmış. Sekiz çocuk bunun üzerine titremeye, bir tür horon tepmeye başlarmış. Dönemin elektrik idaresini düşük voltajlı elektrik verdiği için kutlamalı. Annem hayatını, dolayısıyla ben de varlığımı bu düşük voltaja borçluyuz.

Bizim evimiz yedi odalı ve dört katlıydı. Alt katta mutfakla oturma odası vardı ve bir kapıyla bahçeye çıkılıyordu. İkinci kat, küçük salonumuzdan ve onun arkasındaki, dedemlerin yatak odasından oluşuyordu. Geceleri sokak kapısının arkasına kalın bir demir konurdu. Muşamba kaplı ahşap bir merdivenle üçüncü kata çıkılıyordu. Burada misafirlerimizi kabul ettiğimiz büyük salonla yatıya gelen akrabaların kaldığı konuk odası vardı. En üst katta biz kalıyorduk.

Büyük dayılarım Fener'den bizden önce taşındılar. Yıllar sonra evleri gazetelere manşet oldu. Evi satın alanlar bir süre sonra esaslı bir tadilat yapmak istemişler. İşçiler zemin katı kazıyor, çıkan molozu küreklerle sokağa atıyormuş. Sokakta oynayan çocuklar toprağın arasında bir şeylerin parıldadığını fark etmişler. Toplanan kalabalık büyük bir hayretle parıldayan sarı metal parçalarının altın liralar olduğunu görmüş. İtiş kakış derken çoluk çocuk herkes toprak yığınına saldırmış. Polisler gelene kadar toprağın altı üstüne getirilmiş, Kiryako dedenin kim bilir hangi akla uyarak mutfağının zeminine gömdüğü altınların çoğu yağmalanmış. Polis nezaretinde sürdürülen aramada sadece 50 kadar Osmanlı altını bulunmuş. Bu olaydan, gazetelerin birinci sayfalarında yayımlanan, "Fener Çorbacıçeşme Sokağı'nda define bulundu." haberi kaldı yadigâr. Her zamanki dağınıklığımla o günkü gazetelerden kestiğim sayfaları kaybettim. Kiryako dedenin "define"si şimdi sözlü tarih oldu. Yıllar sonra torunlarıma, "Sizin büyük büyük büyük dedenizin Fener'de bir definesi varmış, biliyor muydunuz?" diyebileceğim. Fena mı?

İnsan belleği tuhaf bir şekilde çalışır. Hayalimde bütün evi karış karış canlandırabildiğim halde yatak odamı hiç hatırlayamıyorum. Tek hatırladığım, duvarlarının kitaplıklarla kaplı ve rafların kitap dolu olduğu. Odam arka taraftaydı ve manzarası her yöne açıktı. Ev yüksek bir tepede olduğundan denize bakan cephesinin önü boştu. En yakın evlerin çatıları birinci katımızın seviyesindeydi. Odamın manzarası Eyüp'ten Sarayburnu'na kadar uzanıyordu. Kız kardeşimin doğumuna kadar odanın sefasını tek başıma sürdüm. Birkaç yıl sonra da yangınla oradan ayrıldık.

Annemle babamın odası sokağa bakıyordu. Orası da kitap doluydu. Katta küçük bir mutfak ve bir banyo da vardı. Annem öğretmen olduğundan, bütün günümü alt katta ninemle geçirirdim. Yukarıya akşam yemeği yemeye ve yatmaya çıkardık.

Annemin çocukluğunda, iki ev halkı cumartesi günleri "edebiyat matineleri" düzenlermiş. Çoluk çocuk büyük dayımların salonunda toplanırlar, Sofia ninem onlara dönemin çoksatar romanlarından pasajlar okurmuş. Ninem işini ciddiye alırmış. Önceden okuyup notlar aldığı kitapların en heyecanlı yerlerinde okumayı keser, devamı haftaya dermiş. Kimse oyunbozanlık etmesin, sonraki sayfaları okumasın diye de kitabı kimsenin bulamayacağı bir yere saklarmış.

Birkaç aileyle sık görüşürdük. Sofokli amcanın Balıkpazarı'nda tavukçu dükkânı vardı. Altın kalpli, devamlı gülen, çok tatlı bir insandı. Hasta Beşiktaş taraftarıydı. Kulübe sık sık uğrar, kulüp yöneticilerini ve futbolcuları evine davet ederdi. Özellikle kendisi gibi Arnavut asıllı olan kaleci Sabri'yi oğlu gibi severdi. Bana siyah-beyaz meşin bir top hediye ederek Beşiktaş taraftarlığımı pekiştirmişti. Vasili amcanın gülme krizlerini hatırlıyorum. Aklı hep muzırlığa çalışır, etrafına neşe saçardı. Beyoğlu'nda konfeksiyon makinelerini tamir eden bir atölyesi vardı. Yordan amca uzun boylu, güçlü kuvvetli, ağırbaşlı, yakışıklı bir adamdı. Ayakapı'da kerestecilikle uğraşırdı. Yanni amcanın Fener İskelesi'nin yanında lastik ayakkabı tabanı üreten bir atölyesi vardı. Daha sonra akümülatör kutusu imalatına da geçti. İstanbul Teknik Üniversitesi'nde okurken bir süre yanında staj yaptım. Volkswagen kamyonetiyle bizi gezmeye götürürdü.

Daha o yıllarda bile babamın arkadaşlarıyla kurduğu dostluklara

imrenirdim. Ben de öyle yakın arkadaşlıklar kurmadım değil, ama onun gibi ömür boyu sürdürmeyi başaramadım. Günümüzde karşılıksız sevgi bağları kurmak artık eskisi kadar kolay değil. Yaşam hızlandı, ilişkiler yüzeyselleşti, televizyon, video gibi imkânlar insanları birbirlerinden uzaklaştırdı. Beynimiz gün boyu binlerce mesajla doluyor, menfaate dayanmayan sağlam dostluk ilişkileri kurmak zorlaşıyor.

Çocukluğum yoğun bir sevgi ortamı içinde geçti. Dışarıdaki olumsuzluklar ve kötülükler evimizin kapısından içeriye giremiyordu. Ailemin büyükleri bir dalgakıran gibi onların bana ulaşmasını engelliyordu. Bütün insan ilişkilerinin bu şekilde yürüdüğüne inanıyordum o zamanlar. Hayatı tanıdıkça öyle olmadığını hayretle fark ettim. Bugün bile nedensiz söylenen kırıcı bir söz üzmekten çok şaşırtır beni. Yoğun sevgi, insanları kötülükler karşısında savunmasız bırakabilir, yükselmek için başkalarını ezip geçmeyi gerektiren rekabet ortamında geride kalmalarına neden olabilir belki. Ama sevgi biriktirmek aynı zamanda gelecek için sağlam bir yatırımdır. İnsana kendine güven ve dayanma gücü verir.

Fener

Yedi tepeli İstanbul'un beşinci tepesinin etekleri, arkalarında iz bırakmadan yok olup giden Haliç surlarıyla çevriliydi. Fener Kapısı, Evliya Çelebi'ye göre, doğusundaki Aya Kapısı'ndan 1.000, batısındaki Balat Kapısı'ndan 900 adım mesafede bulunuyordu. Adını büyük ihtimalle, zamanla toprakla dolarak sahille birleşen kayalıkları Haliç'ten geçen teknelere görünür kılmak üzere yapılan bir fenerden almış olmalı. Ancak hiçbir tarihi belgede böyle bir fenerin varlığından söz edilmez. Artık var olmayan bu kapı, tahminen Patrikhane'den Mürsel Paşa Caddesi'ne inen aralıkta bulunuyordu. Orhan Türker'in aktardığına göre "Fener Kapısı" adına ilk kez 1351 tarihli bir belgede rastlanır.

Balat'a doğru surlar 350 adımlık mesafe boyunca çift sıraydı. Surların tepeye bakan tarafında Diplofanaron adında bir, deniz tarafında ise Fanarion ve Petrion adlarında iki kapısı vardı. Byzantios, Marmara'dan Haliç'e doğru sayarak, Petrion'un 13., Fanarion'un ise 14. kapı olduğunu yazar. İki sur arasındaki bölge, I. Iustinianus'un başmabeyincisi Petros Patrikios'un burada yaptırdığı sarayı yüzünden Petrion Kalesi olarak biliniyordu. Saray ile kale arası bir işlevi olan bu bina zamanla Agios Prodromos adına vakfedilmiş bir kadınlar manastırı oldu. İmparator I. Vasilios'un (Makedon) onardığı manastır, Bizans tarihi boyunca iktidarı yitiren imparatoriçeleri konuk etmekle ünlendi. Buendelmonti'ye göre burada Hz. İsa'nın böğrünü delen mızrağın demir ucu ve ona işkence ederken kullanılan sirkeye batırılmış sünger muhafaza ediliyormuş. Latin istilasında bu kutsal emanetler işgalciler tarafından yağmalanarak İtalya'ya götürülmüş.

Şartların değişmesi sonucu, bu manastırda rahibe olmak zorunda kalan imparatoriçeler arasında 7.Konstantin'in küçük kızı Theodora Porfyrogennitos'un (981-1056) hikâyesi oldukça ilginçtir [Porfyrogennitos "erguvani odada doğan" anlamına gelir. Bir imparatorun tahtta olduğu süre içinde çocuğu olduğunda, eşi iktidarı simgeleyen erguvani renkli bir odada doğum yapardı. Babaları imparatorken doğan imparatorların sayısı az olduğundan, bu özelliklerini belirtmek üzere "erguvani odada doğan" sıfatı unvan olarak adlarına eşlik ederdi.]. Kaynakların uzun boylu, zayıf ve güzel konuşan bir kadın olarak betimlediği Theodora, tahta geçen ablası

Zoe'ye karşı düzenlenen entrikalara karışınca Petrion'daki manastıra kapatıldı. İhtirası ve şehvet düşkünlüğüyle tarihe geçen Zoe, babasının ısrarıyla evlendiği 3. Romanos'u (Argyros) hamamda boğdurarak âşığı 4. Mihail'le (Paflagon) evlendi. 4. Mihail'in ölümünden sonra tahta geçen yeğeni 5. Mihail, yengesine karşı ilk başlarda saygılı davrandığı hâlde, daha sonra ona ihtiyacı kalmadığını düşünerek Büyükada'ya sürgüne gönderip manastıra kapatmaya kalktı. Ancak halk isyan etti ve 12 yıl boyunca rahibe olan Theodora'yı manastırdan çıkartarak iki kız kardeşi iktidarı paylaşmaya zorladı. Zoe kız kardeşinden kurtulmak için üç ay içinde alelacele 9. Konstantin'le (Monomahos) evlenerek Theodora'yı tekrar manastıra kapattı. Ama kader "erguvani odada doğan" prensese yine erguvani odada vefat etmeyi nasip eylemişti. On dört yıl sonra, artık 70 yaşını geçmiş olan yaşlı rahibe, imparatorun ölümüyle boşalan tahta tekrar çıkarıldı. Kendi arzusu hilafına imparatoriçe olan Theodora yeni görevini sadakatle yürüttü. Bir kadın tarafından yöneltilmeye kuşkuyla bakan halkın baskılarına karşı koyarak evlenmedi ve ülkeyi kendi adına yönetti. 20 ay, 20 gün tahtta kalan Theodora, oğlu ya da kocası vasıtasıyla perde arkasından değil, doğrudan kendi adına Bizans'ı yöneten tek kadın olarak tarihe geçti.

İki sıra surla çevrilen Petrion'dan günümüze sadece kitaplara geçmiş birkaç bilgi kırıntısı kaldı. Kalenin çağdaş muadili, biraz ileride, surları andıran yüksek duvarlarla çevrili bir başka büyük bahçedir. Evimizin dördüncü katından elimi uzatsam tutacakmışım kadar yakın görünen bu bahçenin içini çok merak ederdim. Sararmış duvarları, Vodina Caddesi'ne bakan kapısındaki kalın asma kilidi ve yaydığı terk edilmişlik duygusu, tam karşısındaki Tarık Us İlkokulu'ndan gelen neşeli çocuk sesleriyle büyük bir tezat oluştururdu.

Bu bahçe Fener'in eski ailelerinden Kantakuzinoslara aitti. Ailenin atalarından İoannis Kantakuzinos (1341-1354) Bizans tarihinin zor bir döneminde 14 yıl süreyle imparator olmuştu. Bu dönemde dinsel ve siyasal çekişmelerle parçalanmanın eşiğine gelen imparatorluk, bazı tarihçilere göre İstanbul nüfusunun 8/9'unu öldüren veba salgınıyla da uğraşmak zorunda kalmıştı. Ailenin bir kolu daha sonraki yıllarda Eflak Beyliği'nin asilleri arasına katılmıştı.

Başlangıçta Macaristan'ın egemenliği altında olan Ortodoks Ulahlar, bu ülkenin feodal baskıları ve mezhep değiştirmeye yönelik zorlamaları sonucu isyan ederek bağımsızlıklarını kazanmışlardı.

Osmanlı ve Macar baskılarına karşı koyamayan beylik 1417'de Osmanlı egemenliğini kabul etmek zorunda kaldı. Osmanlılar, prenslerin başta kalmasına, Eflak'ın toprak bütünlüğünü ve dinini korumasına izin verdiler. Böylece ülke özerk bir yapı kazanmakla birlikte Osmanlı Devleti'ne vergi vermek, temel tarım ürünleri sağlamak, iç ve dış politikasını Osmanlılarla uyum içinde yürütmek gibi bazı yükümlülükler altına girdi. Padişah Eflak beyini hanedan üyeleri arasından seçiyordu. Kazıklı Voyvoda olarak anılan 3. Vlad ile Eflak, Boğdan ve Transilvanya'yı birleştirmek isteyen Mihail gibi prensler bazı ayaklanmalara giriştilerse de çoğu Osmanlı yönetimine boyun eğdi.

Eflak beyi Şerban Kantakuzinos, kızı Kassandra'yı Boğdan beyi Kostantin'in oğlu Dimitri'yle evlendirir. O zamanki geleneğe göre Eflak ve Boğdan beyleri çocuklarını rehin olarak İstanbul'a göndermek zorundadır. Babasının ve ağabeyi Antiochos'un bey olduğu dönemlerde rehinlerin arasında Dimitri de vardır. Rehin olarak 15 yaşında İstanbul'a gelerek burada 22 yıl yaşayan Dimitri Kantemir, Fener Rum Lisesi'nde okur, dönemin en önemli bilim adamlarından dersler alır, 11 dil öğrenir ve Türk musikisine merak salar. Kendi geliştirdiği bir nota sistemiyle birçok şarkıyı kaydeder, kendisi de besteler yapar. Ancak Kantemir'in en büyük eseri, ilk Osmanlı tarihi olarak kabul edilen Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi'dir' (1716). Bilimsel çalışmalarından dolayı 1714'te Berlin Akademisi'ne üye seçilen Dimitri Kantemir, tarih ve müzik konusunda daha birçok eser vermiştir.

İşte bu Dimitri Kantemir, neredeyse kapı komşumuz sayılacak kadar yakınımızda bulunan kayınpederinin büyük arsasına bir saray yaptırmaya karar verir. Byzantios'un aktardığına göre, temellerini kayınpederi Şerban Bey'in attığı bu binanın sadece bahçesini düzenlemek ve bahçe duvarlarını çıkmak için 35.000 altın harcar. Sarayın bitimine yakın, binanın fazla yüksek olduğu ve buradan Tersane Sarayı'nın haremi görüldüğü gerekçesiyle inşaat durdurulur. Kantemir daha sonra Sadrazam Çorlulu Ali Paşa'nın yardımlarıyla yasağı kaldırtıp inşaatı bitirir (1710). Ancak sarayında oturmaya fırsat bulamadan Boğdan beyi seçilerek görevini devralmak üzere Yaş'a gider.

Dimitri Kantemir'in voyvoda olduğu dönem çalkantılı bir dönemdir. Rus çarı Büyük Petro'ya yenilen İsveç kralı Demirbaş Şarl 1709'da

Boğdan'a gelerek Osmanlı'ya sığınır. Sultan 3. Ahmed, Demirbaş Şarl'ı himayesi altına alınca Ruslarla savaş kaçınılmaz olur. Savaşta Osmanlıların mağlup olacağını düşünen Kantemir, Boğdan'a bağımsızlık sözü veren Rusların tarafına geçer. Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa, 1711'deki Prut Savaşı'nda Rusları kesin bir yenilgiye uğratınca Dimitri Kantemir'e Ruslara sığınmaktan başka çare kalmaz. Prens Kantemir çarın özel danışmanlarından biri olur.

Bu olaydan sonra Osmanlı yönetimi Eflak ve Boğdan'ın yerel hanedanlarına güvenini kaybeder. Bundan böyle voyvoda unvanını daha fazla güvendiği, bürokrasisinde yüksek mevkilere getirerek sadakatlerini denemiş olduğu Fenerli Rumlara verecektir.

Dimitri Kantemir'in büyük bir özenle inşa ettirdiği hâlde içinde uzun süre yaşayamadığı evi, müzeye çevrilerek 26 Haziran 2007'de Romanya cumhurbaşkanının da katıldığı bir törenle ziyarete açıldı.

Yüksek duvarlarla çevrili büyük bahçenin içinde başka tarihi binalar da vardır. Bahçenin doğu tarafındaki Agios Yeorgios Metokhion (Metohi) Kilisesi hâlâ faal bir kilisedir. Metohi kelimesinin sözlük anlamı, bir manastırın, bulunduğu bölgenin dışında sahip olduğu kır evleri ve ekili araziler olarak özetlenebilir. Nitekim bu kilise de Kudüs Patrikhanesi'ne bağlıdır. Byzantios, bir rivayete göre yapının eskiden Kantakuzinos ailesinin evi olduğunu belirtir. 16. yüzyıldan sonra düzenlenen İstanbul'un Rum kiliseleri kataloglarında yer alır. Birkaç kez yanan kilise, 1691, 1730 ve 1833 yıllarında yeniden yapılmış, 1913'te restore edilmiştir.

Fenerli Haris Spataris'in anılarını yazdığı Biz İstanbullular Böyleyiz! kitabında Metohi hakkında daha ayrıntılı bilgiler yer alır:

"Patrikhane'nin az ilerisinde 'Kutsal Mezar Manastırı', kısaca Metohi dediğimiz manastır bulunuyordu. Manastır, aslında Kudüs Patrikhanesi'nin İstanbul Patrikhanesi ve Türkiye nezdindeki gayri resmi sefaretiydi. Çok büyük, belki de 15 dönümlük bir alan üzerinde kurulmuştu. Patrikhaneden çok daha büyüktü. İçinde büyükçe bir kilise ve çok sayıda keşiş odası vardı. Zamanımda bu odalar kiraya veriliyor, keşişler yerine aileler kalıyordu. Yazıhaneleri, lüks salonları ve bir de kütüphanesi vardı. Buralarda birçok yabancı misafir edilirdi,

bazen de Kudüs Patriği maiyetiyle gelip kalırdı. Binalar havuzlu bir bahçe içinde bulunuyordu.

Manastırda çalışanların sayısı bazen 500'e çıkıyordu. Aralarında Kudüs Patriği tarafından istenmeyen veya tehlikeli bulunanlar da vardı. Sözü geçenler güya görevle İstanbul'a yollanıp uzun süre burada bırakılıyor, oradaki patrik de rahat ediyordu.

Neden bilmem ama Metohi'yi Patrikhane'den daha görkemli, daha gösterişli buluyordum; belki de annemin ailesi Metohi ile bağlantılı olduğu için böyle hissediyordum. Metohi'nin kilisesindeki ilahileri daha ahenkli, daha huşu verici buluyordum...

Aslında Metohi'de ilahi okuyan muganniler çok iyiydi. Üstelik Bizans müziğinde önemli bir yeri olan ve daha sonra Atina Konservatuarı'nda profesör olan Kostantinos A. Psahos da oradaydı. Psahos'un Bizans müziği konulu kütüphanesinin dünyaca ünlü olduğu söylenir.

Metohi'nin papazları da yakışıklı erkeklerdi. Sonradan öğrendiğime göre hepsi Giritliydi. Giritliler uzun boylu ve yakışıklı olurlar. Kudüs Patrikhanesi'ni yöneten ve sadece Giritlilerden oluşan 'Kutsal Mezar Derneği'nin üyesiydiler. Tören giysileri ve ayinleri bana daha gösterişli geliyordu. Bunun nedenini çok sonra öğrendim.

Kudüs Patrikhanesi ve dolayısıyla Fener'deki uzantısı Metohi, Ortodoks patrikhaneleri arasında 'dördüncü sırada' olmasına rağmen İstanbul Patrikhanesi'nden daha zengindi. Bunun nedeni, 'Kutsal Topraklar'a (Kudüs) büyük gruplar hâlinde hacılığa giden Rusların dine aşırı düşkünlükleriydi. Kudüs'e giden Ruslar o kadar kalabalıktı ki, Odessa-İstanbul-Yafa seferini yapan bir buharlı gemi şirketi kurmuşlardı. Böylece Kutsal Mezar ve onunla birlikte Fener'deki Metohi insanı şaşırtacak derecede lüks içinde yaşıyordu. Bolşevikler başa geçince bütün bunlar sona erdi."

Sözü geçen kitapta 1930'da çekilmiş bir resim de var. Siyahbeyaz fotoğraf, Bolşevik Devrimi'nden 13 yıl sonra, Metohi ve ona bağlı yapıların ihtişamlarından hâlâ bir şey kaybetmediklerini gösteriyor.

Metohi'nin kuzeydoğu köşesinde, Çimen Sokağı'na bakan duvar tarafında, harabe halinde bir kilise daha yer alır. Yapı bir zamanlar Eflak beylerinin sarayı olduğundan Vlahsaray adıyla bilinir. Burası Mora'nın Megalo Spileon Manastırı'na bağlı bir metohidir ve Panagia Paramythia (Meryem Ana) adına vakfedilmiştir. 1640 ve 1729'da iki kez tamamen yandıktan sonra yeniden yapılmış. Kilise 16. yüzyıl sonlarında on yıl süreyle patrikhane olarak kullanılmış ve 1593'te burada toplanan Kutsal Sinod Meclisi, Rusların zorlamasıyla Rusya Patrikhanesi'ni resmen tanımak zorunda kalmıştı. Vlahsaray 1974 yılında, bir gece kundaklanarak yanıp kül oldu. Çatısıyla birlikte içindeki eski ikona ve eşyalar da tamamen yandı. Okunması tamamlandığında, geometri hakkında bildiklerimizi temelden değiştirebilecek olan, yazıları kazınarak üzerine İncil yazılmış (palimpsest) Arşimet'in kayıp kitabı buradan yağmalanarak bir Fransız'a satılmıştı.

Fenerliler

Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u fethettiğinde bir zamanların görkemli başkentini perişan hâlde bulmuştu. Ekonomik gücünü yitiren kalabalık şehir zamanla boşalmış, savaşlarla nüfusu kırılmıştı. Fatih yeni başkentine hayat vermek için Anadolu ve Balkanlardan büyük çapta nüfus getirtmek ihtiyacını duydu. Bu siyaseti doğrultusunda Mora'dan getirttiği göçmenleri Fener civarına yerleştirdi. Osmanlı millet sistemine göre, aynı kültüre bağlı kitlelerin belirli alanlarda yaşaması sonucu, burası Rumların toplandığı bir semt oldu. Bizans döneminde, yakınındaki saraylar semti Balat'ın gölgesinde kalmış olan Fener canlandı.

Patrikhane çevresinde yeni bir hâkim sınıf oluşmaya başladı. Patrikhane'nin birtakım işlerini üstlenen ve din adamı olmayan siviller zamanla güç kazandı. Bunlar offikion adı verilen unvanlarla taltif ediliyor, manastır ve kiliselerin mal varlıklarını yönetiyordu. Unvanların bir kısmı zamanla önemini yitirdiyse de, patrik temsilcisi sıfatını taşıyan büyük logothetis gibileri daha da büyük önem kazandı. Bu unvanlar Fener'in en itibarlı ailelerinin bireylerine dağıtılıyordu. Fetih sonrası varlığını sürdüren hanedan aileleri (Paleolologos, Kantakuzinos, Asan) ile Bizans'ın itibarlı ailelerine (Muzalos, Vatatzis, Hrisoloras, Laskaris), Ksenaki ve Gavraslar gibi yenileri eklendi. Zenginleşerek konumlarını güçlendiren bu aileler Patrikhane ve Ortodoks halk üzerinde büyük nüfuz sahibi oldu.

Fener'de güç sahibi olan bir başka sınıf da tüccarlardı. Saray ve orduya yiyecek, kumaş, yün ve ziynet eşyası temin ederek ya da mültezim olarak büyük servetler edindiler. Aralarından ilk sivrilenler Rusya'dan büyük miktarlarda kürk ithal eden kürkçüler oldu. 16. yüzyıl ortalarında sarayın kürkçübaşısı ve birkaç tuzlanın mültezimi olan Mihail Kantakuzinos (Şeytanoğlu) büyük güç kazandı. Patrikhane'nin içişlerine karışıyor, metropolitler tayin ettirip görevden uzaklaştırıyordu. Onu Osmanlı makamlarına şikâyet eden patriği de makamından ettirdi. Nihayet 1578'de Moldavya'da karışıklık çıkartmakla suçlanarak evinin önünde asıldı ve muazzam serveti müsadere edildi.

Esnaf loncaları okul ve kiliselere maddi yardımlarda bulunuyor, yoksul çocukları okutuyor ve esir alınarak köle edilen Rumların özgürlüğünü satın alıyordu. Farklı kaynaklara göre İstanbul'da 70 ila 150 arasında lonca bulunuyordu. Belirli işlerde uzmanlaşma daha da ileri gidiyor, kalpakçılar loncası 70, kuyumcular loncası 25 alt loncaya ayrılıyordu. Bazı meslekler ağırlıklı olarak aynı bölgeden göç etmiş hemşeriler tarafından yapılırdı. Örneğin bakırcı ve yorgancılar Trabzon'dan, kasaplar ve yapı ustaları Yanya köylerinden, kumaş boyayanlar Kırklareli'nden, meyhaneciler Mora'dan, abacılar Doğu Rumeli ya da Midilli Adası'ndan çıkardı. Geleneksel olarak her loncanın destek verdiği bir okul, bir dernek olurdu. Örneğin Beyoğlu'ndaki Zoğrafyon Lisesi'ne fermeneciler [Altın iplikle işlenmiş, önü kavuşmayan, dar yelek] loncası, Fener Rum Lisesi'ne kürkçüler loncası destek verirdi. Balıklı Rum Hastanesi'nin öncülü sayılan ve 1753'te faaliyete geçen Yedikule Rum Hastanesi'nin kurucusu da bakkallar loncasıydı.

Loncaların içinden sivrilerek zenginleşen birçok tüccar oldu. Manuil Gedeon servetlerini hayır işlerine harcayan tüccarlar hakkında sayfalar dolusu isim verir. Arayıcı *[Yanmış ya da yıkılmış binaları ve saray çöplerini satın almak, bunları sahilde yıkayarak içlerinde bulunan değerli eşyaları toplamakla uğraşan kişi.]* loannis ve loakim Anastasiadis kardeşler, sarraf Petrakis Karamanlis, kürkçü İoannis Kariofilis ve loannis Haritonidis, abacı K. Mandracoğlu ve Andonios Komizopulos uzun listeden seçtiğim birkaç isim. Bunlardan Kastoryalı Manolaki daha yakından tanınmayı hak ediyor. Makedonya'daki Kastorya'nın yoksul bir köyünden gelerek kürkçübaşı olan Manolaki, servetini çalışmasından çok şansına borçluydu. 4. Mehmed dönemindeki yeniçeri ayaklanmasında evine sığınan Sadrazam Süleyman Paşa'yı saklayarak hayatını kurtarmıştı. Süleyman Paşa kendisine yapılan bu iyiliği unutmadı ve Manolaki'yi sarayın kürkçübaşılığına getirdi. Manolaki edindiği büyük serveti hep hayır işlerine kullandı. Kiliseler inşa ettirdi, hastanelere bağışlarda bulundu ve özellikle birçok şehirde okullar açıp masraflarını üstlendi. Fener Rum Lisesi'nde bir fen bölümü kurdu ve okula yüklü bağışlarda bulundu.

Aynı şekilde Georgios Stavrakoğlu 3. Mustafa'yı bir tütün tekeli kurmaya ikna etti ve bir servet ödeyerek tütün imtiyazını satın aldı. Petrion Kapısı'ndaki evi bir devlet dairesi gibi, maddi ve manevi desteğini rica etmeye gelen insanlarla dolup taşardı. Bütün masraflarını üstlenerek Galata'da günümüzde Büyük Balıklı Han adıyla bilinen binada "gemiciler" için bir hastane kurdu.

Zenginlik ve itibar kazanan Rum soylular Fener'de görkemli yalılar ve konaklar yaptırdılar. Halk ve yabancılar onları "Fenerliler" (Fanaryot) adıyla tanıdı. Fenerli Rumlar, çocuklarını İtalya'daki üniversitelere göndererek çeşitli bilimlerin yanı sıra Latince, İtalyanca ve Fransızca öğrenmelerini ve geniş bir kültür edinmelerini sağladılar. Bu uygulama zamanla gelenekleşti. Türkçeyi ve Osmanlı geleneklerini iyi bilen bu aydın kuşaklar, Fener Patrikhanesi'nin manevi desteğini de alarak Osmanlı yönetiminin başlıca yardımcıları olma ayrıcalığını elde ettiler. Dış ilişkilerin gittikçe yoğunlaşmasıyla, 16. yüzyıldan başlayarak Fenerlilere duyulan gereksinim de arttı.

Devlet dairelerinde tercümanlık yapan Fenerlilerden Panayotaki Bey (Panayotis Nikusios) ilk Divan-ı Hümayun tercümanı oldu (1661). Uzun yıllar süren Girit Savaşı esnasında Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'ya siyasi danışmanlık da yapması ona prestij ve güç kazandırdı. Panayotaki Bey Osmanlıların güvenini kazandığı gibi Venediklilerin ve Giritli Rumların da saygısını kazanmıştı. O tarihlerde Bunyalis'in yazdığı manzum Girit Savaşı Destanı'nda Panayotaki Bey'in bilgili, dürüst ve güvenilir olduğu, sultanına sadakat gösterdiği gibi soydaşı Giritlilere karşı da bağışlayıcı olduğu belirtilir. Panayotaki Bey'in halefi Aleksandros Mavrokordatos oldu. Annesi itibarlı Skarlatos ailesinden olduğu için Osmanlı kaynaklarında İskerletzade adıyla anılır. Karlofça Antlaşması'nda (1699) Osmanlılar adına müzakereleri tek başına o yürüttü.

İlk tercümanların başarıları üzerine Tersane ya da Derya (1701) tercümanlığı birimi kuruldu. Dış ilişkilerde her girişimden önce bu birimlerden görüş alınması kural hâline geldi ve bütün tercümanlık görevleri Fenerlilerin tekeline geçti. Bu görevlerde bulunanlar büyük itibar kazanıp muazzam servetler ediniyorlardı, ancak küçük bir şüphe ya da iftira üzerine boyunları vurulabilirdi. Tersane tercümanlığı, Donanma komutan yardımcılığı olarak tanımlanabilecek bir memurluktu. Baş görevi mayıs ayında kaptan-ı deryaya eşlik ederek Ege Adalarını dolaşıp vergileri toplamaktı. Bu mevki, Dışişleri Bakanlığı'na karşılık gelen Divan tercümanlığına yükselmek için bir basamak oluşturuyordu.

Bir ailenin ayrıcalıklı Fenerlilerin arasına katılması için, büyük bir servete sahip olması ve kız alıp vererek köklü ailelerden biriyle

akrabalık ilişkisi kurması gerekiyordu. Bazen yeni bir zenginin ekonomik gücünü yitirmiş eski bir aileye damat olması çaptan düşmüş aileyi güçlendiriyor, kendisine de itibar sağlıyordu. Ancak 15-20 köklü ailenin çocuklarını kendi aralarında evlendirmesi genel kuraldı. Fenerli yüksek sosyeteye girmenin başka bir kuralı, göstermelik de olsa Ortodoks Kilisesi'ne bağlı olmak ve Fenerlilerin kendilerine özgü yaşam tarzına uyum sağlamaktı. Tercümanlık görevleri büyük ölçüde Mavrokordato, Gika, Suços, Karaca, Kalimahi, Ipsilandi, Muruzi, Hanceri, Argiropulos, Mavrogeni, Rangavi, Shina, Muselimi, Rizu ve Aristarhos gibi ailelerin tekelinde kaldı. 1727-1821 yılları arasında 32 Divan-ı Hümayun tercümanının adı saptanmıştır.

Özel birer beratla tercümanlığa atanan Fenerliler, her türlü vergi ve yükümlülükten bağışık tutulmakta, ailelerine, yardımcılarına ve hizmetçilerine de birçok ayrıcalık tanınmaktaydı. Fenerlilerin ileri gelenleri; sadrazamın başkanlık ettiği divanda yargılanmak, Babıâli'ye koşumları altın süslemeli atla ve resmi giysiyle gitmek, Türk tarzı sakal bırakmak, samur kürk giymek, Çerkez cariye satın almak, arz'a girmek gibi ayrıcalıklara sahipti. Zamanla Osmanlı dış politikasını onlar yönetir oldu.

Fenerlilerin yükseldiği en yüksek makam Eflak ve Boğdan beylikleriydi. Nikola Mavrokordato 1709'da Boğdan hospodarlığına getirildi. Birkaç ay için yerine Dimitri Kantemir geçtiyse de onun Ruslarla işbirliğine girmesi üzerine tekrar makamına geri döndü. Nikola Mavrokordato 1715'te bu kez Eflak voyvodalığına atandı. Voyvodalık makamıyla taltif edilen Mavrokordato ile Vlah kökenli olup Fenerli yaşam tarzını benimseyen Rakoviça ve Gika ailelerine zamanla Kalimahi, Ipsilandi, Karaca, Muruzi, Mavroyeni, Suços ve Hanceri aileleri katıldı. 1710-1820 yılları arasında Boğdan'a 36 hospodar, Eflak'a ise 40 voyvoda atandı.

Eflak ve Boğdan beyliklerine atanma büyük harcamalar gerektiriyordu. Vezir ve paşalarla gizli pazarlıklar yapılıyor, rüşvetler veriliyor ve sultana büyük meblağlar ödeniyordu. Bir beyin siyasi rakipleri de onun yerine geçebilmek için aynı yöntemleri kullanıyordu. Geleceklerinin güvensizliği, Fenerli beyleri bu görevlere atanmak için harcadıkları muazzam servetleri en kısa zamanda geri kazanmak için çaba göstermeye itiyordu. Başında bulundukları beyliğin memuriyetlerini yüksek meblağlar karşılığında dost ve akrabalarına satıyor, yoksul köylülere ağır vergiler koyuyor, kısa

sürede zenginleşmek için ne gerekiyorsa onu yapıyorlardı. Saray bu duruma müdahale etmiyordu. Beylerin ve tercümanların değişmesi sadrazam ve paşaların yeni “peşkeş" ve rüşvetler almalarına olanak tanıdığından, çeşitli bahanelerle Fenerliler mevkilerinden uzaklaştırılıp yerlerine yenileri atanıyordu. Uzaklaştırma nedeni olarak ihanet gösterildiğinde bunun cezası ölümdü. 1709-1821 yılları arasında Eflak ve Boğdan beyliklerine ya da Divan-ı Hümayun tercümanlığına atanan Fenerlilerden 12'si idam edildi, üçü canlarını kurtarmak için yabancı ülkelere kaçtı, birçoğu da hapse girdi, sürgüne yollandı ya da mal varlıklarına el kondu. Eflak beyi Aleksandros Muruzi'nin oğlu olan ve 1808'de Divan-ı Hümayun tercümanlığına atanan Dimitraşko'nun Kayseri'ye sürülmesi, fakat Osmanlı-Rus savaşı döneminde diplomatik danışmanlığına gereksinim duyularak serbest bırakılması ilginç bir olaydır. Barış görüşmelerini (1812) başarıyla tamamladıktan sonra önce hil'at" [Eskiden, padişahların, gönül almak ya da ödüllendirmek için birine giydirdikleri değerli kumaş ya da kürkten yapılmış kaftan] giydirilip ardından boynu vurulmuştur.

Fenerliler böyle tehlikeli makamlara neden ilgi gösteriyordu sorusuna, öncelikle para ve güç kazanma hırsı, yüksek sosyal konum arayışı, lüks ve debdebe düşkünlüğü ve aile geleneğini sürdürme isteği yanıtını verebiliriz. Bir Fenerli, çocukluğundan itibaren yabancı dil eğitimi alarak, Osmanlı sarayının karmaşık protokolünü öğrenerek ve reaya, despot, asil karışımı özgün Fenerli kişiliğini geliştirerek bu makamlar için hazırlanıyordu. Böyle yetişen bir genç, voyvodalık, tercümanlık ya da en azından Patrikhane'den alacağı bir offikion unvanı dışında, sadece hatırlı bir paşanın ya da vezirin özel doktoru olabilirdi. O da özel yeteneklere sahipse!

Görevinden uzaklaştırılan bir Fenerli sahip olduğu mülklerin geliriyle yaşardı. Servetine el konulduğunda ise, tekrar makamına iade edilene kadar bakımını Patrikhane üstlenirdi. Ciddi suçlamalarla görevden uzaklaştırılanlar bile siyasetten ömür boyu men edilmezdi. Örneğin, Kostantinos Mavrokordatos on kez atandığı voyvodalık makamından çeşitli nedenlerle on kez uzaklaştırılmıştı.

Fenerli beylerin olumsuz yanları yanında, eğitim alanında getirdikleri yenilikleri de vurgulamak gerekir. Okullar ve matbaalar kurdular, kitap çevirilerini ve yayınları destekledi̇ler, fen bilimleri ve yabancı dil eğitimini başlattılar, Osmanlı toprakları içindeki ilk tiyatroyu kurdular. Yeni yasalar getirdiler, hatta Kostandinos Mavrokordatos

köleliği yasaklamayı bile denedi. Balkanlara aydınlanmayı onların getirdiğini söyleyebiliriz.

Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla sonuçlanan 1821'deki Mora İsyanı'ndan sonra Fenerlilere duyulan güven azaldı. Eflak ve Boğdan beyliklerine yeniden yerli beylerin atanması yoluna gidildi. 2. Mahmud (1808-39) Avrupa'da öğrenim gören Müslüman gençleri devlet tercümanlıklarına atayarak 1833'te Fenerlilerin ayrıcalık ve görevlerine son verdi. Rumlar daha sonraki yıllarda da Osmanlı bürokrasisi içinde yer almaya devam ettiler. "Derdini Marko Paşa'ya anlat" deyimini esinlendiren Kızılay'ın kurucusu ve mirliva rütbesine yükselen ilk doktor olan Marko Paşa, 35 yıl boyunca Londra sefiri olan Şeyh'üs Süfera [Londra'dan döndüğünde Osmanlı Devleti'nin en tecrübeli diplomatı olduğu için ona elçilerin şeyhi anlamına gelen Şeyh'üs Süfera denildi.] Musurus Paşa, 1870'lerde Dışişleri Bakanı olan Karatodori ve Sava Paşalar ve daha niceleri en yüksek mevkilere kadar çıkabildiler. Ama yüksek memurlukları babadan oğula geçiren Fenerli hanedanlardan, sadece bazen olumlu bazen de olumsuz çağrışımlar uyandıran "Fenerli" terimi günümüze kaldı.

Dünyama açılan pencereler

Ve canım sıkkın balkona çıktım,

hiç olmazsa biraz sevgili şehrime,

biraz da sokağın ve dükkânların hareketine

bakarak düşüncelerimi dağıtmak için.

Konstandinos Kavafis

Pencerenin yanında oturarak sokağı izlemek yaşlı kadınlara yakıştırılan bir alışkanlıktır. Ama sadece onlara özgü değildir. Ben de çocukluğumun hatırı sayılır bir bölümünü pencere kenarında geçirdim. Ailem beni sokağa hiç salmazdı. İki yaşımdayken birkaç dakikalığına kapının önüne çıkarmışlar ve nereden geldiği belli olmayan koca bir taş başımı yarmış. O günden sonra, tam karşımızda, kapımıza en fazla beş-altı metre mesafede olan bakkal amcaya bile tek başıma yollamadılar. Bütün günümü oturma odamızın penceresinin önünde, sedirde geçiriyordum.

Oturma odamız zemin kattaydı. Üç taş basamak çıkılarak varılan sokak kapısından eve girince, koridorda birkaç metre ilerledikten sonra döner bir merdivenle alt kata iniliyordu. Burası sokağa göre aşağıda kaldığı hâlde, arazi meyilli olduğundan bahçeye göre yüksekteydi. Ön taraftaki sokağa bakan mutfak ise bel hizasına kadar bodrumdu ve pencereleri kalın demirlerle korunuyordu.

Oturma odasının karşısında tuvalet vardı ve koridordan dört-beş basamakla bahçeye iniliyordu. Annemin genç kızlığında, evin Lina adında uzun tüylü, kara bir köpeği varmış. Dediklerine göre, eve destursuz yaklaşana hayatı zindan edermiş. Öldüğünde aileden birini kaybetmiş kadar üzülmüşler ve annem bir daha evine köpek almamaya yemin etmiş. Daha eski yıllarda, evin Nina adında bir keçisi de varmış. Verdiği süt ailenin üç çocuğundan başka, kalabalık yeğenler ordusuna ve komşulara bile yetiyormuş. İpe asılan

çamaşırları nasıl afiyetle kemirdiğini bana öyle çok anlattılar ki, o zamanlar keçilerin sadece pamuklu kumaşla beslendiğini sanırdım.

Ailenin dört ayaklı evcil hayvanlarına yetişemedim, ama iki ayaklılarıyla tanışma mutluğuna erdim. Bahçenin sol tarafında uzun, büyük bir kümes vardı. Sayıları değişmekle birlikte her zaman bir horozumuz ve beş-on tavuğumuz olurdu. Soframızdan taze yumurta hiç eksik olmazdı. Rafadan, omlet ve çılbır gibi geleneksel yumurta yemekleri dışında ben en çok şekerle çırpılmış yumurta sarısını severdim. Ninem bir ya da iki yumurta sarısını bir fincana döker, içine iki tatlı kaşığı şeker ekler ve bir kaşıkla bıkmadan usanmadan çırpardı. Bir süre sonra şeker tamamen erir, kremin rengi beyazlaşır ve içinden hava kabarcıkları çıkmaya başlardı. Bu yaşıma geldim, daha lezzetli bir şey yediğimi hatırlamıyorum. Biraz kakao tozu eklendiğinde kremin tadı çikolataya benzerdi ve her iki türlüsünü de çok sevdiğimden hep tereddütte kalırdım. Ninem, "Bugün yumurtayı nasıl yapalım?" diye sorardı, ben de uzun uzun düşündükten sonra, "Kakaolu" ya da "Sade" derdim.

Bir ara, boyumdan büyük, kocaman kahverengi bir horozumuz olduğunu hatırlıyorum. Bahçeye çıktığım bir gün tavuklarla oynarken, horoz üzerime saldırıp beni yere yıktı, tepeme binip gagalamaya başladı. Çığlıklarıma koşan ninem horozu yakaladığı gibi, hiç tereddütsüz kesiverdi. Sonra da, besili bir hindiden büyük olan horozu pişirmek için uygun tencere bulana kadar mahallede kapı kapı dolaşmak zorunda kaldı. Müdahale etmeseler horoz beni parçalayacaktı ama ben yine de kesilmesine çok üzülmüştüm. Böyle durumlarda, bizim tavuklardan biri kesildiğinde benden gizli tutulurdu. Bir gün önce bahçede birlikte oyun oynadığı arkadaşını sofrada çorba olarak görmek hangi çocuğun hoşuna gider ki?

Başka bir keresinde kahvaltımı yarım bırakmıştım. Disiplin âşığı babam küplere binmiş, bana başka yemek verilmemesini, öğlen, akşam, hatta gerekirse ertesi günün öğünlerinde de önüme aynı yemeğin konmasını istemişti. Ninemin içi gidiyordu, ama damadını da üzmek istemediğinden, öğle yemeğinde herkes mis kokulu güzel yemekler yerken önüme tatsız tuzsuz peynirli böreği koydu. İki buçuk yaşıma ve bir karışlık boyuma rağmen inadım tutmuştu. Sesimi çıkarmadan sofraya oturdum ve elimi hiçbir şeye sürmedim. İkindi oldu, böreği tekrar önüme koydular. Açlıktan kıvranıyordum ama bana mısın demedim. Odada yalnız kaldığım bir ara bahçe kapısının

açık olduğunu gördüm. İyi ki açıktı, çünkü boyum kapı koluna yetişemiyordu. Duvarlara tutuna tutuna bahçeye çıktım. Koca kümeste tek bir folluk yumurta vardı. Kim bilir kaç haftalık olan o bayat yumurtayı kaptığım gibi afiyetle yedim.

Dördüncü katta, yatak odamın penceresinin yanındaki sundurmada yuva kuran kumruları da katarsak, evimizin evcil ve yabani kuşlarıyla ilişkilerim oldukça iyiydi. Sadece, bahar aylarında, nereden geldiğini bilemediğim, tepemizde süzülerek çatımıza konan, tiz ötüşüyle kanımı donduran çaylakla pek aram yoktu.

Bahçede birkaç çiçek, sol köşede de bir servi vardı. Demir bir parmaklıkla korunan bahçenin bitiminde altı-yedi metre derinlikte bir boşluk uzanıyordu. Az ilerideki evlerin çatıları bahçemizin hizasında olduğundan manzaramızı kesmiyordu. Oturma odasının penceresinden Halıcıoğlu'ndan Unkapanı Köprüsü'ne kadar Haliç'in karşı kıyıları görünüyordu. Gün boyunca irili ufaklı yüzlerce teknenin gidiş gelişlerini seyretmekten sıkılmıyordum. Hele gün batımına doğru, güneş karşı kıyıdaki evlerin camlarında ve dar deniz şeridinde alev alev yansırken eskilerin Haliç'e neden Altın Boynuz dediklerini daha iyi anlıyordum.

Ansiklopedilere göre, Türkçeye Arapçadan geçen haliç kelimesi, denizin kara içine uzanan bölümü, koy, körfez anlamına gelir. İstanbul'un yay şeklindeki halici, Alibey (Kidaris) ve Kâğıthane (Varvizis) derelerinin denize döküldüğü noktadan Galata Köprüsü'ne kadar sekiz kilometre boyunca uzanır. Genişliği Hasköy-Eyüp arasında 200 metre iken Kasımpaşa-Cibali arasında 700 metreye kadar çıkar. Haliç, derelerin taşıdığı alüvyonlarla yukarı kesiminde oldukça sığ olduğu gibi Eyüp önlerinde birkaç adacık oluşmuştur. Denizle birleştiği noktada derinliği 60 metreye yaklaşır.

Günümüzde İstanbul dendiğinde doğal güzellik olarak akla önce Boğaz gelir. Ama galiba eskiden öyle değilmiş. İmparatorluklar devrinde, şehrin ayrıcalıklı kesimi Haliç'i Boğaz'a tercih ediyormuş. Bizanslılar son yüzyıllarında saraylarını (palation) buraya taşıyarak tarihi Balat semtinin adını belirlemişler. Osmanlılar da sanata ve eğlenceye en fazla önem verdikleri Lale Devri'nde buraları bahçeler ve köşklerle donatarak bir yeryüzü cennetine dönüştürmüşler. Çarpık yapılaşma ve sanayi tesislerinin doluşmasıyla Haliç çocukluğumda pek sevimli bir

görünüme sahip değildi. Unkapanı'nı geçer geçmez insanın üzerine Haliç'in ağır kokusu sinerdi. Ama İstanbul'un benzersiz coğrafyası bunun da çaresini bulmuştu. Fener'in eteklerinde kurulmuş olduğu yedi tepenin beşincisi ile Balat'ın sırtını dayadığı altıncı tepede yükseklere çıkıldıkça koku hafiflerdi. Alışkanlıktan burnum mu almıyordu bilemiyorum, ama püfür püfür esen rüzgârın da etkisiyle Haliç'in ağır kokusu evimize kadar gelmezdi.

Oturma odamızın penceresinin önünde boydan boya tersaneler uzanırdı. Atatürk Köprüsü'nden Hasköy'e kadar uzanan 2 kilometrelik kıyı şeridinde ve toplam 510 dönümlük alanda konumlanan tersanelerin adlarını o zaman bilmiyordum. Haliç ve Camialtı tersanelerinin Türkiye Denizcilik İşletmeleri A. Ş.'ye, Taşkızak Tersanesi'nin de T. C. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na bağlı olduğunu sonraları öğrendim. 1834'te buharlı makineyle çalışan ilk haddehanesine kavuşan, Osmanlı donanmasının ilk denizaltısını yapan bu sanayi tesisleri çocukluğumda daha çok bakım, tamir ve emekliye ayrılan gemileri sökme işlerinde kullanılıyordu. Koca vinçleri, o zamanlar kulaklarıma ninni gibi gelen ritmik sesleriyle hiç ara vermeden çalışıyordu.

Tersane vinçlerinin biteviye sesini bazen Şehir Hatları'nın sığ dipli küçük gemilerinin düdükleri bölerdi. Kınalıada'ya giderken Eminönü'ne onlarla geçerdik. Dedem de 50 küsur yaz mevsimi boyunca pazar günleri hariç her gün onlarla işine gidip geldi. Arada, tren vagonları gibi birbirlerine bağlı mavnalar görünürdü. Küçük teknelerin arasından azametle ilerlerken diğer tüm tekneler önlerinden kaçışırdı.

Bu cümbüşü Haliç'in iki yakası arasında mekik dokuyan motorlar tamamlardı. Tarlabaşı ya da Beyoğlu'ndaki akrabalarımızı ziyarete gittiğimizde onlarla karşıya geçerdik. Kısa yolculuk boyunca, motorlarının kulakları sağır eden gürültüsünden bunalır, Haliç'in balçık görünümlü koyu renkli suları üzerimize sıçramasın diye bir köşeye büzüşürdük.

Daha eskiden motorların işini sandallar görürdü. Skarlatos Byzantios, 1853'te İstanbul'da çeşitli boylarda 20.000 kadar sandal olduğunu ve bunlarda 25.000 kürekçinin çalıştığını söyler. Kürekçiler Boğaziçi köylerinden ve Adalar'dan çıkarmış. Yaz kış göğüs bağır açık dolaşan,

servi boylu, güçlü delikanlılarmış. Byzantios bunların heybetli görünüşlerinin yanında kavgacı, küfürbaz, kaba ve içkici olduklarını da satırlarına ekler. Bu sandallardan 16.000'i Boğaziçi'nde, 5.000 kürekçinin çalıştığı diğer 4.000'i de Haliç'te çalışırmış.

Haliç'in ve genel olarak İstanbul'un denizi insani boyutlardadır, evcildir, sevecendir. Kara ile deniz birbirine karışır, iç içe geçer. Hangi noktadan bakarsan bak karşında toprak görür, insan varlığını algılarsın. Karadeniz ve Akdeniz'in, o muhteşem güzellikleri bir yana, denizleri beni korkutur. Ufukta küçücük de olsa mutlaka bir kara parçası görmek isterim. Denizden uzak yaşamak da başka bir azap! Kısa dönem askerliğim için dört ay kaldığım Erzincan'da eksikliğini en çok duyduğum şey deniz oldu. Şu an yaşadığım evin pencerelerinden denizi göremiyorum, ama mühim değil. Görmesem de denizin birkaç adım ötede olduğunu biliyorum. İstediğim an çıkıp yanına gidebilirim.

Kendimi bildim bileli, "Bu memleket nasıl kurtulur?" mantığıyla, Haliç'i temizleme konusunda fikirler üretilir. Kulaktan kulağa yayılan bir şehir efsanesine göre, bir Japon şirketi, bulacağı batık gemilerdeki altınlar karşılığında bu işe talip olmuşsa da teklifi reddedilmiş. Üniversitelerde yürütülen araştırmalar, yeni kentsel ve sanayi atıkların önü kesilirse doğal akıntılarla suların kendiliğinden temizlenebileceğini saptamış. Dipteki çamur, İstanbul yakınlarındaki şu an kullanılmayan linyit ocaklarına pompalanabilirmiş. Kanalizasyon sulan arıtılabilir ya da kirli sular uzun borularla Marmara'nın açıklarına verilebilirmiş. Haliç Karadeniz'e bağlanabilir, gelen temiz deniz suyu kirliliği azaltabilirmiş.

Bu önlemlerden hangilerinin ne derecede hayata geçirildiğini bilmiyorum, ama Haliç bugün eski hâline göre çok, ama çok daha temiz. Avrupa Birliği destekli imar düzenlemeleriyle Fener ve Balat'ın yıkık dökük evleri restore ediliyor. Tarihi yarımadanın sahillerinden sanayi tesisleri kaldırılarak göz alabildiğince uzanan yeşil alanlar, parklar açıldı. Yıktırılan harap binaların arasında kaybolmuş olan tarihi anıtlar da ortaya çıktı. Kanalizasyon suları arıtılarak ağır koku giderildi. Şimdi Boğaziçi sahilleri, özellikle İstinye daha kötü kokuyor. Televizyonda izlediğim bir belgeselde Haliç sularında canlı yaşamın hareketlendiğini görmüştüm. Kirliliğe karşı çok hassas olan denizatı gibi canlılar bile geri dönmüş. Demek ki umutsuzluğa kapılmamalıyız. İklim değişikliklerine ve canlı türlerinin yok oluşuna yol açan küresel kirlenme, özen gösterilirse durdurulabilir, biraz destek verilirse doğa

kendiliğinden toparlanabilir. Yeter ki insanlık dar görüşlülüğünü aşsın ve gelecek nesilleri düşünsün.

Deniz manzarasından sıkıldığımda, üst kata, küçük salona geçerdim. Burası akrabalarımızı ve yakın dostlarımızı kabul ettiğimiz küçük bir odaydı. Büyük çini sobasını sadece misafir geldiğinde yakardık. Eve birilerinin gelmesini fırsat bilip hemen pencere kenarındaki sedire kurulurdum. Sokakta çocuklar topaç çevirir, saklambaç ya da kovalamaca oynardı. Karşımızda, solda, Çarşamba'ya çıkan dik yokuştan yukarı elleri zembillerle dolu erkek ve kadınlar tırmanırdı. Sağdaki eğimli boş arsada ise çocuklar kalın kartonların üzerine yatarak kayardı.

Dedim ya, tek başıma sokağa çıkmam yasaktı. Ama yasak olmasa da ben yine çıkmazdım. Sevdiklerimin koruması altında, kalın demir parmaklıklarla korunan pencereden dışarıyı seyretmek daha güvenliydi. İkindiye doğru, annemin okul dönüşü, elleri kim bilir ne hediyelerle dolu olarak Çorbacıçeşme Sokağı'nın köşesinde görünmesini beklerdim. Hava kararıktan sonra da sırasıyla dedemin ve babamın yolunu gözlerdim!

Dünya güneşin etrafında saniyede 11,2 kilometre hızla hareket eder, ama biz de onunla birlikte döndüğümüz için durduğunu sanırız. Dış dünyaya sabit bir pencereden bakmak, hareketi daha iyi algılamamızı sağlar. Ben de, dünyama açılan iki pencereden gördüklerimi hayalimde yeniden kurgular, bazen bir mavna kaptanı, bazen bir vinç operatörü, bazen de keyifle yokuş aşağı kayan bir çocuk olurdum. Çevremi saran hareketle bütünleşirdim.

Balkona çıkarak sokaktaki insanlara ve dükkânlara bakmak büyük bir mutluluktur. Hele görüntüler "sevgili bir şehre" aitse bu mutluluk ikiye katlanır.

İlk arkadaşlarım

Büyüklerimin anlattığına göre, eskiden mahallemizde oturan herkes birbirini tanırdı. Aileler birkaç nesil boyunca aynı evde yaşardı ve oradan taşındıklarında bile evleri eski sahiplerinin adıyla anılırdı. Mahalle halkı çoğunlukla Rum'du, Müslümanlar ve Museviler daha azdı. Fener, 50'li yıllarda İstanbul'un hızlı gelişimine ayak uyduramadı. Yeni semtler gelişti ve Fener ekonomik merkez olarak önemini yitirdi. Zengin ailelerden başlayarak Beyoğlu, Cihangir, Kurtuluş, Şişli gibi semtlere doğru bir iç göç yaşanmaya başladı. Fener'in 1955'teki 6-7 Eylül Olayları'nda büyük hasar görmesi bu iç göçü hızlandırdı. Birkaç yıl içinde, gayrimüslimler başta olmak üzere, birkaç nesildir Fener'de yaşayan ailelerin çoğu başka yerlere taşındı. Bazıları satılan, bazıları da terk edilen evlere kent kültürüne yabancı Anadolu göçmenleri yerleşti. Yeni gelenlerin yaşam tarzı eskilerin yaşam tarzına pek uymuyordu. İç göç yıllar içinde daha da hızlanarak sürdü. Mahalleden en son ayrılan eski ailelerden biri de bizdik.

Çocukluk yıllarım mahallemizdeki sosyal yapının değişime uğradığı yıllara denk düşer. Arkadaşlarım, daha onlarla yakınlık kurmaya fırsat bulamadan teker teker başka yerlere taşınıyordu.

Poli ve Taso'yu hayal meyal hatırlıyorum. Benden biraz büyüktüler ve iki ev ötemizde, çeşmenin yanındaki binanın iki aynı katında oturuyorlardı. İkisi de ben okula başlamadan peş peşe mahalleden taşındı. Bir ara yengemlerin kiracısı Raşel'le arkadaş olmuştum. İlkokula gidiyordu ve bilgilerimle onu şaşırtmak, gözüne girmek için yırtınıyordum. Okuma yazma bilmediğim hâlde atlastaki bütün ülkelerin adlarını, komşularını ve başkentlerini ezberlemiştim. Bu yabancı isimleri arka arkaya sıralarken, annesi Raşel'e, "Bak, bacak kadar çocuk neler biliyor. Sen daha okuma yazmayı bile tam beceremiyorsun." dediğinde kasım kasım kasılıyordum.

Servet, Ziya ve Serdar'ı ise Fener'den hiç hatırlamıyorum. Annemin en yakın arkadaşı Suzan teyzenin çocuklarıydı ve aşağı yukan benimle yaşıttılar. Mahalleden en erken ayrılanlar onlar oldu. Daha sonra Cihangir'e taşındığımızda tekrar komşu olduk. Hatta mutlu bir tesadüf eseri, askerde Servet'le birlikteydik. Askerde ailemden uzak kaldığıma

değil, Servet'le ayn bölüklere düşmemize üzülmüştüm. Bir gün, çavuş annemin ziyaretime geldiğini söyledi. Babam o sıralar ağır hastaydı, ziyaretçi beklemiyordum, şaşırdım. Beni Erzincan'a yolcu ettiğinde, annemden o kadar uzağa ziyaretime gelerek yorulmamasını özellikle rica etmiştim. Nizamiye kapısına vardığımda Suzan teyzenin "Oğlum" diyerek Servet'ten önce bana sarılışını hiç unutamam. Askerlik yapanlar bilir, acemilikte erler birinci dereceden akrabaları dışında ziyaretçi kabul edemez. Artık Suzan teyze neler söylediyse ilgilileri ikna etmeyi başarmış, beni nizamiye kapısına kadar getirtebilmişti. Öz annem dışında bir ikinci annemin, kız kardeşim dışında üç kardeşimin daha olduğunu o günden sonra kanıksadım.

Suzan teyze güzel sanatlara meraklı. Resim yapar, toplu sergilere katılır, kendisi sergiler düzenler. Ama özellikle takı yapmakta çok yetenekli. Tutkalla yaptığı çiçekleri gerçeklerinden ayırmak zor. Büyük bir sabırla, renkli boncuklarla ve tutkalla yarattığı muhteşem takıları parayla satmaz, arkadaşlarına dağıtır. Annemin de kanına girer, ilerlemiş yaşlarına rağmen yeni teknikler öğrenmek için birlikte seminerler izler, kurslara katılırlar. İkisinin baş başa verip dünyayı unutarak saatlerce resim yapmaları, takılar hazırlamaları beni çok duygulandırır. Bitirdikten sonra da birbirlerine tevazuuyla "Senin eserin daha güzel." diye iltifat ederler. İki kadının öz çocuklarına bile anlatmadıkları sırları var. Bir odaya kapanıp saatlerce neler konuştuklarını, birlikte nelere gülüp, nelere hüzünlendiklerini çok merak ederim.

O yıllarda en sevdiğim arkadaşım Kemal'di. Yazlığımıza giderek ona kavuşmak için uzun kış aylarının bir an önce bitmesini sabırsızlıkla beklerdim. "Havalar düzeldi artık, Kınalıada'ya ne zaman çıkacağız?" diye annemin başının etini yerdim. Kemal benden bir yaş büyük, cin gibi akıllı, esmer bir oğlandı. O anlatır, ben de büyülenmişçesine dinlerdim. Kemal'e göre, bir gün önce yazlık sinemada seyrettiği film, yeni tanıştığı arkadaşları, komşu bahçelerin erikleri, her şey "şahane"ydi. "Şahane" bir takımın, Beşiktaş'ın adını da ilk kez ondan duydum. Nasıl aklında tutabiliyorsa, radyodan dinlediği bütün bir maçı, önemli pozisyonlarını uygulamalı olarak göstererek ballandıra ballandıra anlatırdı. Tutkulu bir Beşiktaş taraftarı olmuştum.

O zamanlar iyi aile terbiyesi tok gözlü olmayı, sana ikram edilen bir şeyi, "Çok teşekkür ederim, şimdi yemek yedim, aç değilim" diyerek reddetmeyi gerektirirdi. Ben de arkadaşlarımın annelerinin verdiği

çikolataları az mı reddettim! Kemal bir türlü bizimle yemek yemeye razı olmuyordu. "Bugün 'şahane' kızarmış patatesle köfte var, ne olursun yemeğe kal." diye yalvarmama rağmen her seferinde koşarak evine gidiyordu. Bir gün çok ısrar ettim, hatta gereğinden fazla ısrar ettim diyebilirim, ama yine sonuç alamadım. Kalacaksın, kalmam derken, elimdeki odunu kaldırdığım gibi Kemal'in kafasına indirdim. Kemal kanlar içinde yere yıkıldı. Nasıl korktuğumu anlatamam. Arkadaşımın canını acıttığıma mı, annemden yiyeceğim dayağa mı yanayım bilemiyordum. Gürültümüze bizimkiler telaşla evden çıktı. Zavallı Kemal kendi acısını unutmuş beni kurtarmaya çalışıyordu. Hiçbir şey olmamış gibi yerden kalkmış, "Olimbiya teyze, vallahi de billahi de kendim düştüm, başım yarıldı. Ari bana vurmadı." diye yırtınıyordu. Hayatımda rahmetli babamdan yediğim tek tokat o güne nasipmiş.

Geçenlerde Servet'le konuşurken onun da benzer bir anısının olduğunu öğrendim. Annem ona şekerle çırpılmış yumurta sarısı vermişti. "Teşekkür ederim, almayayım!" yanıtına karşın da ısrar etmişti. Servet bunun üzerine ağlaya ağlaya evine koşmuş, bütün mahalleyi ayağa kaldırmıştı. Fazla "terbiyeli" olmanın böyle zararları da varmış demek ki.

İşte bu Kemal beni büyük hayal kırıklığına uğrattı. Ayrı geçirdiğimiz uzun bir kıştan sonra Kınalıada'ya varır varmaz, daha evimize uğramadan Kemallere koşmuştum. Öpüşmeler kucaklaşmalar derken sıra futbola geldi. Gözlerimin içine baka baka, "Ben Fenerbahçeli oldum." dedi. Dünya başıma yıkıldı. Ayrı kaldığımız süre içinde yeni arkadaşlar edinmiş, Fenerbahçe'nin daha "şahane" bir takım olduğuna kanaat getirmişti. Ona küsemezdim, en iyi arkadaşımdı, bunu nasıl yapabilirdim? Ama bu ihanetini de hiç affetmedim. Hâlâ her karşılaştığımızda Kemal'e “Pis dönek" diye takılırım.

Zamanla başka arkadaşlarım da oldu. Ama nedense tam birine alışmak üzereyken onu kaybediyordum. O yıllarda İstanbul'un Rum nüfusu hızla azalıyordu. Türkiye, 1930'da imzalanan Ankara Antlaşması'nı 1964'te tek taraflı feshederek Yunan uyruklu Rumların oturma izinlerini uzatmadı. Bu yolla ilk etapta 12.000'e yakın Yunan vatandaşı Rum ülkeyi terk etti. Onları Türk vatandaşı olan eşleri ve çocukları takip etti. 1945'teki genel nüfus sayımında 103.839 olan İstanbullu Rumların nüfusu, 1965'teki sayımda 76.122'ye indi. 1978'de ise İstanbul'da Rumca yayımlanan I tho (Akis) gazetesinin yürüttüğü

bir araştırmaya göre Rumların sayısı 7.822'ye düşmüştü. Günümüzde bu sayının 3.500 civarında olduğu tahmin ediliyor. Oysa Orhan Türker'in aktardığına göre, 20. yüzyıl başlarında sadece Fener'de, sahil kesiminde 10.000, tepedeki Muhliotissa Kilisesi'nin çevresinde 5.000, Çarşamba yönüne doğru uzanan Agios Yeorgios Potiras Kilisesi'nin çevresinde de 2.000 kişi olmak üzere toplam 17.000 Rum yaşıyormuş. Aynı şekilde, Patrikhane'nin 1949'daki sayımına dayandırarak, elli yıl sonra bu sayının 3.000-3.500'e düştüğünü söyler. Bütün Fener'i bilmem, ama bu tarihten 15 yıl sonra, sokağımızdaki son Rum aile bizdik.

Arkadaşlarım sık sık değişiyordu, yine de bütün çocukluğum boyunca beni terk etmeyen, her zaman yanımda olan, bütün kaprislerime sabırla katlanan bir arkadaşa sahip olma ayrıcalığını yaşadım.

En iyi arkadaşım

Dönüyor başım

Bu kahpe dünyada tek arkadaşım Anne!

Senin gibi yüzüme baktı.

Elleri

İnceldi, ufaldı, ellerin oldu.

Ah anne, hasretin ne derin oldu.

Nâzım Hikmet

Erkek çocukların en iyi arkadaşı anneleridir derler. Yalan! Benim hiç kimseye değişmediğim, herkesten çok sevdiğim biricik arkadaşım ninemdi. Bayağı kısa boylu bir kadındı, ilkokulda okurken boyuna yetişmiştim. O zamanlar epey iri bir çocuktum, kendimi bildim bileli taktığım kalın gözlüklere bakmadan, büyüyünce basketbolcu olacağımı söylerlerdi. Ama maalesef, ortaokula başladığımda, daha önce yukarıdan baktığım yaşıtlarımın teker teker boyuma yetişip bazılarının beni geçmelerini üzüntüyle izlemek zorunda kaldım.

Ninemi başındaki tertemiz beyaz başörtüsüyle hatırlıyorum. Seyrelmeye yüz tutmuş ak saçlarını sıkıca örer, üstüne başörtüsünü bağlardı. Ailesinin tek kızıydı, iki ağabeyi, iki de erkek kardeşi vardı. Kiryako dedenin üçüncü çocuğunun kız olduğunu öğrendiğinde çok üzüldüğünü söylerler. Doğumuyla babasının üzülmesine neden olan bu kız, eli ayağı tutmadığında ona örnek gösterilecek bir özenle bakmış. Kiryako dede yaşlılığında kızının doğduğu günü aklına getirirken ne düşünüyordu kim bilir! Bir anlık hatalı bir değerlendirme için ömür boyu pişmanlık duymanın tanımı bu olmalı.

Ninemin adı Sofia'ydı. Sofia bizim dilimizde "bilgelik" anlamına gelir. Günümüzde yaşasa mutlaka adına yakışır bir eğitim alırdı, ama o

tarihlerde kızların okuması hiç doğru karşılanmıyormuş. Bu yüzden ninem başarılı bir doktor, hariciyeci, öğretmen ya da idareci olamamış. Aslında olamamış derken ona haksızlık ediyorum. Bütün bu saydığım mesleklerin gereklerini büyük bir başarıyla yerine getiriyordu, sadece üniversite diploması yoktu. Akrabalar ve komşular bir rahatsızlık duyduklarında doktorlardan çok onun teşhisine güvenirlerdi. Her derde neyin iyi geleceğini şıp diye söylerdi. Kocasıyla, kızıyla ya da oğluyla sorunu olan kadınlar bize koşardı. Her durumda söyleyecek tatlı bir söz, önerecek bir çözüm bulurdu. Daha sonraları okula başladığımda beni çalıştırmasına gerek duymadım, ama lise öğrencisiyken bile kompozisyonlarımı ona gösterir, imla hatalarımı düzeltmesini rica ederdim. Annem de babam da öğretmen oldukları hâlde, nazım geçtiği için onu tercih ederdim. Asıl uzmanlık alanı ise kavga eden karı kocaları, birbirlerine küsen kardeşleri barıştırmaktı. Evimizde neyin nereye konacağına, hangi yemeğin pişirileceğine, kime ne hediye alınacağına kimin karar verdiğini söylememe gerek kalmadı sanırım.

En küçük kardeşi Thoma dayı Atina'da hukuk okuyarak Adalet Bakanlığına girmiş ve müsteşarlığa kadar yükselmiş. O dönemin insanları biraz daha açık fikirli olabilseydi ninemin ne kadar farklı bir hayat yaşayabileceğini düşünmeden edemiyorum.

Ninemin babası manavdı. İki ağabeyi aile geleneğini devam ettirerek Balat çarşısında bir manav dükkânı işletiyordu. Onları sürekli birbirleriyle atışan iki sevimli ihtiyar olarak hatırlıyorum. Okul çıkışlarında bazen dükkânlarına uğrar, biraz otururdum. Bana çay ve simit ikram ederlerdi.

Ninem güzel nakış işlerdi. Komodinlerin üzerinde duran ya da bayram günleri sandıktan çıkartılarak yemek masasına serilen işlemeli örtüleri herkesin hayranlığını kazanırdı. Bir nakışının değerini, onu işlerken kaç kez bayılmış olduğuyla ölçerdi. Ama benim aklım erdiğinde gözleri bu kadar ince işlere gelemiyordu artık.

Çevrede herkes nineme saygı duyardı. Yüksek sesle konuştuğunu, birilerini azarladığını hiç duymadım, ama çelik grisi gözlerini dikip baktı mı azarlamaktan beter ederdi. Güçlü kişiliği ve aile içindeki itibarlı konumuyla herkesi karşısında susta durdururdu. Bir tek kişi hariç: O da bendim. Ailenin ilk torunu, hem de ilk erkek torunu olmak

öyle küçümsenecek bir ayrıcalık değildir. Bu ayrıcalığın sağladığı olanakları sonuna kadar sömürdüğümü söyleyebilirim.

Bir gün evde iki çeşit sebze yemeği olduğu hâlde, "Patates kızartması isterim." diye tutturmuştum. Ninem hemen mutfağa girip patates kızarttı. "Bu patatesler yumuşak, yemem." dedim. Kadıncağız hiç sesini çıkarmadan gitti, yeniden patates kızarttı. Tabağa şöyle bir baktım, "Bunlar fazla kıtır olmuş." dedim. Dememle ayaklarımın yerden kesildiğini hissettim. Patates sevdasına düşmüş, okuldan erken dönen annemin odaya girdiğini fark etmemiştim. Annem beni yakamdan tuttuğu gibi havaya kaldırmış, bir daha patates kızartması gördüm mü saklanacak yer arayacak hâle getirmeye hazırlanıyordu. Ninem de bir yandan üçüncü parti patatesleri soyarken, "Bırak yavrumu, öldüreceksin!" diye beni annemin elinden kurtarmaya çalışıyordu.

Aramıza üçüncü kişilerin girmediği zamanlar dünyalar benim olurdu. Haliç manzaralı divana otururdum, ninem bir yandan hiç bitmeyen ev işleriyle uğraşır, bir yandan da benimle konuşurdu. Ona çocukluğundan o güne kadarki hayatını anlattırırdım. Genç kızlık özlemlerinden büyük hayal kırıklıklarına kadar her şeyini ezbere öğrenmiştim. Bir iple parmaklarımızı sımsıkı bağlardık, sonra hafifçe çekince ip çözülürdü. İple başka bir oyun daha oynardık. İki elimizin on parmağını kullanarak iple baklava tablası, testere, hamur teknesi gibi şekiller yapardık. İpi ustalıkla birbirimizden aldığımızda hep farklı bir şekil oluşurdu. Kâğıttan yelkenliler, kollarını sallayan cambazlar ve iki bacalı vapurlar da yapardık. Vakti zamanında öğrendiğim bu numaralar sayesinde şimdi küçük çocukların gözünde itibarım oldukça yüksek. Hele dikdörtgen bir kâğıdı katlayarak yapılan iki bacalı vapur öyle herkesin becerebileceği bir şey değil!

Ev işlerine de yardım ederdim. Pirincin taşını ayıklamak, mutfağa koşup tencere tabak getirmek benim sorumluluğumdu. Ama en sevdiğim iş, bizim "beyaz tatlı" dediğimiz Afyon kaymağı türü bir tatlının hazırlanmasıydı. Büyük bir tencereye iki kilo şeker, bol su ve ninemin herkesten sakladığı gizli tarifine göre vanilya, damla sakızı, biraz süt gibi tatlandırıcılar koyup kaynatırdık. Bu renksiz, camsı bulamacı ocak başında büyük bir tahta kaşıkla karıştırmak gerekiyordu. İşin püf noktası hiç durmadan, aynı hızla ve aynı yönde karıştırmaktı. Sıcak karışımdan mis gibi sakız kokusu yükselir, sokağa taşardı. Bir süre sonra karışım sertleşmeye ve beyazlaşmaya başlardı. O zaman, ninem kaşığı elimden alır, özenle karıştırmaya devam

ederdi. Tatlı bembeyaz olduğunda ocaktan indirilip dinlenmeye bırakılırdı. Ben de büyük bir sabırsızlıkla soğumasını beklerdim. Sonra, ninem bir çorba kaşığını tepeleme tatlıyla doldurur, bir bardak suyun içine koyup bana verirdi. Bitmesin diye azar azar yalar, bir kaşık tatlıyla saatlerce oyalanırdım.

Ninemin elinin değdiği her yemek bir başka lezzetli olurdu. Söğüş salata bile hazırlasa, tadından onun yaptığı anlaşılırdı. Çok sık kabak böreği yapardı. Hafta sonlarında ise bol salça ve cevizle hazırladığı patatesli tavuk pişirirdi. Bütün yemekleri güzel yapardı, ama annemin hatırlattığına göre spesiyalitesi zeytinyağlı türlüymüş.

Eve misafir geldiğinde, ninem mutfağa kapanır, içeriye kimseyi sokmazdı. Bir iki gün öncesinden hazırlıklara başlar, çeşit çeşit mezelerle dolu muhteşem bir masa donatırdı. Yemeklerin ne kadar zor hazırlandığını bildiğimden yemeğe kıyamazdım. Her şeyi kendisi yapmak isterdi. Annemin mutfağa girmeye hak kazanabilmesi için ayrı eve taşınmamızı beklemesi gerekti. Tamam, ben nineme her istediğimi yaptırabiliyordum, ama bu sadece bana tanınmış bir ayrıcalıktı. Başka herkes onun katı kurallarına uymak zorundaydı. Yeğenler ve komşular davet verdiklerinde, ninemden bir tabak yalancı dolma (yaprak sarması) ya da biraz çerkeztavuğu yapmasını rica ederlerdi. Ninemden yardım istemeleri, sadece bugüne kadar tanıdığım en iyi aşçı olmasından kaynaklanmıyordu. Aynı zamanda onun üstünlüğünü tanıma, onu taltif etme anlamına da geliyordu.

Çok yakınımızda Hakkı Tarık Us İlkokulu vardı. Evimizin üst kat pencerelerinden teneffüse çıkan çocukları büyük bir hayranlıkla seyrederdim. Rum okullarında daha o günlerde bile öğrenci sayısı azalmaya başlamıştı. Sınıf mevcutları genellikle beş altı öğrenciyi pek geçmiyordu. Komşu okulun bahçesinde yüzlerce çocuğu bir arada görmek beni şaşırtıyordu. Hakkı Tarık Us adını öyle sık duyuyordum ki o günlerde bana dünyanın en meşhur kişilerini say deseler adını mutlaka ilk beşe koyardım. Bu satırları yazarken onun kim olduğunu bilmediğimi fark ettim. Ve yıllar sonra ansiklopedileri karıştırarak bitişiğimizdeki okula adını veren Hakkı Tarık Us'un Vakit gazetesinin bir yazarı olduğunu, elindeki kitap ve dergi koleksiyonunu devlete bıraktığını ve Beyazıt'ta onun adına bir kütüphane kurulduğunu öğrendim. Babıâli'de, İstanbul Erkek Lisesi'nin yanındaki sokak da onun adını taşıyor. Ben doğmadan bir yıl önce ölmüş. Geçenlerde, uzun yıllar sonra okulun önünden geçtiğimde, şimdiki adının Tarık Us

İlköğretim Okulu olduğunu gördüm.

Bir pazar akşamı, ninem beni Hakkı Tarık Us İlkokulu'na götürdü. Neden ve nasıl olduğunu hatırlamıyorum, ama o akşam okulun bahçesinde Yunanistan'dan getirtilen bir film oynatılacaktı. Mahalleliler evden tabureler götürerek filmi izlemeye gelmişti. Yunanistan'ın Filiz Akın'ı Aliki Vuyuklaki başroldeydi. “Aliki Bahriye’de” ilk seyrettiğim sinema filmi olduğundan, bütün sahnelerini hâlâ dünmüş gibi tek tek hatırlıyorum.

Sofia ninem gelenek ve göreneklere bağlıydı. Ortodoks mezhebinin bütün oruçlarını tutar, her bayramın gerektirdiği yemek ve tatlıları hazırlamayı ihmal etmezdi. Noel'de çam ağacımızı süsler, mutfaktaki büyük ahşap çamaşır teknesinde yuvarlak Noel pidesinin sakızlı hamurunu yoğururdu. Paskalya'da ise rengârenk yumurtalar ve Paskalya çöreği hazırlardı. Ölüleri anma gününde haşlanmış buğday, kavrulmuş un, toz hâline getirilmiş bisküvi, çam fıstığı ve kuru üzümle "koliva" yapardı. Hazırladıklarını komşulara dağıtır, onlar da Kurban Bayramı'nda kurban eti, muharrem ayında aşure, Musevilerin Pesah Bayramı'nda hamursuz matza ekmeği getirirlerdi. Bazen kurban kesen komşularımız rica eder, ninem kurban etini parçalara ayırmalarına yardım etmeye giderdi.

Ailemizin bir de koruyucu azizi vardı: Ay Minas. İkonasının önündeki kandil hiç sönmezdi. Hristiyan inancına göre, Ay Minas insanları hastalıklardan koruyan azizdir. Ama ninem ondan uzmanlığı dışındaki konularda da yardım isterdi. Hastalıklar, doğal felaketler, bir yolculuğa çıkanların sağ salim geri dönmesi, çocukların okuldaki başarısı gibi gündelik hayatta karşılaşılabilecek her sorunda ona başvururdu.

Ninem öldüğünde üniversite öğrencisiydim. Bazen hülyalara dalar, çocukluğuma geri dönerim. Bütün güzel anıların yanında içimi buruk bir acı kaplar. "Sağlığında nineme onu ne kadar çok sevdiğimi yeterince hissettirebilmiş miydim?" sorusuna yanıt arar dururum.

Mavi gözlü dev

O mavi gözlü bir devdi.

Minnacık bir kadın sevdi.

Nâzım Hikmet

Nâzım Hikmet'in bu mısralarını ilk okuduğumda irkilmiştim, sanki dedemi anlatıyordu. Bir yandan da ona içerlemiştim. Mavi gözlü devi bunca olumlu nitelerken minnacık kadına yüklenmesini, onu büyük bir sevdayı kaldıramayacak kadar rahatına düşkün, hayal yoksunu, egoist biriymiş gibi göstermesini kısa boylu nineme yapılan bir hakaret olarak algılamıştım.

Dedem mavi gözlü ve uzun boyluydu. Babamdan, dayımdan, amcalarımdan, komşulardan, herkesten daha uzundu. Tanıdığım en uzun boylu insandı. O yıllarda altmışını geçmiş olmasına karşın dimdik duran vücuduyla gözüme bir dev gibi görünürdü. Basık tavanlı oturma odamıza girdiğinde gayriihtiyari başını eğerdi. Kürek kadar geniş nasırlı elleri ince uzun parmaklarıyla tezat oluştururdu. Ve çok güçlüydü. Benimle bilek güreşi yapar, yalancıktan yenilirdi. Bir keresinde öyle kolay yenilmesini kabullenememiş, ondan bütün gücünü kullanmasını istemiştim. Annemi de yardıma çağırmıştım. Ana oğul bir elimizle iterken diğer elimizle çekmiş, omuzlarımızla itmiş, yine de bileğini bir milim bile kımıldatamamıştık.

Dedem yakışıklıydı. Yolda yürürken insanların dönüp dönüp ona bakmasıyla müthiş gururlanırdım. Kahverengi pantolon, kahverengi ceket ve kahverengi kasket giyerdi. İki elinde iki torba, eve hep bir şeyler taşıdığını hatırlıyorum. Mesleği sayacılıktı. Dükkânının tabelasını genç kızlığında annem çizmişti: "Sayacı Manol". Şimdi kız kardeşimin salonunun başköşesinde asılı duruyor. Balat çarşısında, manifaturacı Leon Brudo'nun yanındaki küçük bir dükkânda ayakkabı tamir eder, deriden terlik ve ayakkabılar yapardı. Bazen eve iş getirdiği de olurdu. Jilet gibi keskin falçatasıyla deriye şöyle bir dokundu mu dümdüz kesebilirdi.

Torbalarını kendi elleriyle deriden yapmıştı. Evin ihtiyaçları dışında, tuğla ve kiremit de dahil akla hayale gelebilecek her şeyi taşıdığını hatırlıyorum o torbaların. Ona yardım etmeye koşar, ama gücüm torbaları değil kaldırmaya, yerlerinden bile oynatmaya yetmezdi. Bir akşam, Kınalıada'nın tepesindeki yazlığımıza her zamanki gibi dolu torbalarla gelmişti de ninem daha hoş geldin demeden, "Yine mi dereotu getirmeyi unuttun?" diye onu terslemişti. O gün ilk kez iyi yürekli devin kızdığını gördüm. Torbaları bıraktığı gibi gerisin geri Fener'e gitmeye kalktı. Yalvar yakar zor vazgeçirebildik.

Dedem zeytini ısırıp ikiye böler öyle yerdi. Başka kimsenin böyle yaptığını görmedim. İki Dünya Savaşı yaşamanın getirdiği bir alışkanlık olmalı. Belki de bu yüzden, evin kilerleri ve buzdolabımız her zaman tıka basa erzakla dolu olurdu. Belki de bu yüzden, eve gelen misafirlere “Şundan da al, bundan da al." diye onca baskı yapılırdı. Bolluk yıllarında yetişen bizler tek bir zeytinin, bir zamanlar karneyle dağıtılan ekmeğin değerini bilemiyoruz.

Dedemin sevecen gülümsemesi yüzünden hiç eksik olmazdı; kaybolur gibi olduğu anlarda bile boncuk mavisi gözleri kahkahalar atardı. Fiziki gücü ve büyük zorluklarla geçen çocukluğunda geliştirdiği kendine güven, sakin ve nazik olmasını sağlıyordu. Ama onun bu halim selim hâline aldanarak kantarın topuzunu kaçıranlara da hadlerini bildirmesini bilirdi.

Dedem İstanbul'da doğmuştu, ama ailesi Sakızlıydı. Annesini altısında, babasını on beşinde kaybetmiş. Bu yüzden okuyamamış, küçük yaşta çalışmak zorunda kalmış. "Artık dinlenmen gerekir." diyerek ayaklarına kapanıp yalvarmasak sekseninden sonra da çalışmaya devam edecekti. Ninemin ölümünden sonra uzun yıllar bizimle yaşadı. Dükkânını kapadıktan sonra bahçeyle, evdeki tamir işleriyle uğraşmaya devam etti. Bir köşeye çekilip oturacak bir insan değildi.

Geçen yıl dedemin memleketini ziyaret etme fırsatını buldum, ama hangi köyden olduğunu bilemediğimden akrabalarını ya da ailemizi tanıyan birilerini bulamadım. Sakız güzel bir Ege adası. Güneyindeki 24 köyde sakız ve narenciye üretiliyor, her yer yemyeşil. Sakız ağacı başka yerlerde de yetiştiği hâlde sadece bu köylerde reçine veriyor.

Adanın kuzey köylerinde yeşeriyor, dallanıp budaklanıyor, ama sakız vermiyor. Sadece son yıllarda, tam karşıdaki Çeşme sahillerinde yapılan deneme üretimiyle ürün alabilmeyi başarmışlar. Sakız çıkaran köyler Valide Sultan Vakfı'na ait olduklarından vergiden muafmış. Zamanla zenginleşmişler ve kendilerine özgü hoş mimarileriyle ada turizminin göz bebeği olmuşlar. Adanın kuzeyinde doğa farklı, dağlık arazinin toprağı verimsiz olduğundan köyleri fakir kalmış.

Kuzeydeki dağ köylerinde yaşam zor olduğundan insanlar sıklıkla göç edermiş. Özellikle bütün adayı harabeye çeviren 1881'deki yıkıcı depremden sonra Sakız neredeyse tamamen boşalmış. İlginçtir, Sakızlılar tam karşılarında uzanan Ege sahillerine ya da Ege'nin büyük şehri İzmir'e göç edeceklerine, çoğunlukla İstanbul'u tercih etmişler. Beyoğlu'nda Sakızağacı, Unkapanı-Eminönü arası sahilde Lemonadika (Limoncular) mahallesi, özellikle de Galata, Sakızlı göçmenlerin geleneksel yerleşim bölgeleriydi. Fener'in tanınmış ailelerinden çoğunun Sakız kökenli olduğunu öğrendiğimde çok şaşırdım. Mavrokordatos, Skiliçis, Singros, Rodokanakis, Skanavis, Benakis gibi zengin iş adamı ve hayırseverler; Yannis Psiharis, Yannis Halkusis, Arhis Kovas gibi yazarlar hep Sakızlıymış.

Sakız köyleri, "avarız" olarak her yıl Osmanlı donanmasına belirli sayıda marangoz ve gemici sağlamakla yükümlüymüş. Belki de atalarımdan bazıları bütün gün oturma odamızdan seyrettiğim eskilerin Tersane-i Amire'sinde marangozluk yapmıştı, kim bilir! İstanbul'a kendi arzularıyla çalışmaya gelenler ise genellikle bakkal, simitçi, bostancı ve fırıncı olurlarmış. İş bulamayanlar da dilencilik yaparmış. O vakitler dilenciler lonca hâlinde örgütlenmişlerdi ve koruyucu azizleri, yortusu 12 Kasım'da kutlanan Agios Ioannis o Eleimon'du. Dilenciler loncası usta, kalfa, çırak şeklinde örgütlenmişti ve bir nizamnamesi vardı. Hangi kilisenin kapısında kimin dileneceği, el açarken hangi tekerlemelerin okunacağı katı kurallara bağlıydı. Sakızlı kızlar arasında, çeyiz düzebilmek için İstanbul'un zengin Rum evlerinde birkaç yıl hizmetçi olarak çalışmak da çok yaygınmış.

Gün doğar doğmaz işe giden ve geç saatlere kadar çalışan dedem benimle ilgilenmeyi de ihmal etmezdi. Cumartesi akşamları eve biraz erken gelir, beni alıp Tahtaminare Hamamı'na götürürdü. Aynı hamama daha önceleri kadınlar saatinde annemle de giderdik, ama o günleri hiç hatırlamıyorum. Yerlerde sürünen uzun peştamala basmamaya dikkat ederek, ayaklarıma çok büyük gelen takunyalarla

peşinden koşardım. İyice keselenip ter döktükten sonra ince belli bardaklarda içtiğimiz demli çayın tadını başka hiçbir yerde bulamadım.

Ama benim gelmesini dört gözle beklediğim gün pazardı. Erken kalkıp kahvaltı ettikten sonra dedem üşenmez, beni gezmeye götürürdü. Evimizin önünden başlayan dik Kiremitçi Sokağı'nı tırmanarak Çarşamba'ya çıkardık. Yakın bir yere gideceksek yayan devam eder, Sultanahmet taraflarına gideceksek otobüse binerdik. Diğer büyüklerimden farklı olarak, dedem bana yetişkinmişim gibi davranırdı. Beni kucağına almaz, yürütürdü. Otobüse bindiğimizde de yanına oturtur, biletçiyi çağırarak özellikle bilet kestirirdi. Psikoloji eğitimi almamıştı, ama dört yaşındaki bir çocuğa, yaşı tutmadığı hâlde otobüs ve müzelerde bilet kestirmenin onu nasıl gururlandıracağını iyi bilirdi.

Küçük elim kocaman elinin içinde kaybolmuş hâlde onunla Ayasofya'yı, Topkapı Sarayı'nı, Sultanahmet Camisi'ni, Yerebatan Sarayı'nı tekrar tekrar gezdim. Fethiye, Selimiye ve Süleymaniye camilerinin avlularına girdim; hangi tarihlerde yapıldıklarını öğrendim, büyük bir hayranlıkla mimarilerini inceledim. Piyer Loti tepesinden, önümüzde uzanan muhteşem manzarayı seyrettim. Her gittiğimiz yerde, dedem profesyonel rehberleri kıskandıracak ayrıntılara girerdi. Ayasofya'nın mozaiklerini ezberlemiştim. Üst katta, İmparatoriçe Zoe'yi gösteren mozaiğin altında durup ihtiraslı imparatoriçenin dedikodusunu yapardık. Zoe'nin üç kez evlendiğini, her evliliğinden sonra, mozaikten eski eşinin yüzünü kazıtıp yeni eşinin yüzünü koydurduğunu daha o yıllardan biliyordum.

Sultanahmet Meydanı'ndaki çeşmeyi, Hipodrom'u ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'ni kaç kez gezdiğimizi hatırlamıyorum. İstanbul turlarını hazırlayan turizm şirketleri, nedense Türkiye'nin en güzel müzelerinden biri olan İstanbul Arkeoloji Müzesi'ni turlarına dahil etmezler. Burası Ayasofya ile Topkapı'nın arasında sıkışmış, gizlenmiş gibidir. Çocukluğumda, diğer müzeler tıka basa doluyken burasının boş oluşu dikkatimi çekerdi. Birkaç yıl önce, uzun bir aradan sonra hasret gidermek istedim. Elinde kamerasıyla dolaşan gözlüklü bir Japon ve benden başka kimse yoktu. Oysa müzeye uğramayalı yeni bölümler açılmıştı ve yeni eserler sergileniyordu.

Dedemin kanatları altında duyduğum güvenle dünyanın öbür ucuna kadar gidebilirdim. İçimden, gezdiğimiz müzelerin ziyaretçilerine, "Sizin büyük bir hayranlıkla baktıklarınız, Kaşıkçı Elması ve Büyük İskender'in lahdi olabilir, ama bu da benim dedem!" diye haykırmak isterdim. Dedem benim gözümde en az onlar kadar değerli, en az onlar kadar güzeldi.

Rüzgârın şeklini tutan serviler

Çok insanın çocuğudur sözlerimiz.

Bebekler gibi ekilirler, doğarlar,

kök salıp kanla beslenirler.

Rüzgâr gittiği, artık orada olmadığı zaman

serviler rüzgârın şeklini nasıl tutarsa,

sözler de insan yüzlerini saklar.

Oysa insan gitmiştir, orada değildir artık

Yorgo Seferis

Nobel Ödüllü şair Yorgo Seferis, doğduğu şehir olan İzmir'den 14 yaşındayken ayrıldı ve Türkiye'ye uzun yıllar sonra diplomat kimliğiyle geri döndü. Ankara'daki görevi sırasında fırsat buldukça Anadolu gezilerine çıkardı. Bu gezilerinden anılarını, Türkçeye de çevrilen Kapadokya Kaya Kiliselerinde Üç Gün adlı gezi günlüğünde yayımladı.

Seferis, ilki 8 Mart 1928'de, sonuncusu da 30 Mart 1951'de olmak üzere İstanbul'u tam 14 kez ziyaret etti. Mektup, makale ve günlüklerinde İstanbul gezilerinden söz eder. Her ziyaretinde özellikle uğramaya özen gösterdiği, çok sevdiği üç yer varmış: Kariye Camisi, İstanbul surları ve Rumeli Hisarı.

Yorgo Georgis'in şiirsel bir dille yazdığı "Yorgo Seferis'in İstanbul'u" adlı kitabını okuduğumda çok etkilenmiştim. Seferis'in, dizelerinden bazılarını İstanbul'dan esinlendiğini öğrenmiştim. Sevdiğim şair doğduğum şehirle ilintili çıkıyordu. Üstelik çocukluk anılarımda önemli yeri olan Kariye Camisi'ne ve surlara hayrandı.

Kariye Camisi (Moni Tis Khoras) Edirnekapı'da. Kurtarıcı İsa Mesih'e adanmış bir manastır kompleksinden günümüze kalan tek yapı. Tarihçesiyle ilgili çelişkili bilgiler vardır. Khora, kelime anlamı olarak bir yerleşim yerinin dışını, taşrayı ifade eder. Bundan hareketle manastırın Kostantin Surları'nın dışında inşa edildiği ve dolayısıyla 4. yüzyıldan eski olduğu iddia edilmiştir. Ancak manastırın adı ilk olarak 8. yüzyılda zikredilir. Khora adı, manastırın içindeki Hz. İsa ve Hz. Meryem tasvirlerinin üzerinde yazılı olan Akhoritou khora ve Akhoretos Theos ibarelerinden hareketle, "sınırlı bir mekâna sığmayan, sonsuz" anlamına geliyor olmalı. 11. yüzyılda 1. Aleksios Komnenos'un kayınvalidesi Maria Dukaina tarafından restore edilen manastır, Latin istilasında (1204-1261) tamamen tahrip olmuş ve 14. yüzyılda büyük bir tadilattan geçirilerek bugünkü şekline kavuşmuş.

Manastırı tadil eden Theodoros Metohitis, döneminin sayılı aydınlarından biriydi. Devlet adamı, diplomat, şair, filozof, astrolog ve sanatların koruyucusuydu. Manastırın inşaatını 1321'de bitirdikten hemen sonra başbakan oldu ve yedi yıl sonra azledilerek sürgüne yollandı. 1330'da keşiş olarak yaşaması şartıyla İstanbul'a gelmesine izin verildi ve iki yıl sonraki ölümüne kadar kendini Kariye'nin mozaiklerini tamamlamaya adadı. Yakın dostu tarihçi Nikiforos Grigoras'la birlikte manastırın avlusuna gömüldü.

İstanbul'un fethinden sonra bir süre kilise olarak kullanılan yapı, 1511'de Sadrazam Atik Ali Paşa tarafından Kahriye (Zafer) adıyla camiye çevrildi. Manastırın badanayla örtülen mozaik ve freskleri uzun yıllar boyunca unutuldu. 1875'te yapılan bir onarım sırasında, badanaların altında fark edilen mozaik ve freskler sanatseverlerin hayranlığını kazandı. Cami 1948'de müze oldu ve Amerikan Bizans Enstitüsü'nün gözetiminde, 1958'e kadar sürdürülen çalışmalarla tüm mozaikler ortaya çıkarıldı.

Bizans İmparatorluğu Latin istilasından sonra bir daha belini doğrultamadı. Bütün sanat eserleri ve zenginlikleri yağmalanarak götürüldüğünden, İstanbul'u tekrar ele geçiren Bizanslılar, devleti eski askeri ve ekonomik gücüne kavuşturamadılar. Ancak bütün bu maddi imkânsızlıklara rağmen İstanbul'un fethine kadar geçen iki yüzyıl boyunca sanat ve bilim büyük gelişme gösterdi. Paleologoslar dönemi, içinde belki de dünya tarihinde benzeri görülmemiş bir çelişkiyi barındırır. Maddi kaynakları kurumuş, ordusu dağılmış, yönetim

kademeleri felç olmuş bir devlet, 11 yüzyılı aşkın tarihinin en güzel sanat eserlerini bu dönemde vermiştir. Kariye Müzesi Bizans sanatındaki bu rönesansın en iyi korunmuş örneğidir.

Seferis Kariye'yi ziyaret ettiğinde restorasyon çalışmaları sürmekteydi. Güncesinde ve mektuplarında, gördüğü mozaik ve fresklerden ne kadar etkilendiğini yazar. Burada geleneksel sanat anlayışıyla halk sanatı bir aradadır. Figürlerin hareketleri ve plastik tasarımları, özenle verilen derinlik hissi, çizimlere canlılık ve gerçeklik kazandırır. Mozaiklerden biri Seferis'in özellikle dikkatini çeker. "Yedi adım atan Meryem" mozaiği Hz. Meryem'in yaşamından bir sahneyi, altı aylıkken yürümeye başlamasını betimler. Sahne, Jacobus'un apokrif İncilinden [Apokrif İncil: Matta, Markos, Luka ve Yuhanna Incilleri dışında, Hz. İsa'nın yaşamını ve iletisini anlatan, ama Hristiyan inancına göre yeterli kanıtlara sahip olmadıkları gerekçesiyle sahih kabul edilmeyen İnciller...] alınmıştır: "Annesi, ayakta durup duramayacağını denemek için onu yere bıraktı ve o yedi adım atarak kucağına koştu." Küçük Meryem, dadısının desteğiyle annesine doğru ilk adımlarını atar. Mozaikteki tasarım bir tiyatro sahnesini anımsatır, canlılık ve hareket doludur. Hareket duygusu; uzatılan eller, dadının rüzgârda dalgalanan pelerini ve arka planda iki servinin rüzgârın etkisiyle hafifçe yana yatmasıyla verilir. Seferis, işte bu rüzgârda eğilen servilerden esinlenerek Üç Gizli Şiir kitabındaki "Sahne Üzerinde" şiirini yazmış.

Dedemle Kariye Müzesi'ni gezerken bu mozaik benim de dikkatimi çekmişti. Ama bir resimden hareketle yukarıdaki güzel dizeleri yazabilmek için şair olmak gerekir.

Seferis'le anlaşmış gibi, biz de Kariye Müzesi'nden çıkınca surlara giderdik. Bizanslılar surlardan 60 adım mesafeye kadar hiçbir yapının inşa edilmesine izin vermezdi. Sur dışındaki yapılar kuşatma sırasında düşmanın eline geçerse tahkim edilebilir ve saldırılarda üs olarak kullanılabilirdi. Aynı şekilde surlardan içeriye sızacak düşman askerleri, iç tarafta da surlara yakın bir yapıyı ele geçirirse oradan çıkarılmaları zor olurdu. Ama günümüzde artık öyle değil. Surların iki tarafı da yapılarla doldu.

Sur boyunca Sulukule'ye doğru yürürdük. Bahar aylarında her yer yemyeşil olurdu. Derme çatma evlerin önündeki bostanlarda domatesler, salatalıklar yetiştirilirdi. Her yanı saran yoksulluk ve terk

edilmişlik duygusuna inat insanlar neşe doluydu. Bir taşın üzerine oturur, koşuşan, gülen, eğlenen çocuklara bakardık. Yaşıtım çocuklar gördüm mü yanlarına koşar, onlarla oynardım. Rengârenk giysiler giyen Roman kadınları yüksek sesle birbirleriyle konuşur, şakalaşırdı. Sık uğradığımız için orada dostlar edinmiştik. Dedem gözünü sağa sola koşturan torunundan bir an bile ayırmadan insanlarla selamlaşır, ayaküstü sohbet ederdi. Sonra da gün boyu dolaşmaktan yorgun düşerek eve dönerdik.

Okul öncesi yıllarımda hayata ninemin ve dedemin gözleriyle bakmayı öğrendim. Ev hayatı, aile içindeki ilişkiler ve ahlak kuralları ninemin uzmanlığıydı. Dış dünya ise tamamen dedeme endeksliydi. Ninem bana hiçbir zaman öğüt vermedi, yasaklar, kurallar koymadı. Onu sevindirecek şeyleri yapmak ve onu üzecek şeyleri yapmamak arzusu beni en katı kurallardan da katı bir disiplin altında tutuyordu. Dedemin beklentileri daha da basitti. Sadece bir kez, o da yıllar sonra, "Bizi utandırma!" demişti. "Biz" ve "utandırmak" kelimeleri çok muğlak gibi görünse de ben ne demek istediğini anlamıştım. Bu yaşıma geldim, hâlâ "onları utandırmayacak" şekilde yaşamaya çalışıyorum.

Karşıtların birbirlerini çekmesi evrensel bir yasadır. Çinliler yin ve yan adlarıyla tanımladıkları zıt güçlerin uyumunu sağlık ve mutluluğun ana şartı olarak görürler. Ama anneannem ile dedem arasındaki zıtlıkları görseler onlar bile şaşırırdı. İki insan ancak bu kadar farklı olabilirdi. Mükemmel bir bütün oluşturan birliktelikleriydi. Birbirlerine karşı duydukları sevgi ve saygı bulaşıcıydı, bizleri de etkiliyordu.

Fenerli Kavafis

Tapınaklarından kovduk diye,

heykellerini kırdık diye

hiç de ölmüş değil tanrılar.

Ey İyonya toprağı, seni hâlâ seviyorlar,

seni hâlâ hatırlıyor ruhları.

Kostandinos Kavafis (1884)

İstanbul'dan ve şairlerden söz açmışken Kavafis'i anmamak büyük bir ihmal olur. Her fırsatta ailesinin "asil" geçmişinden söz etmekten hoşlanan Kavafis, büyük bir titizlikle soy ağacını çıkarmıştı. Sağlığında yayımlamadığı notlarında, İtalya'daki kont ve marki Cavaffi'lerden başlayarak Londra ve İskenderiye'deki akrabalarına kadar herkesi kısa bilgiler vererek tek tek anar. Ama en çok atalarının İstanbul Rum cemaati nezdindeki saygın konumlarıyla gurur duyar.

Kavafis, tekrar tekrar yazdığı, notlar ekleyerek bazı paragraflarını tamamen sildiği soy ağacını loannis Kavafis'le başlatır:

"1701'de Fener'de doğdu ve 1762'de yine Fener'de öldü. Beş yıl süreyle Boğdan'ın Yaş kentinin mülki amirliğinde bulundu. Uzun bir süre Viyana'da yaşadı ve 1750'lerde Avusturya hükümetinden kont unvanını aldı. Karısının adı Elisavet'ti, ama soyadını tespit edemedim." Yazar, bu paragrafta birkaç düzeltme yapar, daha sonra da üstünü karalar. loannis'in üç çocuğunu yan yana kaydettikten sonra, bunlardan büyük dedesi olan Petros'la devam eder.

"Hakkında kesin bilgilere sahip olduğum ilk atam Petros Kavafis'tir. 1730'da Fener'de doğdu ve 1804'te Samatya'da öldü. Patrikhane'nin yüksek dereceli sivil memurlarındandı. O ve oğlu, dedem Ioannis,

Samatya'daki Agios Konstandinos Kilisesi Vakfı'nın mütevellisiydiler. Samatya'da evleri ve bahçeleri vardı." Sonra dedesiyle devam eder. "Ioannis Kavafis 1782'de Samatya'da doğdu ve 1842'de Samatya'da öldü. İskenderiye patriği Parthenios'un yeğeni Fevronia Pandu'yla evlendi. Orta boyluydu, şalvar ve kürk kalpak giyerdi." Sonra da babaannesinin ailesinden atalarının Boğdan Beyliği'nde üstlendikleri sorumlulukları, saraydan ve Patrikhane'den aldıkları nişanları sayar. Soy kütüğünün başka bir yerinde, dedesinin 1782'de yanan Agios Konstandinos Kilisesi'nin yeniden inşasına yardım ettiğini kaydeder. Her konuda çok ayrıntılı kayıtlar tutan Kavafis, bu kilisenin Türkçe konuşan Karamanlıların kilisesi olduğunu belirtmez. Bu durumda, daha önce başka hiç kimsenin üzerinde durmadığı bir konu önem kazanıyor. Kavafis'in ataları türkofon olabilir mi?

Kavafis ailesi 1850'lere gelindiğinde eski zenginliğini yitirmiş, bireylerinin çoğu İstanbul'dan ayrılarak İngiltere ve İskenderiye'ye göç etmişti. Kavafis bu yüzden, hakkında daha kesin bilgilere sahip olduğu annesi Hariklia'nın ailesine daha fazla yer ayırır. "Fotiadis ailesi Fener'in köklü ailelerindendi, Sakız kökenliydi. Dedem Çelebi Yorgo Fotiadis'ten duyduğuma göre 1680'lerde Samatya'da yaşıyorlardı, daha sonra Yeniköy'e taşındılar. Ailenin erkekleri değerli taş ticaretiyle uğraşıyordu ve kilise vakıflarında etkin görevler üstlenmişti. Eskiden, atalarımdan biri Osmanlı Darphanesi'nin başına geçtiğinden soyadları Darphaneci'ydi. 1825'te büyük dedem Fotios Fotiadis Kudüs Patrikhanesi'ne toprak bağışında bulundu. Bu topraklar Yeniköy'ün Kudüs Patrikhanesi'ne bağlı Ay Yorgi Kilisesi'nin yanındadır. Fotiadisler her zaman bu kiliseye mütevelli oldular. Kudüs ve Antakya patrikleri İstanbul'u ziyaret ettiklerinde onların evinde konuk edilirlerdi. Yorgo Fotiadis Balıklı Rum Hastanesi'nin kuruluşunda da bağışta bulundu. Rumlar arasında büyük saygınlığa sahipti ve Osmanlı paşalarıyla yakın ilişkileri vardı."

Bu tarihlerden sonra şairin ailesinin İstanbul'la bağları zayıflar. "Petros Ioannis Kavafis 1814'te İstanbul'da doğdu ve 1870'te İskenderiye'de öldü. Ağabeyi Yorgo'yla birlikte 'Kavafis ve ortakları' şirketinin kurucusuydu. Şirket en iyi döneminde Londra, Liverpool, Manchester, Marsilya, İskenderiye, İstanbul, Kafr Zeyyad, Kahire ve Minya'da dokuz şubeye sahipti. Şirket ağırlıklı olarak Mısır'dan İngiltere'ye ihracat yapıyordu. Bir süre Tuna'da hububat ithalatı ve İstanbul'da manifaturacılıkla da uğraştı. Kavafisler Mısır'a ilk çırçır makinesini getirenlerdendi. 1851 ila 1870 yılları arasında Mısır'ın en büyük şirketi onlara aitti. Babamın ölümünden sonra şirket 1877'de dağıldı."

Farklı tarihlerde yazılmış, evliliklerle dallanıp budaklanan, bazı kayıtları birbiriyle çelişen bu karmaşık soy ağacı, İstanbullu Rumların kısa bir tarihi gibidir. Fenerli köken, Eflak ve Boğdan beyliklerinde üst düzey memurluklar, Osmanlı bürokrasisinde yüksek mevkiler, Rum vakıflarında yöneticilik ve hayırseverlik.

Kavafis, ailesinin İstanbullu oluşuyla büyük gurur duyardı. "Ben bir çeyrek İskenderiyeliysem üç çeyrek Bizanslıyım." derdi. Hayatının kritik bir dönemini de İstanbul'da geçirdi. Şairin babası başarılı bir iş adamı, İskenderiye Rum cemaatinin başkan yardımcısı ve Hidiv İsmail Paşa'nın yakın dostuydu. Ölümünden bir yıl önce Süveyş Kanalı'nın açılış töreninde Mısır'ın en büyük nişanı olan Mecidiye nişanıyla taltif edilmişti. Genç Kostandinos Fransız öğretmen, İngiliz mürebbiye, altı Rum hizmetçi, İtalyan arabacı ve Arap seyis çalıştıran 14 odalı bir evde büyüdü. Babası, yılda -o bolluk döneminde bile büyük bir meblağ olan- 4.000 altın harcıyordu. İşlerini büyütmekten başka bir şey düşünmüyor, gayrimenkullere yatırım yapmıyordu. 1870'te 56 yaşında ölünce yerine geçen oğulları işleri yürütemediler ve aile bütün servetini yitirdi.

Yedi erkek kardeşten en küçüğü olan Kostandinos, yetim kaldığında yedi yaşındaydı. Kendini bilmeye başladığında, ailesi şerefli bir geçmiş ve onur kırıcı bir yoksullukla baş etmek zorundaydı. Dul Bayan Hariklia bir süre için şirketin Avrupa bürolarını yöneten büyük oğullarının yanında Liverpool ve Londra'da yaşadıysa da, ekonomik durumları daha da kötüleşince İskenderiye'ye geri döndü. O sıralar Mısır zor günler yaşamaktaydı. Yoksul halk "müttefik" İngilizlerin dayattığı acımasız sömürü düzenine isyan edip sokaklara döküldü ve İskenderiye'yi talan etti. İngilizler bunu bahane ederek kenti bombaladıktan sonra işgal ettiler. Kavafislerin evi olaylar esnasında yıkıldı. 14.000 Hristiyan kenti terk etmek zorunda kaldı.

Bayan Hariklia en küçük beş oğluyla İstanbul'da yaşayan babasının yanına sığındı. Ancak Yorgo Fotiadis'in ekonomik durumu da pek parlak değildi. Istinye'deki yalısını İran büyükelçisine kiraya vermişti. İskenderiyeli konuklar Tarabya'da bir otele yerleştiler. Bir süre sonra Kadıköy'de kiraladıkları küçük bir eve taşındılar. Mısır'da olaylar durulunca büyük kardeşler tekrar işlerinin başına döndüler. Yalının kiracısı ayrılınca da İstanbul'da kalan Kavafisler Yeniköy'e taşındılar.

Kostandinos, babasının kuzeni Plessu Hala'yla yakın bir ilişki kurdu. Halasını Beyoğlu'ndaki evinde sık sık ziyaret ediyor, arkadaşlarına mektup adresi olarak burayı veriyordu. Annesi babasının ailesiyle pek geçinemiyordu ve Kostandinos bundan da faydalanmanın yolunu buldu. Bir konseri, bir konferansı ya da bir partiyi bahane ederek halasında yatıya kalıyor, annesinin sıkı gözetiminden kurtuluyordu. İstanbul'da Pandeli Kavafis adında bir kuzeni daha vardı. Delikanlı Shakespeare trajedilerini Yunancaya çeviriyordu. Araştırmacılar bu çevirilerden üçünü tespit etmişler. Kostandinos, kuzenini aşağı bulduğu sosyal konumu yüzünden pek tutmaz, soy ağacında da adını belirtmeden "babamin bir yeğeni" diye anar.

Kavafis, dedesi Çelebi Yorgaki Fotiadis'in şahsında bir öğretmen, bir akıl hocası bulmuştu. Annesinin ailesiyle bağını vurgulamak için İskenderiye'ye döndüğünde bile bir süre için Kostandinos F. Kavafis adını kullandı. Tanıdığında 82 yaşında olmasına karşın, dedesi dinç ve sağlıklı bir ihtiyardı. Onun gözetimi ve koruması altında İstanbul'un entelektüel çevreleriyle tanıştı, tarih ve edebiyat kitapları okudu. İlk şiirlerini de burada yazmaya başladı. Sağlığında yayımlamadığı bu şiirlerini büyük bir titizlikle sakladı, hangi tarihlerde yazıldıklarını özenle not etti. Büyük bir dünya başkentinde yaşadığı iki buçuk yıl Kavafis'e yeni bir perspektif kazandırdı. Notlarında, o tarihte şiirlerinde mekân olarak İstanbul'u kullanmayı düşündüğünü yazar. Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında, İngiltere güdümündeki dünya, Roma yönetimi altındaki Helenistik döneme daha çok benziyordu. Kavafis'in söylemek istediği şeyler için İskenderiye daha uygundu, bu yüzden eserini İskenderiye etrafında biçimlendirdi.

Kavafis 1882 haziranından 1885 kasımına kadar kaldığı İstanbul'da altı şiir, iki kısa nesir ve İngilizce bir şiir yazdı, İngilizce ve Fransızcadan birkaç şiir çevirisi yaptı. Bu eserleri arasında sağlığında yayımlamadığı: ilk şiiri olan ve İstanbul'a ilk geldiklerinde kaldıkları Tarabya'yı anlatan İngilizce "Leaving Therapia" şiiri, dedesinin yalısının bulunduğu ve evi bellediği "Nihori" (Yeniköy) hakkında uzun bir şiir, İstanbul'dan "Stanbul" adıyla söz ettiği bir şiiri ve başlığını kendi el yazısıyla Osmanlıca yazdığı "Dünya Güzeli" şiirleri var. Düzyazısı ise Yeniköy ile Tarabya arasında yer alan Kalender koyunun bir methiyesidir.

Büyük babamın evi

Birini mi öldürdüm yoksa genç bir kızı mı öptüm?

Kime ne kötülük ettim de el âlem bana katil diyor?

Epir halk türküsü

Yıldırım Caddesi, Fener vapur iskelesinin tam karşısından başlar. Caddede 15 metre kadar denize dik ilerledikten sonra Patrikhane'ye varılır. Yol burada doksan derecelik bir açıyla sağa ve sola doğru kıvrılır. Sağa giden yol 50 metre kadar sonra Fatih taraflarına tırmanan dik Camcıçeşme Yokuşu'yla kesişir. Babamın doğduğu ev bu iki yolun birleştiği köşe başındaydı. Ev üç katlıydı. Alt katında büyük dedem Dimosthenis'in kasap dükkânı vardı. İkinci katta oturma odası, mutfak ve banyo, üçüncü katta ise yatak odaları... Geçenlerde, Haris Spataris'in Biz İstanbullular Böyleyiz! kitabını karıştırırken, 102. sayfasında evimizin 2004'te çekilmiş bir fotoğrafını gördüm.

Çocukluğumda kasap dükkânını Yanni amcam işletiyor, tezgâhta bir usta çalıştırıyordu. Bir ara babam da mezbahada bir celebin muhasebecisi olarak çalışmıştı. Ailemiz baba mesleğine birkaç nesil sadık kalmış. Bir yerde Shakespeare'in babasının kasap olduğunu, kendisinin de aktörlüğe başlamadan önce bir süre babasının yanında kasap çıraklığı yaptığını okuduğumda kendime pay biçmiştim. Derler ki Dimosthenis dede Fener Rum Lisesi'nin görkemli kırmızı tuğlalarına öykünerek evini bu binaya benzeyecek şekilde yaptırmış. Gerçekten de evin her iki sokağa bakan cepheleri kırmızı tuğlalarla örülüydü ve bu hâliyle minik bir kaleyi andırıyordu. Günümüzde kasap dükkânının yerinde hediyelik eşya satan bir dükkân var.

Baba tarafım Epirli. Epir, Yunanistan'ın kuzeybatısında dağlık bir bölge. Her yanı yüksek dağlarla çevrili olduğundan suyu bol ve yemyeşildir. Yöre halkı ağırlıklı olarak koyun besiciliği ve peynircilikle uğraşır. Ancak artan nüfusu yeterince besleyemediği için Epir dışarıya göç verir. Epirliler Balkanların en iyi taş ustaları olarak tanınırlar. Gurbete çıktıklarında uğraştıkları diğer geleneksel

meslekler ise fırıncılık ve kasaplıktır. Doğası güzel, ekonomisi zayıf başka bölgelerde olduğu gibi Epir'in en değerli ihraç ürünü iyi yetişmiş insanlarıdır. Yunancada "I evandros Ipiros" (Büyük insanlar yetiştiren Epir) diye bir deyiş vardır. Bu insanlar eskiden İstanbul gibi büyük kentlerde çalışıp para biriktirir, doğdukları köylerde okullar açıp hayır işleri yaparlardı.

Bölgenin başkenti Yanya, Osmanlı döneminde iyi okullarıyla tanınmıştı. Sadece Hristiyanlar değil Müslümanlar da o okullarda tahsil görebiliyordu. Örneğin Galatasaray Kulübü'nün kurucusu Ali Sami Yen'in amcası Şemsettin Sami (Fraşeri), Yanya'nın Rum okulu Zosimea Lisesi'nden mezundu. Osmanlı alfabesiyle yazılan ilk Türkçe roman olan Taaşşuk-u Talat ve Fitnat (1872), ilk Türkçe ansiklopedi Kamus-ül Alam (1889-1898) ve ilk geniş kapsamlı Türkçe sözlük Kamus-ı Türki'yi (1901) yazdığına göre, aldığı eğitim o kadar kötü olmasa gerek. İstanbul Rum cemaatinin ve Yunanistan'ın en büyük hayırseverleri Epir kökenliydi. Beyoğlu'ndaki Zoğrafyon Lisesi'nin kurucusu banker Hristaki Zoğrafos ile Zapyon Lisesi'nin kurucusu Evangelos Zappas babamın memleketindendi.

Atalarım Epir'in Arnavutluk sınırına yakın Delvinaki köyünden. 19. yüzyılda İstanbul Rum cemaatinin eğitim işlerini düzenleyen Ellinikos Filologikos Sillogos'un (Helen Edebiyat Derneği) kurucusu ve uzun süre başkanı olan Doktor İroklis Vasiadis de köylümüzdü. Babaannemden köyümüz hakkında o kadar çok şey duydum ki hâlâ oraya gitmemiş olduğum için utanıyorum. Birkaç yıl önce yolum Yanya'ya düşmüştü. Köyümüz 50-60 kilometre mesafedeydi, ancak tıka basa dolu tırların tırmandığı dolambaçlı dağ yollarında iki saatte ancak 30 kilometre gidebilince ilk sapaktan ana yola çıkmış, geri dönmüştüm. Lozan Mübadilleri Vakfı'ndan arkadaşlarım, "Tek başına köyüne gitmeyi başaramadığına göre gezilerimize katıl, seni biz götürelim." diye takılırlar. Üstelik son yıllarda yöre turistik olmuş, "Balkanların İsviçre'si" diye reklamı yapılıyor.

Epirliler çalışkan, dürüst, gururlu ve biraz inatçı olurlar. Biraz derken aslında kendimi kayırıyorum. Arnavutlar gibi inatçılıklarıyla nam salmış, pire için yorgan yakabilecek insanlardır. Namuslarına düşkünlükleri halk türkülerine de yansımış. Her duyduğumda beni duygulandıran bir halk türküsünde, anonim ozan, "Birini mi öldürdüm, yoksa genç bir kızı mı öptüm? Kime ne kötülük ettim de el âlem bana katil diyor?" diye hayretini belirtir. Babamın memleketinde,

arada nişan düğün olmadan genç bir kızı öpmek adam öldürmekle bir tutulur.

Büyük dedem Dimosthenis'in Fener, Boyacıköy, Cihangir gibi semtlerde birkaç kasap dükkânı varmış; aynı zamanda Trakya'dan koyun getirtiyor, celeplik de yapıyormuş. Büyük bir servet edindiği, tek çocuğu olan adaşım Aristotelis dedeme Fener'de, Boğaz'ın farklı köylerinde, Kurtuluş'ta birkaç ev ve iki teneke dolusu altın miras bıraktığı söylenir. Ama büyük babamın kafası ticarete pek çalışmıyormuş. O zamanlar buzdolapları olmadığından dükkâna giren etler zaman geçirmeden aynı gün içinde satılmalıymış. Dedem iyi hesaplamayıp satabileceği miktardan fazla et alır, sonra da satamadığı etleri mahalleliye dağıtırmış. Dediklerine göre çırakların haftalıklarını ödemek ya da eve kömür almak için ev satarmış. Sata sata evler bitmiş, iyi ki babaannemin çeyizine dokunmamış. Ailenin elinde kalan evlerin de çocukluğumda teker teker satıldığını hatırlıyorum.

Büyük babam ve babaannem Epir'de evlenip Fener'e yerleşmişler. Arka arkaya iki kız ve iki erkek çocukları olduktan sonra 15 yıl ara vermişler, sonra babam doğmuş. Büyük babam ben doğmadan yıllar önce ölmüştü. Babaannem, hiç evlenmemiş halalarım ve amcamla kırmızı tuğlalı evde yaşıyordu. Oturma odasının kesişen iki sokağı gören penceresinin önündeki sandalyesine oturur, bütün gün hiç sıkılmadan sokağı seyrederdi. Onu tanıdığımda seksenini geçkindi ve yüz yaşından fazla yaşadı.

Babaannemin evinde sabah kahvaltısında bile et yenirdi ve eve koyun etinden başka et girmezdi. Eskiden, şimdi hangisi olduğunu hatırlayamadığım belirli bir bayramda yılda bir kez evde dana eti pişirilirmiş. Bayramın ertesi günü tencerelere sinen dana eti kokusu gitsin diye kalaycı çağrılır, bütün tencereler kalaylatılırmış! Modern tıp koyun etinin sağlığa zararlı olduğunu söyler, ama bizim ailenin bütün bireyleri her gün koyun eti yedikleri hâlde uzun ve sağlıklı yaşamışlar. Sevgili arkadaşım Müfide Pekin'in Türkçeye çevirdiği “Yegâne Miras'ta” anlatılanlar bana kendi ailemi anımsatır. Yazar, bir yerde, erkeklerin babaları ve büyük babaları kadar yaşadıklarını okuduğunu söyler. Ailesinin bütün bireyleri uzun yaşadıkları halde babası ve büyükbabası ellili yaşlarında ölmüştür ve yazar öleceği yaşı babasından miras alıp almadığını sorar. Nitekim Yorgo Yoannu da bu kitabı yazdıktan birkaç yıl sonra 58 yaşında ölür. Benzetmek gibi olmasın ama biz de babamı 54, büyükbabamı 68 yaşında kaybettik.

İlkokulun beşinci ve altıncı sınıfını okuduğum Fener Lisesi'ndeyken bazen evden sefertasıyla yemek götürür, bazen de babaannemlere yemeğe giderdim. Daha önceden gideceğimi haber verir, bana köfte hazırlamalarını isterdim. Nesiller boyu kasaplık yapan bir aileden bekleneceği üzere, eve giren etler özeldi. O köfteler gibisini başka hiçbir yerde bulamadım. Ailece ziyaretlerine gittiğimizde de benim için özel olarak kuzu kapama yapılırdı. Amcam bazen eve uykuluk da getirirdi. Yazılı olmayan bir geleneğe göre, uykuluk mezbahada çalışan işçilerin hakkıymış. Kestikleri hayvanın uykuluğunu ayırır, önlüklerinin önündeki cebe atarlarmış. Sonra, öğleyin kömür ateşinde pişirip yer ya da evlerine götürürlermiş. Artan miktarları da Sütlüce civarındaki restoranlara ve seyyar tezgâhlara satarlarmış. Bu yüzden uykuluk kasaplara kadar gelmezmiş.

Bu satırları yazarken uykuluk hakkında bir araştırma yapayım dedim. Çocukluğumda ağzımın suyunu akıtan o muhteşem lezzetin tam olarak ne olduğunu öğrenmek istedim. Uykuluk, kuzu ve danalardan çıkan bir sakatattır. En makbul olanı süt kuzularından çıkanı. Hayvanın göğüs kafesinin üst kısmında bulunan timus ve pankreas bölgelerindeki bazı salgı bezlerinden oluşur. Kuzunun üç farklı yerinden çıkar. Gerdandan çıkanların ismi "uykuluk" ve "fındık", yürekten çıkanın ismi "tatlılık", pankreastan çıkanın ismi "çöz". Rengi bembeyaz olan bu sakatat ateşte piştiğinde eriyip akmadığı için yağ oranı düşük olmalı. Bizde, sadece Sütlüce'nin 20-30 kadar seyyar satıcısında bulunabilen bu mütevazı lezzet deposunun Avrupa'da revaçta olduğunu öğrenince çok şaşırdım. Dana uykuluğuna İngilizler "veal sweetbread", Fransızlar "ris de veau" diyorlarmış ve en çok yürek uykuluğunu tüketiyorlarmış. Bunun da Fransızca adı “noix"ymış (nua). Yüksek Fransız mutfağının İncil'i sayılan Auguste Escoffier'nin Le Guide Culinaire (1903) adlı kitabının 5.000 tarifinden 51'i uykuluk üzerine. Lüks restoranların menülerinde havyar ve kazciğeri ezmesiyle eş tutuluyormuş. Demek ki damak tadım pek de yabana atılacak cinsten değilmiş.

Ailenin çocukları Maraşlı Rum İlkokulu'nda okumuşlar. Patrikhane'nin doğu köşesindeki çıkmaz sokağın karşısında, evimize en fazla 200 metre mesafede olan bu ilkokul, Grigorios Maraslis'in bağışlarıyla 1901 yılında yapılmış. Rusya'nın zengin iş adamlarından olan ve uzun süre Odessa'nın belediye başkanlığını yürüten Maraslis, bağışladığı yüksek meblağlarla yapılan binayı beğenmemiş ve daha önce vaat

etmiş olduğu hâlde okulun işletme giderlerini karşılamayı reddetmiş. İki katlı okul, girişindeki dört Korent sütunu ve üçgen alınlığıyla antik tapınakları andırır. Şu anda İstanbul'da faaliyet gösteren altı Rum ilkokulundan biridir ve 2008-2009 öğretim yılında altı öğrencisi vardı [2008-2009 öğretim yılında faaliyette olan Rum ilkokulları, birinci kademedeki (ilk beş sınıf) öğrenci sayılarıyla şöyleydi: Zapyon (45), Arnavutköy (3), Kadıköy (2), Langa (9), Büyükada (3), Maraşlı (6). İlköğretim ikinci kademesinde (6., 7. ve 8. sınıflar) üç ilköğretim okulu faaliyetini sürdürüyordu: Fener Rum İlköğretim Okulu (28), Zapyon İlköğretim Okulu (19), Zoğrafyon İlköğretim Okulu (19) (Kaynak: Dimitri Frangopulos arşivi)]. Nikos Apostolidis okulun, öğrencisi olduğu 1. Dünya Savaşı yıllarında ordu tarafından müsadere edildiğini ve çocukların Fener Rum Erkek Lisesi'nin tören salonunda öğrenim gördüğünü yazar. O dönemde okulun 200'den fazla öğrencisi varmış.

Büyük halam Maria çok zayıftı, ilkokul öğrencisi olduğum hâlde onu havaya kaldırabiliyordum. Her hafta üç kolon sportoto oynar, büyük ikramiye kazanırsa bana güzel oyuncaklar alacağını söylerdi. Küçük halam Eleni, babamla kız kardeşimin vaftiz annesi ve okuduğum Balat İlkokulu'nda öğretmenimdi. Yanni amcam ise benim vaftiz babamdı. Muhasebecilik yapıyor, bir yandan da baba mesleğini devam ettiriyordu. Fener'deki evin ve Boyacıköy'deki yazlığın alt katlarındaki kasap dükkânlarını işletiyordu, ama tezgâhın arkasına geçmeyip yanında usta çalıştırıyordu. Babaannemler bizden önce, altmışların başlarında Fener'den Feriköy'e taşındılar.

Epir müziği komşu Arnavutların müziği gibi çok seslidir. Müzik konusunda otorite değilim, ama bildiğim kadarıyla Doğu'nun halk müzikleri genellikle tek sesli olur. Bir halk türküsünün senfonik orkestrada çalınır gibi üç, hatta beş farklı tonda söylenmesi o kadar alışılmış bir şey olmasa gerek. Doğanın sertliğinden mi yoksa insanların zor yaşam şartlarından mı kaynaklanıyor bilemiyorum, ama en neşeli Epir türkülerinin ezgileri bile ilk kez duyanlara ağlamaklı gelir. Derler ki, eğlence olduğunu duyan yeniçeriler köyü basmasın ve gelini kaçırmasınlar diye, Epirliler düğün şarkılarını ağıtlara benzetmişler. Düğün törenlerinde bu yüzden gelinin yüzüne de kömür tozu sürerlermiş. Türkülerin bir de zurnayla çalınan taksimleri var ki değme caz ezgileri yanlarında hafif kalır.

Bir kez arkadaşımız Bennu Yıldırımlar ile Yunanlı bir müzik grubunu

dinlemeye gitmiştik. Tiyatro sanatçılarından oluşan seçkin bir dinleyici topluluğuna konser veren grup dinlenmek için ara verdiğinde yanlarına vardım. Grubun solisti Epirli çıkmaz mı? Rebetiko dinlemeye gelen dinleyicilere dönerek, “Şimdi de size Epirli arkadaşım için memleketimin müziğinden örnekler sunacağım." dedi. Gurbetin mendilini kirlettiği ve bu kiri beş ırmağın bile temizleyemediği Yanni'den başladı, ona katil dendiği için bozulan malûm gence geçti, ben mest oldum. Zurna çalan yaşlı Roman müzisyen de bu arada döktürüyordu. Konser çıkışı dinleyiciler bana bir tuhaf bakıyordu, hiç üzerime alınmadım. Ama Bennu, "Sizin oraların müziği Japon Kabuki müziğine benziyor." deyince acayip bozulmuştum!

Hiç görmemiş de olsam Epir'le ilgili her şey beni duygulandırır. Birkaç nesli İstanbul'da yaşayan, üç nesli de memleketle bağını koparmış olan ailemin anlattıklarından etkilenerek kendimi Epirli sayarım.

Patrikhane

Babaannemlerin evinden Unkapanı yönüne doğru 100 metre kadar yürüyünce Fener Patrikhanesi'ne gelinir. Bu yakınlık sayesinde, ev 1955'teki 6-7 Eylül Olayları'nda zarar görmemiş. O gece, Patrikhane çevresinde önlem alınarak yağmacıların yaklaşmasına izin verilmemişti.

Patrikhane, Ortodoks Rumların sosyal hayatlarında önemli bir yere sahiptir. Osmanlı döneminde dini işlevleri dışında birtakım sosyal ve idari sorumluluklar da üstlenmişti. Yorgo Benlisoy ve Elçin Macar, Patrikhane'nin Osmanlı dönemini ayrıntılarıyla anlatırlar. Fatih Sultan Mehmed, 29 Mayıs 1453'te İstanbul'a girince geleneklere göre şehri üç gün boyunca askerin yağmasına bıraktı. Üçüncü günden sonra yönetimi eline aldığında, yeni bir patrik seçilmesini istedi. Bunun üzerine, Doğu ve Batı kiliselerinin birleşmesinin ateşli bir muhalifi olan Georgios Sholarios, 2. Gennadios adıyla patrik oldu.

Fatih, bir fermanla Gennadios'a çeşitli haklar tanıdı. Patriklik asasını vererek, Bizans'takine benzer bir törenle, 1454'ün Ocak ayında onu yeni Patrikhane olan Agion Apostolon (Aziz Havariler) Kilisesi'ne yolcu etti. Daha sonra gönderdiği bir beratla da Patrikhane'nin statüsünü belirledi: "Kimse Patriğe tahakküm etmesin, kim olursa olsun hiçbir kimse kendisine ilişmesin; Patrik ve maiyetinde bulunan büyük rahipler her türlü hidemat-ı umumiyeden müebbeden mafuv olsun, kiliseleri camiye tahvil edilmesin, izdivac ve definleri, adat-ı saireleri Rum Kilisesi usul-u kavaidine tevfikan kemakan ifa olunsun, Paskalya yortularının icrasında devam olunarak bu münasebetle Fener, yani Rum mahallesi kapıları üç gece açık kalsın." Aynı zamanda, patriğe milletbaşı unvanı da verildi. Patrik böylece, sultanın koruyuculuğunda, kendi dinsel topluluğunun pek çok dünyevi işinin de düzenleyicisi oluyordu. Bu statü daha sonra diğer dinsel cemaatlere de tanındı.

Daha sonraki günlerde 2. Mehmed, Gennadios'tan Hıristiyanlık dinini anlatan bir belge hazırlamasını istedi. Patrik de, literatüre “2. Gennadios'un İtikadnamesi" olarak geçen 20 paragraflık bir metin hazırlayarak padişaha sundu.

Yavuz Sultan Selim döneminde ortaya çıkan bir sorun üzerine, Patrikhane'den Fatih Sultan Mehmed'in beratını göstermesi istendi. Ancak berat bir yangında yanmış olduğundan, İstanbul kuşatmasında bulunan iki yeniçerinin tanıklığına başvuruldu. Şeyhülislam Zenbilli Ali Efendi'nin ilamıyla padişah eski imtiyazları yeniledi.

Osmanlı yönetiminde patrik vezirle aynı statüye sahipti. Divan'a katılıyor, maiyetindekilerle birlikte her türlü hizmet ve vergiden muaf tutuluyordu. Cemaatini ilgilendiren konularda yargı yetkisi vardı. Kolluk görevlerini Patrikhane'nin idari amiri olan protosingelos (patrik vekili) yerine getirirdi. 1839 Tanzimat Fermanı'yla yetkileri azalmakla birlikte, hapsetme ya da iplikhaneye çalışmaya gönderme yetkisi 1877'ye kadar sürdü.

Her seçilen patrik için, padişah tarafından, seçilen kişinin devletçe uygun olduğunu belirten, görevini yapma izni ve emrini veren bir berat düzenlenir, padişah değiştiğinde de berat yeniden onaylanırdı. Patriklere verilen beratlar şeyhülislamın da imzasını taşırdı.

Patriklik büyük güç ve itibar kazandıran bir mevki olmakla birlikte, bazen bu makamda oturmanın bedeli çok ağır oluyordu. Birçok patrik çeşitli suçlamalarla makamını kaybetti ya da sürgüne yollandı. Azillerinden sonra idam edilenler hariç tutulursa, görev başında idam edilen dört patrik var:

- Kirillos Lukaris (1612, 1620-1623, 1623-1633, 1633-1634, 1634-1635, 1637-1638)
- 2. Parthenios (1644-1646, 1648-1651)
- 3. Parthenios (1656-1657)
- 5. Grigorios (1797-1798, 1806-1808, 1818-1821).

Fetihten sonra Patrikhane olarak kullanılan Agion Apostolon Kilisesi, İstanbul'un ikinci büyük kilisesiydi, ancak harap durumdaydı. Ayrıca, çevresindeki mahallelerde Hristiyan kalmaması, bölgenin ıssız oluşu ve güvenliğini yitirmesi de sorun yaratıyordu. Avlusunda bir ceset bulunması üzerine, Patrikhane 1456'da Çarşamba semtindeki

Pammakaristos Kadınlar Manastırı'na taşındı. Yeni yapı daha küçük ve güvenli olup yönetimi daha kolaydı. Avion Apostolon Kilisesi 1459'da yıktırılarak yerine Fatih Camisi inşa edildi.

1587 yılında 3. Murad, Azerbaycan'ın fethi dolayısıyla, yerine Fethiye Camisi'ni yaptırmak üzere 131 yıl Patrikhane olarak kullanılan Pammakaristos Manastırı'na el koydu. Bunun üzerine, Patrikhane geçici olarak Vlahsaray adıyla da bilinen Fener'deki Panagia Paramythia Kilisesi'ne taşındı. Burada on yıl kaldıktan sonra 1597'de Ayvansaray'daki Agios Dimitrios Kilisesi'ne, 1601'de de şimdiki yeri olan Fener'deki Agios Georgios Kadınlar Manastırı'na taşındı.

Patrikhane kilisesi günümüze kadar birçok kez tadilat gördü. Son olarak, mimar Aristidis Pasadeos'un çizimleri ve Yunanlı sanayici Panayotis Angelopulos'un maddi katkılarıyla gerçekleştirilen esaslı bir tadilatla şimdiki görünümüne kavuştu. 20 Mart 1994'te tekrar ibadete açılan kilisede, tadilattan sonra kıyılan ilk nikâh benimkiydi. Üç nesildir, ailemin bütün bireylerinin vaftiz ve düğün törenleri hep Patrikhane'de yapılıyordu. Bu geleneği, oğullarımın vaftizlerini eşimin doğum yeri olan Büyükada'da yaparak ben bozmuş oldum.

Patrikhane'nin iç avlusunda, sağda, beyaz ahşap bir bina var. Burada Agio Miro (Kutsal Yağ) hazırlanır. Ortodoks geleneğine göre, vaftiz töreni esnasında çocukların alnına sürülen bu yağ, 14. yüzyıldan beri Ortodoksların birliğini simgelemek için Patrikhane'de hazırlanarak diğer kiliselere dağıtılır. Agio Miro, yeni bir patrik seçildiğinde ya da eldeki stoklar bittiğinde yaklaşık on yılda bir dini ayinler eşliğinde pişirilir. Paskalya'dan önceki haftanın pazartesi gününden başlayan çalışmalar çarşamba günü sonlandırılır. Filtrelenip paslanmaz çelik kaplara alınan Agio Miro, bir kutsama ayiniyle dünyadaki diğer kiliselere dağıtılmak üzere kullanıma hazır olur.

Patrik, Agio Miro üretimi için İstanbul'un saygın kimyager ya da eczacılardan birini görevlendirir. Görevlendirilen kişi, Mirepsos unvanını taşır ve bu onurlu görevi ömür boyu üstlenir. Çalışmalara yardım etmek üzere Mirepsos yardımcısı olarak on kadar kimyager ve eczacı daha çağrılır. Son yıllarda, İstanbul'daki Rumların sayısı yetersiz olduğu için yardımcıların bir kısmı yurtdışından çağrılıyor.

Çelik kazanlar 0 sertlik dereceli sızma zeytinyağıyla doldurulur ve altlarındaki ocak ateşlenir. Agio Miro üretimi yapılan günlerde ocakta, kullanılamayacak kadar eski ikonalarla eski dini kitaplar yakılır. Yağın güzel kokması ve bozulmaması için içine gülyağı, sakız, zencefil, karanfil yağı, tarçın, çam sakızı benzeri 57 çeşit ıtriyat malzemesi ve doğal reçineler katılır. Pahalı bir malzeme olan gülyağını Bulgar Kilisesi temin eder. Eskilerin dediğine göre, üç gün üç gece sürekli karıştırılarak kaynatılan kazanlardan yayılan koku Fener'i baştanbaşa kaplarmış.

1903, 1912 ve 1928'deki pişirişlere nezaret eden Mirepsos, eczanesi Fener'de dedemin kasap dükkânının tam karşısında olan eczacı Thomadis'ti. Onun ölümünden sonra, 1939 ve 1960'taki pişirişlerde, bu kez kasap dükkânımızın bulunduğu bloğun diğer köşesindeki eczacı Emiliadis görev üstlendi. 1973, 1983, 1992, 2002 ve 2012'de, Mirepsos kimyager Thanasoğlu idi. Dükkânımızın yerinde bir keramet olsa gerek. 1992 ve 2012'deki Agio Miro pişirişlerinde, kimya mühendisi olduğum için beni de mirepsos yardımcısı yaptılar.

Benim kitaplarım

Bir kitap okudum hayatım değişti

Orhan Pamuk

Kendimi bildim bileli kitaplar içinde yüzüyordum. Babamın elinde hep bir kitap olurdu. Babasız kitap ya da kitapsız baba olabileceğini düşünemiyordum. Bugün bile iyi yazılmış bir kitaba rastladığımda keşke babam da okuyabilseydi diye hayıflanırım. Babam güzel bir cümle okuduğunda, kitabını eline alır, annemin peşinden koşardı. "Bak, şurası ne kadar güzel." diyerek ona da okurdu.

Okumayı ne zaman ve nasıl öğrendiğimi hatırlamıyorum. Büyüklerimin beni masaya oturtup ders vermedikleri kesin. Belki oyalanıp uslu oturmam için elime bir kitap vererek, "Şu a, şu b" demiş olabilirler. Ama bir şekilde okula başlamadan önce okuma yazma öğrenmiştim. Babama öykünerek elime kitabımı alır, "Anne bak, şurası ne kadar güzel." derdim. Şimdi düşünüyorum da kadıncağız biz baba oğuldan çok çekmiş olmalı.

İlk okuduğum kitaplardan biri Jules Verne'in İnatçı Keraban'ıydı. Belki de herkes inatçı olduğumu söylediğinden kendimi kitabın kahramanına yakın bulmuştum. 1883'te yazılmış olan kitap Hollandalı bir tüccarın İstanbul'a gelişiyle başlar. Akşam yemeği için Keraban adlı tütün tüccarı dostunun Üsküdar'daki evine gitmek üzere onunla Karaköy'de buluşur. Ama tam da o gün Boğaz'da karşıdan karşıya geçen sandallar için yeni bir vergi uygulamasına başlanmıştır. Vergiyi ödemeyi reddedenler hapis ya da para cezasına çarptırılacaktır. Keraban Ağa inatçı mı inatçıdır, on paralık bu vergiyi ödememekte ısrar eder. Kendisine yüzlerce altına mal olacak olan ve misafirleriyle beraber Karadeniz'i baştanbaşa dolaşmak zorunda kalacağı zorlu bir yolculuğa girişir. Jules Verne, kitaplardan dolma bilgilerle, hiç görmediği İstanbul'u ve Trabzon, Sinop, Sürmene, Çayeli, Pazar, Hopa gibi Karadeniz şehirlerini ne de güzel anlatır!

İnatçı Keraban'dan sonra Jules Verne'in diğer kitaplarını da okudum. Kırmızı bez kapaklı, kalın kitaplardı. Babam, "Seriden eksik olan kitapları bir listeye yaz da sana getirteyim." demişti. Rumca, imlası zor bir dil. Beş değişik i harfi, iki o ve iki e'si var. Bugün bile sıkıştığımda bazı kelimelerin yazılışını görmek için sözlüğe bakarım. Beş altı yaşımdaki halimle imla hatalarıyla dolu bir liste hazırlayarak babama uzatmıştım. O da meslek alışkanlığından olacak, kırmızı kalemi eline alıp, "Şurası yanlış, şurası daha da yanlış" diyerek bütün hatalarımı işaret etmişti. Bu öğretmenlik gösterisini hakaret olarak algılamıştım. Serde bunca inatçılık varken listeyi bir daha yazar mıyım? "Kitap mitap istemiyorum." diyerek babama birkaç günlüğüne küsmüştüm.

Kalbimi kıran bu davranışı yıllar sonra ben de bir başkasına tekrarladım. Kız kardeşim üniversite tahsili için yurtdışındaydı. Bizden ayrı kaldığı ilk günün akşamında oturup sevgi dolu bir mektup yazdı. Ben de hiç düşünmeden kırmızı kalemi alarak bütün imla hatalarını tek tek düzeltip mektubu geri yolladım. Düşündükçe kulaklarıma kadar kızarıyorum. Ama Allah'ın sopası yok, insanı daha güzel yollarla cezalandırıyor. Bugün, yazdığım hiçbir yazıyı kız kardeşime göstermeden yayımlatmıyorum. Edebiyat zevkine en çok güvendiğim insan o.

Kız kardeşimin kitaplara ilgisi farklıydı. Babam ona resimli bir Pinokyo almıştı. Sofia ninemle ben ona hikâyeyi birkaç kez okuduk. Daha yeni konuşmaya başlamıştı, ama nasıl becerdiyse sayfalar dolusu kitabı kelimesi kelimesine ezberlemiş. Eve misafir geldiğinde Pinokyo'yu alır, yanına giderdi. Parmaklarını satırlarda gezdirerek kitabı okur gibi yapar, son cümleden sonra sayfayı çevirirdi. Evimize temizliğe gelen ve okuma yazma bilmeyen Hariklia teyze bu işin nasıl olduğuna şaşardı. "Daha doğru dürüst yürüyemiyor, okuma yazmayı nasıl öğrenmiş?" diye hayret ederdi.

O yıllarda okuyup beğendiğim başka bir kitap da Adsız Masal'dı. Tembel ve sorumsuz kralının kötü yönetimi sonucu dağılmak üzere olan bir krallığı 16 yaşındaki prens ile 15 yaşındaki kız kardeşinin nasıl tekrar ayağa kaldırdığını anlatıyordu. Iskenderiye'de doğup büyüyen ve şimdiki Yunanistan başbakanı Andonis Samaras'ın büyük büyük annesi olan Pinelopi Delta bu kitabı 1910'da on günde yazmış. Yunanistan'da dört beş nesildir Adsız Masal'ı okumayan çocuk yok gibi. Hâlâ yılda beş on bin satmaya devam ediyor. Çevirmenliğe başladığımda ilk çevirdiğim kitaplardan biri de Adsız Masal oldu.

Çocuklar bu kitabı benim sevdiğim kadar sevmişlerdir umarım.

Daha sonra Sait Faik ile Aziz Nesin'e terfi ettim. Sait Faik'in doğa sevgisi, insan sevgisi ve doğallığı beni büyülüyordu. Ama dili bana göre biraz ağırdı. Aziz Nesin öyle değildi, her kelimesini, her cümlesini anlayabiliyordum. Sabahattin Ali'nin büyük bir yazar olduğunu anlamam biraz zaman aldı. Hâlâ öykülerini okurken, sağlam kurgusuyla beni şaşırtmaya devam eder. Ama o yıllarda hiçbir yazısını kaçırmadığım, eve gelen misafirlere ukalalık taslamak için satır satır ezberlediğim yazar Çetin Altan'dı.

Babam Akşam okurdu. O yılların kötü baskı teknolojisiyle basılmış, tuttuğunda elleri siyaha boyayan gazeteyi eve getirmesini dört gözle beklerdim. İkinci sayfanın sağında gülümseyen silik bir resmin altında "Taş" sütunu vardı. Haberlere hiç bakmaz, sadece Çetin Altan'ın köşe yazısı "Taş"ı okurdum. Romanlarını çok daha sonra keşfettim.

O zamanlar Çetin Altan'ın yazdıklarını sadece yazmak değil okumak da tehlikeliydi. Yıllar sonra değerinin devlet tarafından da anlaşılması beni çok mutlu etti. 1 Şubat 2009'da Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Kültür ve Sanat Büyük Ödülü'nü, hem de ülkenin başbakanının elinden almasına bir çocukluk arkadaşım ödül almış kadar sevindim. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Aya İrini'deki törende, konuşmasına, "Bu ödülün Türkiye semasında renkli bir gökkuşağı olan değerli yazar, romancı, siyasetçi, gazeteci Çetin Altan'a verilmiş olmasından memnuniyet duyuyorum. Türkiye'nin demokrasi tarihine denk bir düşünce serüveni izleyen, düşünceleri için bedel ödeyen, üslup ustası Çetin Altan'ı demokrasi ve özgür düşünce adına sevgiyle, şükranla selamlıyorum." sözleriyle başladı ve "İyi ki varsın, iyi ki yazıyorsun Sayın Altan. Tebrik ediyorum, teşekkür ediyorum, saygılar sunuyorum." sözleriyle bitirdi.

Okuma sevgim sonraki yıllarda da devam etti. Ders kitabı dışında elime ne geçerse okuyordum. Anne babalar genellikle çocuklarına kitap okumadıkları için bağırıp çağırırlar. Beni, “Yeter artık, yat uyu, yarın bitirirsin." diye azarlıyorlardı. Okumayı bir eğlence olarak gördüğüm için “yararlı kitaplar" denen şeyden nefret etmeyi öğrendim. Güzel bir kitap güzel olduğu için yararlıdır. Yararlı bir kitap güzel değilse yararlı olmadığı gibi kitap da değildir. Bir kitap için yararlı dendiğini duyduğumda ona büyük bir kuşkuyla yaklaşırım.

Kendimi bildim bileli kitaplara çok para harcarım. Evlenip çoluk çocuğa karışınca ve evimizi tıka basa kitaplarla doldurmak üzere olduğumun farkına varınca biraz hız kestim. Sevgili Çetin Altan'ın kitaplarına ayırdığı ayrı bir dairesi olduğunu duymuştum. Benim öyle bir imkânım olmadığına göre ailem ve kitaplarım arasında bir seçim yapmam gerekiyordu, ben de ailemi seçtim. Bir kitapçıya girdiğimde yedi sekiz kitap ayırırım, ama hemen kasaya gitmem. Ayırdıklarımı çeşitli bahaneler bularak tek tek raflarına geri koyar, bir kitaptan fazlasını satın almamaya özen gösteririm. Eğer çok istiyorsam başka bir gün gider, rafa bıraktığım kitabı alırım, ama hiç olmazsa direnç göstermeden teslim olmuyorum.

Son zamanlarda yayınevleri için okutmanlık yapmaya başladım. Kitap okumam için bana para ödenmesine hâlâ alışamadım. Kendimi, kızını sevdiği erkeğe vermek için başlık parası pazarlığı yapan, altmışların Türk filmlerindeki gaddar babalara benzetiyorum.

İlkokulum

Hadi gözlerini sil, ağlama anneciğim,

okul şuracıkta, bakkalın köşesini dönünce.

Geçiyor diğer çocuklar, artık ben de gitmeliyim.

Kendini tutamıyorsan, azıcık gözyaşı

dökebilirsin, ama önce önlüğümü ilikle!

Bak, sana yarenlik etsin diye

kız kardeşimi bırakıyorum

ve bilmek istersen, öğleye doğru döneceğim.

Tellos Agras

Fener'deki evimizde, pencerenin karşısına geçip Haliç'i seyretmek güzeldi ama yıllar geçiyordu. Okula gitme zamanı gelmişti. Aslında evimizde okulu aratmayacak sayıda öğretmen vardı. Annem, babam, halam ve onların öğretmen arkadaşları bir çocuğun öğretmen ihtiyacını fazlasıyla karşılayabilirdi. Yine de okula gitmeliydim. O yıl kız kardeşim doğmuştu ve ev içindeki ayrıcalıklı konumum tehlikeye girmişti. kadar güzeldi ki! Büyümüş de küçülmüş tavırlarım, her konuda ahkam kesen hâlimle karşısında dikiş tutturamayacağımın farkındaydım. Biraz tebdili mekân herkese iyi gelecekti.

Okuma yazma bildiğime göre, annemle babam beni sınava sokarak ikinci sınıfa yazdırmayı düşündüler. Sınav Milli Eğitim Müdürlüğü'nde yapılacaktı. Annem de babam da çok heyecanlıydı, bense hâliyle işin ciddiyetinin farkında değildim. Müfettiş tahtaya kaldırdı ve bir diyalog yazdırmaya başladı. Bütün söylediklerini hiç duraksamadan yazdım. Müfettiş, "Birisi konuştuğu zaman cümlenin önüne tire koyarız, şuraya bir tire koy." dedi. İşte orada çuvalladım, tirenin ne olduğunu bilmediğimden tren dediğini sandım ve gösterdiği yere bir

tren çizdim. Müfettiş, "Tire böyle mi olur?" dedi. Ben de lokomotifin bacasından çıkan koyu bir duman bulutu ekledim. Babamın rengi sararmıştı, acınacak hâldeydi. Neyse müfettiş güldü ve beni sınavdan geçirerek ikinci sınıfa yazdırılabileceğimi söyledi. Artık okullu olmuştum.

İstanbul'daki Rum ilkokulları, sekiz yıllık ilköğretime geçtikleri 2006-2007 öğretim yılına kadar altı yıllıktı. Bazıları ilkokulun ilk üç ya da ilk dört sınıfına kadar eğitim veriyordu ve öğrencileri daha sonra başka ilkokullara geçiyordu. Fener Rum Erkek Lisesi ile Yoakimyon Kız Lisesi, sadece kız ya da erkek öğrenciler kabul ettikleri, 5. ve 6. sınıfları olan ilkokul bölümlerine sahipti. Yoakimyon ilkokul bölümünü 1962'de, Fener Rum Lisesi de 1970 yılında kapattı.

O yıllarda Fener ve çevresindeki Rum ilkokullarının öğrencileri yıldan yıla azalmaktaydı. İlkokula başladığım, ilkokuldan mezun olduğum ve liseyi bitirdiğim yıllar ile on yıl sonra bu okulların öğrenci sayılarını gösteren aşağıdaki liste bir fikir verebilir. Son sütunda öğrenci haneleri boş görünen okullardan Ayvansaray 1973'te, Edirnekapı ve Cibali 1974'te, Balat da 1977'de kapandı.

Hangi okula gideceğimi uzun uzadıya düşünmeye gerek yoktu. Evimize çok yakın olan ve annem ile halamın öğretmenlik yaptığı Balat Rum İlkokuluna kaydoldum. Okulumuz Balat Taksiarhon Kilisesi'nin avlusundaydı. Çorbacıçeşme Sokağı boyunca 200 metre kadar yürüdükten sonra, Ayan Caddesi'ne çıkar çıkmaz tam karşıdaydı. İki katlıydı; üst katta birinci, ikinci ve üçüncü sınıflar, alt katta da dördüncü sınıf, müdür, müdür yardımcısı odaları, yemekhane ve öğretmenler odası vardı.

Kalifron, okulun VI. Germanos'un (1842-1845) patrikliği döneminde kurulduğunu yazar. Osmanlı kaynaklarına dayandırarak verdiği bir listeye göre, 1861'de İstanbul'da 77 Rum, 37 Ermeni, 8 Katolik, 44 Musevi, 5 Protestan ve 3 Karait gayrimüslim okulu faaliyetteymiş. 1863-1864 öğretim yılında Balat Taksiarhon Rum İlkokulu'nun 120 öğrencisi varmış.

Sınıf atladığıma seviniyordum ama annemin öğrencisi olamayacaktım. Annem 40 yılı aşkın öğretmenlik hayatında hep birinci sınıfları alırdı.

Az çok öğretmenlikten anlayanlar okul hayatında en önemli sınıfın birinci sınıf olduğunu bilirler. Çocukların okulu sevmeleri, el yazılarının güzel oluşu, hatta hayatla barışık bir kişilik geliştirmeleri birinci sınıfta sağlanır. Benim gibi sınıf atlayan kız kardeşim de birinci sınıfı annemle okuyamadı, onun el yazısı da benimki gibi kötü.

Annem ben doğmadan önce Burgaz İlkokulunda çalışmış. Daha gün ağarmadan kalkar, Haliç vapuruyla Sirkeci'ye, oradan da ilk ada vapuruyla Burgaz'a gidermiş. Öğrencileri genç öğretmenlerini çok severmiş. Bütün okul iskelenin önünde dizilir, ellerinde çiçeklerle annemi karşılar, tören korteji dizilişinde okula kadar eşlik edermiş. Okul çıkışı yine çiçeklerle iskeleye götürür, yolcu ederlermiş. Çocuklar öğretmenlerini memnun etmek için evlerinin bahçelerini talan ederlermiş. Sonunda, annem çiçekleri sevmenin onları koparmayı gerektirmediğini ve soğuk kış sabahlarında iskeleye kadar gelip üşütmelerini istemediğini söylemiş de bu ekolojik felaketin önüne geçilebilmiş. O günlerde öğrencisi olan ve bugün yaşıtı gibi duran ninelerin, dedelerin annemi görünce "Öğretmenim" diyerek ona sarılmaları, elini öpmeye çalışmaları beni çok duygulandırır.

Annem, ödev olarak yazdıracağı kelimenin resmini her çocuğun defterine tek tek çizerdi. Ağızları sulandıran bir elma sepetinin, toprağı eşeleyen uzun boynuzlu bir geyiğin, şaha kalkmış bir atın altına çocuklar da ellerinden geldiğince güzel bir yazıyla elma, geyik, at diye yazarlardı. Renkli kartonlardan harfler keser, altlarına zımpara kâğıdı yapıştırır, onları yeşil çuhanın üzerine tutturarak kelimeler yazardı. Başka bir uzmanlığı da okul törenleriydi. Toplam 20-30 öğrencisiyle tiyatro piyesleri, korolar, resim sergileri hazırlar, her çocukta güzel sanatlara yönelik bir yetenek keşfederdi. Bir gün, öğretmenler odasında meslektaşları bir çocuk gösterip, "Bakalım şu çocukta ne yetenek bulacaksın?" diye takılmışlardı. Gerçekten de çocuğun sesi kötüydü, atletik yapılı değildi ve resim dersinde düz bir çizgi bile çizemiyordu. Birkaç gün çocuğu dikkatle izleyen annem sonunda onun da gizli yeteneğini buldu. Sesi kötü de olsa müzik kulağı vardı. Şarkılara eşlik ederken, ellerini çırparak bütün arkadaşlarından daha iyi tempo tutuyordu.

Bir tiyatro gösterisi için hazırlayıp tören salonunun duvarına astığı, insan boyutlarında ve altı yedi metre uzunluğundaki "Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler" tablosunu dünmüş gibi hatırlıyorum. Özene bezene hazırladığı günlük, haftalık ve yıllık ders planlarını müfettişler alır,

örnek olarak diğer okullara gösterirlerdi.

Okula çabuk adapte olmuştum. Sınıfın en iyi öğrencisi olmam yüzünden mi bilemiyorum, çocuk şiirleri, okul törenleri gibi etkinlikleri çocuksu buluyor, onlara katılmamakta diretiyordum. Belki de annemin diğer çocuklara gösterdiği sevgi ve ilgiyi kıskanıyordum, kim bilir? Çocuk edebiyatına yetişkinliğimde merak saldım. O yıllardan aklımda kalan, bir çocuğun okula gittiği ilk günü anlatan, bölümün başında aktardığım dizeler.

Sınıf arkadaşlarım beni öğretmen çocuğu olarak dışlamasın diye annem bana okulda sert davranırdı. Bir pencere camı kırılsa ya da biri ağlasa, daha kimin yaptığını sormadan beni azarlardı. Bu taktiğin başarılı olduğunu söyleyebilirim. Yaramazlık yaptığımda, ağır ceza almayayım diye arkadaşlarım öne atılır, suçu üstlenirlerdi. Annemden öğrendiklerimi şimdi öğrencim olan oğullarıma uyguluyorum. Oğlum ödevini yapmayı unuttuğunda evde onu uyarmaz, derste ilk önce onun defterini kontrol ederim. Sınıfta sorduğum sorunun yanıtını bildiğini anladığımda özellikle ona sormam, sözlülerde en zor problemlerde onu tahtaya kaldırırım. Umarım neden öyle davrandığımı anlar ve bana kızmaz.

Okulumuzun avlusunun karşı tarafında Taksiarhon Kilisesi, ortasındaki küçük bir yapıda da Zurlopetra adıyla bilinen Arhangelos Mihail Ayazması vardı. Bu ayazma eskiden çok ünlüymüş, bütün semt bu adla anılırmış. Ayazmanın içinde, ortası delik büyük bir taş vardı. Deli taşı anlamına gelen Zurlopetra'nın içinden geçen akıl hastalarının iyileşeceğine inanılırdı. Zamanla çocuk hastalıklarından korunmaları için küçük çocukları da taşın içinden geçirmek âdet oldu. Bizim zamanımızda, taşın içinden geçerken tutulan dileğin gerçekleşeceğine olan inanç yüzünden çok ziyaretçisi olurdu. İçinden geçenlerin çokluğundan taş cilalanmış gibi parlardı. Sadece Ortodokslar değil, Müslümanlar da Zurlopetra'dan geçmeye gelirdi. Ayazmanın kapısını açık bulduğumuzda bizler de dilek tutmaya koşardık. Çocuklar geçmekte zorlanırken şişman kadınların o daracık delikten nasıl geçebildiğine şaşardım.

Ayazmanın bize başka bir yararı daha vardı. Öğretmenler odasının görüş alanını daraltıyordu, bizler de arkasında onlara görünmeden daha rahat oynayabiliyorduk. Ama öğretmenler ve özellikle annem

oyunlarımıza katılmak bahanesiyle sık sık avluya çıkar, bizi denetlerdi. O yıllarda ikide bir hastalandığımdan annem fazla koşmama müsaade etmezdi. Nikâh yüzüğüyle öğretmen odasının penceresini tıkladı mıydı hemen kendime çeki düzen verir, bir kenara çekilirdim. Annemin hastaneye gittiği bir gün özgürlüğümün keyfini çıkarmak istedim. Çocuklar okul çantalarını üst üste koymuş üstlerinden atlıyordu. Deneyimsiz olan ben de onlara katıldım. İki çantadan atladım, üç çantadan da atladım, ama dört çantanın üzerinden atlamaya çalışırken ayağım takıldı ve çok kötü düştüm. Bu yaramazlığım için kimseden azar işitmedim, ama iki hafta boyunca ciğer gibi kıpkırmızı ve çiziklerle dolu bir yüzle dolaşmak en ağır azardan da ağır bir cezaydı.

O yıllarda, Amerika dünya piyasalarına satamadığı süttozu fazlasını yardım diye Türkiye'deki okullara gönderirdi. Okulda bütün öğrencilere belirli aralıklarla bir torba un ile bir paket süttozu dağıtılırdı. Annelerimiz dönüşümlü olarak bunlarla kek yapar, okula getirirdi, biz de beslenme saatinde yerdik. Yine Amerikan yardımı mıydı, yoksa "vicdansız" bir hayırseverin bağışı mıydı hatırlamıyorum, okula kiloluk şişelerde balıkyağı da gelirdi. Kıtır olmadılar diye ninemin kızarttığı patateslere burun kıvıran ben, okulda süt dökmüş kediye dönmüştüm. O iğrenç balıkyağını sesimi çıkarmadan içmek zorundaydım. Birinci dersten sonraki teneffüste, annem bütün okulu sıraya dizer, herkese birer çorba kaşığı balıkyağı içirirdi. Ağzımız tatlansın diye de yanında bir dilim mandalina verirdi. Mandalinayı balıkyağıyla öyle özdeşleştirmiştim ki, Pavlov'un köpekleri gibi mandalinanın o güzel kokusu hâlâ midemi bulandırır. Tekrar mandalina yiyebilmem için evlenip çoluk çocuğa karışmam gerekti. Oğluma, "Neden pırasa yemiyorsun?" diye çıkıştığım bir gün, "Sen de mandalina yemiyorsun." demişti. Otoriteyi sağlamak için yıllar sonra ilk mandalina dilimini o gün kendimi zorlayarak ağzıma atmıştım.

Okul mütevelli heyetinin başkanı Doktor Aleksandros Hacopulos, pazar günleri okulun tören salonunda çizgi film gösterirdi. Adaşı eski Demokrat Parti milletvekiliyle karıştırmamak için ona Doktor derdik. Muayenehanesi Köprübaşı'ndaydı. Balat Fıkaraperver Bayanlar Derneği'nin yardım toplamak için düzenlediği yemekli toplantılar Maksim Gazinosu'nda yapılırdı.

Okul eve çok yakındı, ama tek başıma gidip gelemiyordum. Çocuklar yolumu kesiyor, okul çantamı yağmalıyor ya da benden küçükseler taş

atıyorlardı. Direnmeye kalktığım bir gün 20-30 kadar çocuk toplandı, daha da kötü oldu. Bu yüzden, Balat İlkokulu'nda okuduğum üç yıl boyunca annem sepet gibi beni hep yanında taşıdı.

O yıllarda keşfettiğim başka bir şey de sinemaydı. Fırsat buldukça annem beni Fatih Renk Sineması'na götürürdü. Yetişkin filmlerine on yaşından küçük çocukları almadıklarından boyumu uzun göstermek için parmaklarımın ucuna basar, en ciddi yüz ifademi takınırdım. Filmlerde öpüşme gibi sakıncalı sahnelerde nedense annemin madeni gözlük kılıfı yere düşer, ben de sahne bitene dek aramak zorunda kalırdım. Sezon sonlarında tek biletle iki film birden izlediğimiz de olurdu. Sinemanın en sevdiğim tarafı on dakikalık aralardı. Annem kendine Frigo, bana da Koko alırdı. Yıllar sonra kuruyemişçide hâlâ Koko satıldığını görünce nasıl da sevinmiştim! Kanımdaki kolesterol düzeyini kendine dert edinen karımdan gizli, bazen Koko alır yerim.

Annemin keyfi yerinde olduğu zamanlar sinemadan sonra Vefa Bozacısı'na giderdik. Dükkânın duvarında Atatürk'ün boza içtiği bardak asılıydı. Çabuk bitmesin diye bozamı azar azar içer, içinde kalan son damlaları da alabilmek için bardağımı diker, sabırla kıvamlı sıvının akmasını beklerdim.

Babam ve ustam

Ben hayatta en çok babamı sevdim

Karaçalılar gibi yardan bitme bir çocuk

Çarpı bacaklarıyla -ha düştü ha düşecek-

Nasıl koşarsa ardından bir devin

O çapkın babamı ben öyle sevdim

Can Yücel

Babam sadece okumaz, aynı zamanda yazardı da. Gençliğinde İstanbul'un Rumca yayımlanan edebiyat dergileri Pirsos (Meşale), Tehni (Sanat) ve Vosporos'ta (Boğaziçi) öyküleri yayımlanmıştı. Yazılarında halkın konuştuğu "demotiki" dilini kullanıyordu. Onun döneminde, muhafazakârlar hâlâ Rumcanın "katharevusa" olarak bilinen, antik Yunancaya çalan yapay aydın dilini kullanıyordu. Ama eski güçlerini kaybetmişlerdi, bir zamanlar olduğu gibi başkalarına zarar veremiyorlardı artık.

19. yüzyıl sonlarından 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar, dil sorunu Rum cemaatini bölen en önemli anlaşmazlık konusu olmuştu. Muhafazakârlar, kültür alanında gelişmenin eski arı dilin kullanılmasıyla gerçekleşeceğini savunuyorlardı. Konuşma dilinden kalkmış kelimeleri ve dilbilgisi kurallarını kullanarak, anlaşılması zor ruhsuz bir dilde ısrar ediyorlardı. Bu mantığa göre, insanlar arkadaşlarıyla başka, toplum içinde başka bir dille konuşmalıydı. Yenilikçiler ise halkın konuştuğu dilde ısrar ediyor, onu geliştirerek bilimsel kavramları ifade edebilecek hâle getirmeye çalışıyorlardı.

1901'de, İstanbul asıllı gazeteci Kleanthis Triandafilu, Atina'da yayımladığı Akropolis gazetesinde İncil'in "demotiki" çevirisini tefrika etmeye niyetlenmişti. Muhafazakâr üniversite öğrencileri gazeteyi basmış ve jandarmanın müdahalesiyle ortalık karışmıştı. Olayların

bilançosu 11 ölü, 70 yaralıydı. İki yıl sonra bu kez Aishylos'un Oresteia trajedisinin "demotiki" dilinde sahneye konması üzerine çıkan olaylarda iki kişi daha öldü. Halk dilini konuşan aydınlar işlerinden kovuldu, toplumdan dışlandı, sürgün edildi ve hapis yattı.

Dil konusundaki anlaşmazlık İstanbul'da da büyük zıtlaşma yaratmıştı. 19. yüzyılın sonlarında, genç edebiyatçıların çıkardığı Filologiki tho (Edebiyat Yankısı) ve daha sonra Logos (Söz) dergileri, Stavros Vutiras'ın yayımladığı İstanbul'un en büyük Rumca gazetesi Neologos'un sert tepkisiyle karşılaşmıştı. Eğitim işlerini düzenleyen Ellinikos Filologikos Syllogos'un (Helen Edebiyat Derneği) toplantı tutanaklarında, "demotiki" dilini kullandığı ihbar edilen öğretmenlerin kendilerini savunmak üzere çağrıldıkları, suçlu bulunanların meslekten ihraç edildikleri görülüyor. Örneğin feminist yazar Aleksandra Papadopulu'nun İstanbul'daki Rum okullarında öğretmenlik yapması yasaklanmıştı. Ama İstanbul'un yenilikçileri arasında Sorbonne profesörü, tanınmış dilbilimci Yannis Psiharis ve Doktor Fotis Fotiadis gibi saygın bilim adamları da vardı. Yenilikçiler toplumdan ve çalışma hayatından tamamen dışlanamadı. Günümüzde artık bu tartışmalar geride kaldı, herkes yeni dili kullanıyor.

Babam yazılarında "demotiki" dilini kullandığı halde "katharevusa'yı da iyi bilirdi. Bazen arkaik dili savunan, ama onunla düzgün bir cümle bile kuramayan yarı cahillere takılmak için sayfalar dolusu "katharevusa" yazılar yazardı. Bu dili kullanan, Yunan edebiyatının gelmiş geçmiş en büyük ustası Aleksandros Papadiamandis'e hayrandı. Yunanca değil de başka bir dilde yazmış olsa en az Dostoyevski ya da Dickens kadar meşhur olabilecek bu mütevazı aydının kendini tanımlamak için kullandığı bir betimlemeyi hayatını biçimlendiren slogan hâline getirmişti. Yaşlı usta, tüm varlığını adadığı edebiyata ilgisini: "Yararlılıkları hakkında fikir birliğine varılmamış işlerle uğraşmak" cümlesiyle tanımlıyordu. Yıllar sonra, sevgili dostum Evangelia Balta'nın da bu tabire hayran olduğunu öğrenmek beni çok mutlu etti.

Babam Kınalıada, Arnavutköy ve Kurtuluş ilkokullarında öğretmenlik yaptı. Aynı zamanda, 1965'ten 1977'ye kadar I Sindrofya mu (Arkadaşım) adlı çocuk dergisinin de yayın yönetmeniydi. Dergi, babamın uzun süre genel sekreteri olduğu Okullara Yardım Derneğinin yayınıydı. Okul döneminde on beş günde bir çıkıyor ve İstanbul'daki Rum ilkokullarına dağıtılıyordu. Dergide yazıların çoğunu babam

yazar, bazı sayılarının kapak ve çizimlerini de annem yapardı. Derginin çocukların gönderdiği çalışmaları yayımladığı bir sayfası da vardı.

O zamanlar, aklıma nereden takıldıysa, çözmekten hiç hoşlanmadığım hâlde, bulmaca hazırlamaya merak salmıştım. Kareli matematik defterine kurşunkalemle bulmacalar çizer, içlerini kelimelerle dolduruyordum. Babam katı bir editördü, hazırladığım bulmacaları ona bir türlü beğendiremiyordum. Beğenir gibi olduğu birkaç bulmacamı da kurşunkalemle çizdiğim için yayımlamıyor, çini mürekkebiyle çizip getirmemi istiyordu. Çini mürekkebiyle çalışırken ağzım burnum kapkara oluyordu ama çizimlerin berbat olduklarını söylemesine gerek yoktu, ben de görebiliyordum. Sonunda bir kurnazlığa başvurdum. Akşam gazetesinin bulmacalarını kesip bir kartona yapıştırıyordum, sonra da onları Rumca kelimelerle doldurmaya çalışıyordum. Geçenlerde derginin sayfalarını karıştırırken, yalvar yakar yayımlatabildiğim birkaç bulmacamı buldum.

Babam bazen beni derginin basıldığı Embros (İleri) gazetesinin Beyoğlu'ndaki matbaasına götürürdü. Gazetenin başmürettibi akrabamızdı, baskıdan çıkan kalıpları söker, harfleri tek tek ayırıp bölmelerine nasıl konulacağını gösterirdi. Matbaa küçük olduğundan dönemin teknolojisindeki en ileri aşama olan, daktiloya benzeyen ve kurşundan harfler döken makinelerden satın alamıyordu. Bugünün insanları ne kadar şanslı! Çocukluğumda birkaç kişinin birkaç günde büyük emek harcayarak hazırladığı o derginin dizgisini, bugün ilkokul çocukları performans ödevi niyetine, bilgisayarda bir saatte hazırlayabiliyor. Nazım Hikmet'in;

Yüzümde mürettiphanenin kurşunlu kiri,

cebimde yetmiş beş kuruşum var.

Havada bahar...

dizelerini, belki de o günleri anımsattıkları için çok seviyorum. O yıllarda Okullara Yardım Derneği yaz tatillerinde öğretmen aileleri için geziler düzenlerdi. Bu geziler sayesinde, turistler tarafından keşfedilip doğal güzelliklerini yitirmeden önce Anadolu'yu karış karış

dolaşma imkânını buldum. Gezilerde kafilenin başında, dernek başkanı eski Demokrat Parti milletvekili Aleksandros Hacopulos olurdu. Çevresine güven veren emin adımlarla önden giderdi, hepimiz onu izlerdik. Babamın yakın dostları arasında klasik müzik tutkunu diş doktoru Stelio Melahrinos da vardı. Babamla edebiyat ve sanat hakkında uzun sohbetler başlatırlar, ben de bir bahane uydurup yanlarına gider konuşmalarını dinlerdim.

Daha sonra dernek başkanı olan Kostas Gerasimos da renkli bir insandı. Dergilerde öyküleri yayımlanıyor, derneklerde konuşmalar yapıyordu. O zamanlar Fransa'da üniversite tahsiline devam eden oğlu Stefanos'la çok gururlanıyordu. Genç üniversiteli, mezuniyetinden sonra Fransız eğitimi almış rafine bir İstanbul beyefendisi, tanınmış tarihçi Stefanos Gerasimos oldu. Onu en üretken olabileceği bir yaşta, çok erken kaybettik. Dolaylı da olsa Stefanos Gerasimos'u küçüklüğümden beri tanıdığım için, başta "Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye" olmak üzere, yazdığı değerli araştırmalarıyla ben de gururlanıyorum.

Bir diğer başkan, Dimitri Havyaropulos'la ilişkim biraz daha özeldi. Diş doktorum olduğu için onunla birebir görüşme ve şahsi bir dostluk geliştirme imkânını buldum. Lise ve üniversite öğrencisi olduğum yıllarda, okul çıkışı, güya diş tedavisi için muayenehanesine uğrar, son hastasını kabul ettiği geç saatlere kadar yanından ayrılmazdım. Hastaları, her ziyaretlerinde kapıyı açıp onları bekleme salonuna alan, dişçi koltuğunun yanına oturup doktorlarıyla hiç ara vermeden sohbet eden gözlüklü delikanlının kimliğini merak ediyor olmalıydı.

Dimitri Bey ayaklı kütüphane gibiydi. Her konuda söyleyecek yeni bir şeyi, her yazar ve şair hakkında anlatacak, daha önce duymadığım bir anekdotu vardı. Tünel'den başlayarak Taksim Anıtı'na kadar, İstiklal Caddesi ve onun ara sokaklarındaki her bina ve sakinleri hakkında saatlerce konuşabilirdi. Onu dinlemeye doyamıyordum. Dimitri Bey doktorluktan arta kalan zamanını değerli kitaplarla dolu kütüphanesine ve sikke koleksiyonuna ayırırdı. Kavafis'ten konuştuğumuz bir gün, kütüphanesinden şiirlerinin ilk baskısını getirip okumam için ödünç vermişti. Deri kaplı, üzerinde sıra numarası basılmış nadir baskıyı elime almaya kıyamamış iade etmiştim. Sevgili doktorum, "Eğer bu kitap sana şiiri sevdirecekse, hasar görse kimin umurunda?" demişti. Edebiyatı sevmemde Dimitri Bey'le yaptığım uzun sohbetlerin büyük payı var.

Panayot Abacı da babamın yakın arkadaşıydı. Ama ben onu Filarmoni Derneği'nin Genel Sekreteri, edebiyat dergisi Pirsos'un ve 45 yıldır aralıksız yayımlanan Avrupa'nın en eski klasik müzik dergisi Orkestra'nın yayımcısı ya da Yunancadan Türkçeye ve Türkçeden Yunancaya çeviriler yapan bir çevirmen olarak değil, Ersi ve Ari'nin babası olarak tanıyordum. Kız kardeşim ve Abacı kardeşlerle ayrılmaz bir dörtlüydük. Panayot Bey bize bilet bulur, AKM'ye klasik müzik konserleri izlemeye giderdik. Aradan uzun yıllar geçtiği hâlde, çocukluk arkadaşlarımla göz göze geldiğimizde gülümseriz. Çok farklı konularda, aynı anda aynı şeyleri düşündüğümüzü bilmek, o yıllarda geliştirdiğimiz yakınlığın hiç eksilmeden devam ettiğini gösteriyor.

O yıllarda babamın sık görüştüğü arkadaşlarından biri de Dimitri Frangopulos'tu. Lisede sınıf arkadaşı olarak başlayan dostlukları zamanla pekişmiş, ortak ilgi alanları yüzünden daha da gelişmişti. 35 yıl süreyle Zoğrafyon Lisesinin müdürlüğünü yapmış, zor yıllarda ağır sorumluluklar üstlenmiş biri olmasına karşın Frangopulos çok neşeli bir insandı. Her zaman birilerine takılır, yeri göğü inleten o meşhur kahkahalarını atardı. Zoğrafyon Lisesinde okuduğum altı yıl boyunca, derslerdeki başarım okul müdürüyle dostluğundan bilinmesin diye, babam veli toplantıları da dahil olmak üzere okula ayak basmadı. Ama kaderin önüne geçmek mümkün mü? Babam yakın dostlukları yanlış anlaşılmasın diye o kadar dikkatli davrandığı hâlde, kendisi görememiş de olsa, daha sonraki yıllarda eski müdürüm tekrar hayatıma girdi. Kızıyla evlendim. Akrabalığımıza rağmen, çok meşgul olduğundan şimdi de pek sık görüşemiyoruz. Onu ziyarete gelen dünyanın dört bir yanına dağılmış öğrencileri, İstanbul Rumları hakkında belgesel hazırlayan yönetmenler, kitap yazan araştırmacılar ve doktora tezi hazırlayan akademisyenlerden bize fırsat kalmıyor.

Babam Fener Rum Lisesi Mezunları Derneğinde de uzun yıllar çalıştı. Derneğin toplantı tutanaklarında, özenli dil kurgusu ve yatık el yazısıyla yazılmış sayfalar dolusu kayıt var. Yılda birkaç kez çeşitli derneklerden konferans vermeye de çağrılırdı. Edebiyat, eğitim ve felsefe konularına ilgi duyardı. Yeni bir konuşma hazırlayacağı zamanlar dünyadan kopar, günlerce yazıp çizerdi. Bir cümleyi tekrar tekrar düzelttiğini, içine sinmeyen bir kelimeyi değiştirmek için yemekten kalkıp el yazmasına koştuğunu hatırlarım. Sonra da, "Şurası nasıl olmuş?" diye annemin fikrini sorardı. Daktiloda hızlı yazamadığından, konuşmalarını Zapyon İlkokulunun müdiresi Bayan

Marika Kondopulu ya da Okullara Yardım Derneğinin sekreteri Bayan Despo Alektoridu temize çekerdi. Aynı zamanda, iyi bir hatipti. Arkadaş toplantılarında bir süre sonra herkes susar, ilgiyle onu dinlerdi. Düşüncelerini coşkuyla savunur, son derece düzgün cümlelerle konuşurdu. Kendini kaptırıp tiradına başladığında onu Sokrates'e ve çok sevdiği Diyojen'e benzetirdim.

Yeni birileriyle tanıştığımda, soyadımı duyar duymaz, "Sen Kimon'un nesi oluyorsun?" diye sorarlar. Oğlu olduğumu söyleyince karşımdakinin yüz hatları yumuşar, aramızda belirgin bir yakınlaşma doğar. Hep geri planda kalmayı tercih eden, yazılarını adıyla değil, ad ve soyadının baş harfleriyle imzalayan bir insanın ölümünden yıllar sonra sevgiyle hatırlanması beni çok duygulandırır.

Birkaç yıl önce babamın yazılarını derlemek istedim. Çoğu, evimiz yandığında kaybolmuştu, daha sonra yazıldıklarını bildiğim, beğeniyle hatırlanan bazı konuşmalarını ise hiç bulamadım. Bulabildiğim birkaç yazı örneği, kendine özgü dilini ve tarzını yansıtmakla birlikte zengin birikimini ve konulara hâkimiyetini tam olarak veremiyordu. Bu işe sağlığında kalkışmadığım için çok pişmanım. Daha zamanımız var diyerek nice değerlerin elimizden kayıp gitmesine izin vermek ne kadar acı.

Kız kardeşimle konuşurken, sıklıkla babamı anımsatan cümleler kullandığını fark ediyorum. Uzun süre önce yazıp bir kenarda unuttuğum kendi yazılarımı okurken de aynı hisse kapılıyorum. İkimizin de düşünce yapısının şekillenmesinde ve kişiliklerimizin oluşmasında babamın büyük etkisi olduğunu görüyorum. Demek ki genetik özellikler sadece genlerle taşınmıyormuş. Birileriyle birlikte yaşamak, onlara sevgi ve saygıyla bağlanmak da DNA moleküllerine kaydedilebiliyormuş.

Kırmızı okul

Beyoğlu tarafından Haliç'in karşı yakasına bakıldığı zaman, kale görünümlü kırmızı bir bina dikkati çeker. Bugün Fener'de yaşayanlar bile, İstanbul'un beşinci tepesinde yükselen bu görkemli binanın ne olduğunu pek bilmez. Burası tarihi Mekteb-i Kebir, Fener Rum Erkek Lisesi, ya da çocukluğumda sıkça kullanıldığını duyduğum adıyla Kırmızı Okul'dur. Ailemin bütün erkekleri bu okulda, kızları da tam yanındaki Yoakimyon Kız Lisesi'nde okudular. İlkokul dördüncü sınıftan sonra ben de oraya geçtim.

Evimize birkaç adım mesafede olan Vlahsaray'a iner, oradan da Çimen Sokak ve kıvrılarak tepeyi tırmanan Tevki-i Cafer Mektebi Sokak'ı izleyerek Muhlio'ya çıkardım. Yokuşun sol tarafında bakımlı güzel evler vardı. Bunlardan biri, Köprübaşı'nda bakkal dükkânı işleten Ayvatoğlu ailesine aitti. Diğerlerinde eskiden zengin Karamanlılar kalıyormuş. Tepenin en yüksek noktasında, günümüzde esaslı bir restorasyon görmüş olan beyaz bir konak, Haritonidislerin evi vardı. Oradan hiç sapmadan ilerleyince, merdivenli bir yolla Kantemir'in evinin önünden geçerek Sancaktar Yokuşu'na, oradan da Fener'in merkezine inilirdi. Sağa sapıldığı zaman, tarihi Muhlio Kilisesi ve Yoakimyon Kız Lisesi'nin arasından geçerek Fener Rum Lisesi'nin arka kapısına varılırdı.

Okulun ön kapısı Sancaktar Yokuşu üzerindedir. İstanbul'un belki de en dik yokuşu olan bu dar yolda, eski bakımsız evlerin arasından ilerlerken, karşınıza birden ortaçağ burcu gibi yükselen, dış cephesi kırmızı tuğlalarla kaplı okul binası çıkar. Ön kapıyı babaannemlere gideceğim zaman kullanırdım. İlkokulun son iki sınıfından oluşan lisenin ilkokul bölümü, bahçenin arka kapısının yanındaki, yine kırmızı tuğlalarla örülmüş iki katlı mütevazı müştemilatta barınıyordu. Okul inşa edildiğinde burası müdür lojmanı olarak düşünülmüştü. İlkokul bölümü ben mezun olduktan iki yıl sonra, öğrenci azlığından kapatıldı. Müştemilatta şimdi okulun hademeleri kalıyor.

Fener Rum Erkek Lisesi, faaliyetini aralıksız sürdüren, Balkanların en eski eğitim kurumu. İstanbul'un fethinden hemen sonra, Patrik

Gennadios tarafından Patrikhane'nin eğitimli eleman ihtiyacını gidermek üzere 1454'te kurulmuş. 30 Ocak 2005'te okulun 550. kuruluş yıldönümünü kutlama törenlerine Milli Eğitim Bakanı Hüseyin Çelik ve Yunanistan'ın Milli Eğitim Bakanı Marietta Giannaku katılmış; okulun eğitim alanındaki katkıları hakkında övücü konuşmalar yapmıştı. Okul, uzun yaşamı süresince, Patrikhane'ye din adamları ve Osmanlı bürokrasisine yüksek bürokratlar yetiştirdi. Osmanlı toprakları içinde felsefe ve modern fen eğitimi ilk kez bu okulda verildi. Yabancı dil eğitimi konusundaki ilk çalışmalar da yine burada yapıldı. Ortodoks mezhebine bağlı aydınlar, etnik kökenleri farklı da olsa hep burada yetişti. Yüzyıllar boyunca divan tercümanları, Eflak-Boğdan beyleri, üniversite profesörleri, bilim adamları, yazarlar ve şairler eğitim yaşamlarına hep bu okulda başladı.

Okul ilk başlarda Patrikhane yakınındaki binalarda faaliyet göstermiş, onunla birlikte yer değiştirmiş. 1782'de Petrikapı'ya yakın bir binaya taşınmış. 1803'te, maddi olanaksızlıklar nedeniyle, birkaç kez Eflak-Boğdan beyliklerine getirilmiş olan Aleksandros Mavrokordatos Bey'in Kuruçeşme'deki yazlık evine taşınmış. Okul tarihinde sürgün yılları olarak geçen bu dönemden sonra, 1850'de tekrar Fener'e gelinmiş ve geçici olarak Hacı Panagos Bey'in konağına yerleşilmiş. 1877'de, okul bu kez merhum İzmit Metropoliti Dionisios'un Petrikapı'da bulunan metruk evine taşınmış. Cemaatin ileri gelenleri, tarihi okulun bu hâline üzülüyor, ona kalıcı bir yer bulmaya çalışıyordu. O yıllarda, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki siyasi gelişmeler de bu yönde bir girişimin başarılı olma şansını arttırıyordu. 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı'yla din farkı gözetilmeksizin Müslüman olmayan cemaatin hukuki eşitliği kabul edilmiş, vergi adaleti ve mülk güvenliği sağlanmıştı. Gayrimüslimlerin kilise ve okul inşa etmelerine ilişkin bazı yasaklar da kaldırılmıştı.

Zafer Karaca'nın aktardığına göre, Padişah 3. Ahmed döneminde (1703-1730) çıkarılan 1724 tarihli bir ferman, evlerin yükseklik sınırlarını saptıyordu. Buna göre Müslüman olmayanların evleri, Müslüman evlerinden daha yüksek inşa edilemezdi. Hassa mimarbaşına yazılan 1729 tarihli bir ferman da, İstanbul'daki Müslümanların evlerini Hristiyanlara satmamaları konusuna değiniyordu. 3. Selim'in (1789-1807) çıkardığı bir ferman, Hristiyanların evlerinin siyah, Yahudilerinkilerin de mavi renkte boyanmasını, Müslümanların evlerinin ise bu renklerde boyanmamasını zorunlu kılıyordu.

Yasak ve kısıtlamalar çerçevesinde, Hristiyanların yeni kiliseler inşa etmelerine de izin verilmiyordu. Sadece, yangın ya da deprem sonucu tamamen tahrip olan bir kilisenin yerine yenisi inşa edilebilirdi. Eski kiliselerin onarımı da verilecek izne bağlıydı. Onarımlarda, kilisenin mevcut biçimine uymak ve eklenti yapmamak şartı aranıyor, buna uymayan inşaatlar yıktırılıyordu. Müslüman olmayanların dini yapılarındaki onarımlar, sadece eski ve kullanılmış malzemeyle yapılabiliyordu. Kiliselerde kubbe yapımı ve kubbelerin kurşunla kaplanması da yasaktı.

Bu yasaklar bazen harfiyen uygulanıyor, bazen de yüksek bürokratların bilgisi dahilinde ve rüşvet karşılığında göz ardı edilebiliyordu. Örneğin, Bizans döneminde yerleşime açık olmayan Beyoğlu'nda Ortodoks kilisesi yoktu. 18. yüzyılda oluşan kalabalık Beyoğlu Rum cemaati, kilise inşa etmek için, bir söylentiye göre şöyle bir kurnazlığa başvurmuş. Para toplanarak kilisenin inşa edileceği arsa satın alınmış ve iki kişiye burada kavga etmeleri için para verilmiş. Tutuklanıp karakola götürülen kavgacılar, "Panagia Kilisesi'nin yıkıntıları"nda kavga ettiklerine dair ifade vermişler. Bu şekilde, bahsi geçen bölgede eski bir kilisenin bulunduğu resmi kayıtlara geçirilmiş. Cemaat, 1804'te bu kaydı kanıt göstererek, Sultan 3. Selim'e "kiliselerinin onarımı" için başvurup ferman alabilmiş.

Padişah 2. Mahmud döneminde (1808-1839), Hristiyanlarin yeni kilise inşa etmelerine ilişkin yasak kaldırılır. Bu döneme kadar onarımlar için gerekli olan padişah fermanı da, yeni inşa edilecek kiliseler için zorunlu kılınır. Tanzimat Fermanı ve 1856'da ilan edilen Islahat Fermanı'yla herkese çeşitli konularda eğitim kurumları açma ve siyasal temsil hakkı tanınır. Islahat Fermanı'yla, müminleri ayine çağırmak için birbirine vurulan tahta tokmakların yanı sıra, o güne kadar çalınması yasak olan kilise çanlarının çalınmasına da izin verilir. Bugün İstanbul Rum cemaatine ait kilise ve okul binalarının büyük çoğunluğu bu tarihten sonra, 19. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiştir.

Cemaatin ileri gelenleri, Rum asıllı zenginlere başvurarak inşa edilecek okul için bağış toplarlar. Başta banker Yorgo Zarifis olmak üzere, Stevanovik, Evgenidis ve Syngros gibi iş adamları ile Aynaroz'daki Vatopedion Manastırı çağrıya olumlu yanıt verirler. Okul mezunlarından, tanınmış mimar Konstandinos Dimadis'in gözetimi

altında 1880'de başlayan inşaat 1881'de biter ve 14 Eylül 1882'de yapılan törenle okul faaliyete geçer.

Fener Rum Erkek Lisesi, kurulduğu günden bu yana sosyal bilimlere ağırlık veriyordu. Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında dünya ekonomisine hızla entegre olan Osmanlı ekonomisi, yabancı dil bilen iktisatçılara ve mühendislere ihtiyaç duyuyordu. Bu dallarda eğitim görmek isteyen Rum gençleri için Beyoğlu'nda birçok özel Rum lisesi açıldı. Beyoğlu Rum cemaati de bu ihtiyacı karşılamak için bir kamu lisesi açmayı kararlaştırdı. Bu amaçla bağışlar toplanmaya başlandı, 2.000'i büyük hayırsever Yorgo Zarifis'ten olmak üzere 3.000 altın toplandı, ancak bu miktar yeni bir bina inşa etmeye yetmiyordu. Bunun üzerine, Paris'te yaşayan, Sultan 5. Murad'ın yakın dostu ve bankeri Hristakis Zoğrafos'un yardımı talep edildi. Zengin işadamı yeni kurulacak okula adının verilmesini şart koşarak 10.000 altın bağışladı. Galatasaray Lisesinin arka bahçesinin duvarlarının uzandığı Suterazisi Sokak'ta (yeni adı Turnacıbaşı) bulunan eski Panagia Okulu yıktırılarak mimar Periklis Fotiadis'in çizimleriyle inşa edilen Zoğrafyon Erkek Lisesi 1893'te hizmete girdi. 1909'da Kuledibi'nde, ayrı bir yönetim altında, ancak Zoğrafyon Lisesine bağlı Yabancı Diller ve Ticaret Lisesi açıldı.

Bu tarihten itibaren, İstanbul Rumlarının iki büyük eğitim kurumu Fener ve Zoğrafyon liseleri oldu. Fener sosyal bilimler, Zoğrafyon ise fen bilimleri ağırlıklı eğitim veriyordu. Eğitim dili ve öğretim metotları konusunda birinci okul muhafazakar, ikinci okul yenilikçi fikirlere dayanıyordu. İlkokulu Fener Lisesinde, liseyi Zoğrafyon'da okuduğum için iki eğitim geleneğinin etkisinde yetiştim.

Fener Lisesinin tam yanında Yoakimyon Kız Lisesi vardı. Okul, Patrik 2. Ioakim'in bağışladığı arsada ve vasiyetiyle bıraktığı 2.000 lira ile 1882'de kuruldu. İki okul yan yana olduğu halde, kız ve erkek öğrenciler bir araya gelmesin diye farklı saatlerde açılıp kapanırdı. Fener Lisesinde okuduğum iki yıl boyunca uzaktan da olsa tek bir kız öğrenci gördüğümü hatırlamıyorum. Yoakimyon Lisesi öğrenci azlığından 1998'de faaliyetine son verdi ve öğrencileri karma eğitime geçen Fener Lisesine kaydoldu.

1950'lerde okul öğrencilerinin çoğu Fener dışındaki semtlerden, özellikle de Kurtuluş'tan geliyordu. Bu iş için büyük bir otobüs

alınmış, okulun rengi olan kırmızıya boyanmıştı. Kırmızı okulun kırmızı otobüsü... Görkemli okulumla ve onun gösterişli otobüsüyle çok gururlanırdım.

Büyümüş, daha büyük bir okula kaydolmuştum. Artık bana günde 25 kuruş harçlık veriliyordu. Bu parayı harcarken, her gün büyük bir ikilem içinde kalıyordum. O tarihlerde, daha sonraları boyalı basın olarak adlandırılacak gazetelerin ilk örneği, Son gazetesi yayımlanmaya başlamıştı. Renkli resimlerine ve hafif içeriğine burun kıvırıyordum, ama bu gazetenin beni cezbeden bir tarafı da vardı. Her gün bir ülkenin banknotlarından örnekler veriyordu. Polonya zlotilerini, Brezilya reallerini, Nikaragua cordobalarını kesip biriktiriyordum. Son'un fiyatı diğer gazetelerden ucuzdu, 15 kuruştu, yani harçlığımla satın alabiliyordum. Sorun da buradaydı işte. Okul dönüşü önünden geçtiğim turşucu bir bardak karışık turşuyu 25, lahana turşusunu 15, turşu suyunu da 10 kuruşa satıyordu. Gazeteyi aldığımda kalan parayla sadece turşu suyu içme imkânım oluyordu. Turşucunun kavanozlarından bana göz kırpan salatalıklara, biberlere, lahanalara baktıkça içim gidiyordu. Nefsime hâkim olduğum günler Son ve turşu suyu, oburluğuma yenik düştüğüm günler de karışık turşu alıyordum.

Sınıfımız alıştığım ölçülere göre bayağı kalabalıktı; 12 kişiydik. Öğretmenimiz de babamın çocukluk arkadaşı Eftim Yordanidis'ti. Okuldaki ilk günümüzde beni tahtaya kaldırıp bir şeyler yazdırmak istedi. Sırtı dönük iki mısra okudu, ben elimde tebeşirle bekliyordum. "Oğlum ne bekliyorsun? Yazsana." dedi. "Öğretmenim, d harfinin nasıl yazıldığını unutmuşum." deyince adamcağız kalpten gidiyordu. Aklımca espri mi yapmak istemiştim, yoksa yeni okulun heyecanından elim ayağıma mı dolanmıştı hatırlayamıyorum. Öğretmenimi geri zekâlı olmadığıma ikna etmek bir iki haftamı aldı.

İki yıl okuduğum Fener Rum Lisesinde bütün günümüz müştemilatta geçiyordu. İlkokul bölümü bayrak törenlerini bile aynı yapıyordu. Merkez binaya bir kez girdim ve giriş nedenim pek de övünülecek gibi değildi. Teneffüs ziliyle bahçeye koşarken arkadaşım Mario'yu itmiş, merdivenlerden aşağı yuvarlamıştım. Çocukcağızın kafası yarılmış, kanlar içinde kalmıştı. İki kolumdan çekiştirerek müdürün odasına götürdüler. Bu vesileyle, öğrenim hayatımın ilk ve son tokadını da orada yedim.

Çocukluğumu hatırlayanlar uslu bir çocuk olduğumu söylerler. Yine de kafa göz yarma konularında sabıkam çoktu. Arada kavga bile olmadığı hâlde birkaç kez arkadaşlarımın canını fena yakmıştım.

Muhlio

Fener Rum Lisesinin arka kapısının biraz ilerisinde büyük kubbeli küçük bir yapı göze çarpar. Burası mahalleye adını veren Muhlio Kilisesi'dir. Özgünlüğü de, İstanbul'un Bizans döneminden beri aralıksız kilise olarak kullanılan tek yapısı olmasında. Muhlio'nun, tam adıyla Panayia Muhliotissa Kilisesi'nin ilginç bir öyküsü var. Tarihçi Marianna Koromila da ilginç bulmuş olmalı ki, kilise ve kurucusu Maria Paleologina hakkında koca bir kitap yazmış.

Latinlerin istilasından sonra başkentlerini İznik'e taşıyan Bizanslılarda tahta Paleologos hanedanının kurucusu 8. Mihail geçer. Yetenekli bir asker ve kurnaz bir diplomat olan yeni imparator, siyasi rakiplerini tek tek yok ettikten sonra Latinlere karşı birtakım askeri zaferler kazanır ve generallerinden Aleksios Stratigopulos küçük bir askeri harekâtla 1261'de İstanbul'a girer. 57 yıllık Latin işgali süresince harabeye dönen geçmişin görkemli başkenti perişan hâldedir. Zayıf düşmüş imparatorluğun her tarafı düşmanlarla çevrilidir. Mihail, Latinleri durdurmanın yolu olarak papayla anlaşmaya çalışır. Katolik ve Ortodoks kiliselerinin birleşmesini kabul eder, ancak halk buna şiddetle karşı çıkar. Bazen savaşarak, bazen de diplomasi yoluyla ülkesini ayakta tutmaya çalışır. Bu uğurda, iki gayrimeşru kızını Moğollara gelin verir. Önce İlhanlılara Maria'yı, dört yıl sonra da Altınordu Devleti'ne Efrosini'yi gönderir.

Bizim öykümüz de burada başlıyor. 1264'te, Mihail Paleologos'un on bir ya da on iki yaşındaki kızı Maria Despina, İlhanlı hükümdarı Hülagü Han'la evlendirilmek üzere yüklü bir çeyiz ve kalabalık bir maiyetle yola çıkar. O tarihlerde 48 yaşında olan Hülagû, Cengiz Han'ın torunu ve diğer büyük Moğol hanlarından Nengü Han ve Kubilay Han'ın kardeşidir. Bağdat'ı yakıp yıktıktan sonra, Tebriz yakınlarındaki Meraga'yı başkent tutarak İlhanlılar Devleti'ni kurmuştur. Genç gelin adayı aylar süren yorucu bir yolculuktan sonra Meraga'ya vardığında Hülagû Han'ın ölmüş olduğunu öğrenir. Diplomatik bir sorun yaşanmaması için Moğol törelerine uyularak genç kız damat adayının oğlu Abaka Han'la evlendirilir.

Moğollar farklı dinlere saygı gösterdiklerinden, şaman Abaka Han

genç karısının dinine karışmaz, onun Hristiyan olarak yaşamasına müsaade eder. Maria, kocasının 1285'teki ölümüne kadar İlhanlıların başkentinde kalır. Genç dul, bu tarihten sonra İstanbul'a döner. Babasından ve kocasından kalan bütün servetini harcayarak Fener'de Latinler tarafından yağmalanıp yıkılan Theotokos Panagiotissa Manastırı'nı ve çevresindeki bağ ve bahçeleri satın alır. Burada bir kadınlar manastırı kurarak rahibe olur.

Tarihçiler rahibe Maria'nın bir kez daha diplomatik amaçlarla kullanıldığını kaydeder. Moğolların merhum Abaka Han'ın karısına duydukları sevgi ve saygıdan yararlanmak için, 1307'de kardeşi İmparator 2. Andronikos tarafından Osman Gazi'nin kuşattığı İznik'e gönderilir. Moğollar kuşatma altındaki eski kraliçelerini kurtarmak için 30.000 asker gönderirler ve bu sayede İznik on yıl daha Bizans'ın elinde kalır.

Mihail Paleologos'un gayrimeşru kızı Maria Despina Paleologina'nın kurduğu, bütün mal varlığını, İstanbul ve Tekirdağ'daki bağ ve bahçelerini vakfettiği manastır, kurucusunun adıyla anılmaya başlar. İlk başlarda "Panagia ton Moğulion" yani Moğolların Meryem Anası adıyla anılan manastırın adı Muhliotissa ve Muhlio şeklini alır. Bu ad zamanla bütün mahalleyi nitelemede kullanılır.

Başka bir bölümde Fatih Sultan Mehmed'in harap durumdaki Agion Apostolon Kilisesi'ni yıktırarak yerine Fatih Camisi'ni inşa ettirdiğini yazmıştım. Fatih, adını taşıyan caminin mimarı Hristodulos'u mükâfatlandırmak için ona emeğinin karşılığı olarak ne istediğini sorar. Hristodulos, annesiyle birlikte ibadet ettiği Muhlio Kilisesi'nin kilise olarak kalmasını ister. Fatih'in verdiği berat sayesinde bina günümüze kadar kilise olarak kullanılmaktadır.

Okulumdan Çarşamba taraflarına doğru biraz ilerleyince iki sokak ötede Nakkaş Haydar Sokak'a varılır. Burası başka bir Fenerlinin, Kitap Yayınevi'nin Yayın Yönetmeni Çağatay Anadol'un sokağı. Elimde okul çantasıyla gidip gelirken onunla yolda mutlaka karşılaşmış olmalıyız. Ama aramızdaki birkaç yıllık yaş farkı beni çoc Çağatay ağabeyi yetişkin yapıyordu. Tanışıp dost olmamız için aradan uzun bir süre geçmesi, ikimizin de yaşlanması gerekiyormuş. Okuluma ya da evime geç kalmamak telaşıyla koştururken farkına varamadığım güzelliklere bir de onun gözüyle bakmak farklı bir deneyim:

"Şimdi otomobil uygarlığına uysun diye merdivenleri tıraşlanmış ve parke taşı döşenmiş, ama Nakkaş Haydar Sokağı, Atgeçmez'le kesiştiği noktaya kadar geniş basamaklı merdivenleri olan, arnavutkaldırımı döşeli bir sokak. İki yanında genellikle yüzyıl başında yapılmış, en çok üç katlı, bazıları cumbalı, tuğla ya da taştan evler var. Bu evlerin demir kapılarına mermer basamaklarla ulaşılıyor. Bazı ilk basamaklarda ayakkabılarınızdaki çamuru çıkartabileceğiniz demir çıkıntılar bulunuyor. Evlerin yarı bodrum alt katlarında alçak bir ikinci kapı mevcut. Buradan kiler/mutfaklara giriliyor. Arkada küçük bahçeler var. Topografyası son derece yavaş değişen bu sokağı 1929 tarihli Pervititch Haritası'ndan adım adım izlemek mümkün.

Nakkaş Haydar o yıllarda titiz bir annenin çocuğunu oynasın diye rahat rahat bırakabileceği bir sokak, her gün kadınlarca süpürülüp yıkanıyor, tertemiz, sakin... Mütevazı evler bakımlı, kapı tokmakları pırıl pırıl parlayana kadar ovulmuş. Yazları herkes kapı önlerinde. Tertemiz mermer merdivenlere kilimler seriliyor, minderler atılıyor, demli çaylar içiliyor. Çöp atmak, görülebilecek yerlere çamaşır sermek, pijamayla görünmek çok ayıp.

Mahallede komşuluk bağları epeyce sıkı. Kilisedeki ya da nikâh salonlarındaki düğünlere gidiliyor. Ramazanda Müslümanlar Rumlara lokma, Paskalya'da Rumlar Müslümanlara çörek/boyalı yumurta ikram ediyor. Kapı önlerindeki sohbetlerde Türkler, Rumlardan reçel, kek, pasta tarifleri öğreniyor. 8. numaranın en küçük oğlu ilk kakaolu muhallebisini Kalepetrina teyzesinde yiyor ve bu çikolatalı tatlıya hayran oluyor. Sokağın çocukları arsada birlikte top koşturuyor. Yakan top kız erkek bütün çocukların akşama kadar kendilerini alamadıkları bir oyun. En çok oynanan oyunlar 'çelik-çomak', 'kuka', 'topaç çevirme', 'saklambaç', 'körebe' ve 'bilye'. Müslüman çocuklar da oyun dili ölçülerinde (Ela do Yani, ela do!) Rumca biliyor. Oyuncak sık rastlanan bir şey değil, olanlar çocuklar tarafından imal ediliyor. Gazoz kapağı ve Zambo çikletinden çıkan artist resimleri biriktiriliyor. Şaşılacak kadar çok gazoz markası (Olimpos, Atlas, Uludağ...) ve kapak çeşidi var. Okuyan çocuklar daha yukarıdaki Murat Molla Kütüphanesi'ne sık sık uğruyorlar. Sokaktaki Laz kaptanın takasına tüm sokak ahalisi doluşup Heybeli Ada'ya gidiliyor. Kışları kar yağdığında bir merdivene belki yirmi çocuk sıra sıra diziliyor ve Nakkaş Haydar'ın üst başından başlayıp, önce merdivenlerden atlaya atlaya, sonra dikçe yokuşta hızlanarak, neredeyse Balat yakınlarına

kadar süren kızak keyifleri yaşanıyor.

Doktora, çok darda kalmadıkça başvurulmuyor, ateşli alınlara sirkeye batırılmış bez koymak, sırta tentürdiyotla kareler çizmek, kaynatılmış bitkiler içirmek fayda vermezse Çarşamba'da muayenehanesi olan Dr. Sava Aslanoğlu'na gidiliyor. Kuru bamya lapası, hatmi çayı, ıhlamur, kaynamış ceviz yaprağı banyosu bu halk hekimliğinin bazı ilaçları.

Eski mutfak gelenekleri henüz sürüyor. Maltız (içinde mangal kömürü yakılan, üstündeki ızgaralı bölüme tencerenin oturtulduğu küçük ocak) ateşinde yemek pişirme savaş sonrasında ortadan kalkmış, Amerikan pompalı gaz ocakları büyük bir yenilik ve kolaylık olarak algılanıyor. Yiyecekler tel dolapta saklanıyor. Yemeklerde Trabzon yağı, Urfa yağı kullanılıyor. Pazardan ucuza ezik domatesler alınıp büyük miktarlarda kışlık salça yapılıyor. Bütün tencere ve sahanlar bakır. Deterjanlar daha ortada yok.

O yıllarda Nakkaş Haydar Sokağı'nda yaşamış çocuklar doğdukları, büyüdükleri evleri görmek isterlerse, Istanbul'un birçok başka semtinin aksine, elleriyle koymuş gibi bulurlar. Belki o top koşturulan, uçsuz bucaksız gibi gelen arsa nedense küçülüvermiştir, ama evlerin hemen hepsi oradadır.

Birkaç değişiklik yok değildir mahallede. Barba'nın bahçesini şimdi çirkin iki apartman kaplıyor. Kanakis'in yarı ahşap yani kâgir köşkü bazı eklentilerle çirkinleştirilmiş. Kapısında 'satılık bina' yazıyor. Çaylakların yuva yaptığı Boboların bahçesinde iki çirkin yapı var; zaten çaylaklar da İstanbul'u terk etti. 'Perili Ev' hem şanslı, hem şanssız. 1950'lerde kimsenin oturmadığı bu görkemli Rum yapısında oturanlar var, yani iyi kötü bakılıyor, ama üstüne artık bir kat çıkılmış. Sancaktar yokuşundaki zengin Rum evleri şimdi her katında başka bir ailenin yaşadığı, tavan süslemelerine antikacıların fiyat verdiği (yakında sökülebilirler), bahçedeki çakıl mozaiklerin betonla kapatıldığı bir hâldeler.

Ama başka her şey değişmiştir Nakkaş Haydar'da. İnsanlar değişince, sokağın hayatı da tamamen değişmiştir.

Bugün Nakkaş Haydar Sokağı'nda genellikle Siirt'ten göçmüş insanlar yaşıyor. Yirmi yıldır buradalar, ama şehir onlara çok şey öğretmemiş gibi. Tek bir kültürle sınırlanmış bir sokakta, kendi köklerinizde olmayan yeni şeyleri nasıl öğreneceksiniz?

Sokak halkı birçok yabancının' gelip fotoğraf çekmesine alışık. Çocuklar aykırı buldukları herkese 'Hello!' diye sesleniyor. Sokak çok pis, tozlu ve çöp içinde... Evler bakımsız, özensiz. Kapi tokmakları ya yitip gitmiş ya da kapkara. Rüzgâr denizden esiyorsa Haliç'in nahoş kokusu her yeri kaplıyor. Binadan binaya çekilen makaralı çamaşır iplerine sık sık rastlanıyor. Artık pijamayla komşulara görünmek ayıp değil. En önemlisi de, yine birlikte oynayan, ama içlerinde bir tane bile Efiça olmayan çocuklar hariç, bir ortak yaşam kalmamış Nakkaş Haydar Sokağı'nda.”

Başkalarının Fener'i

Fener'de yapılar zamana dirençlidir. Sokaklarında yürürken ayağınız tarihi kalıntılara takılır, tökezlersiniz. Eski ile yeni iç içe, yan yanadır. Ama yaşam öyle değil, büyük bir hızla değişiyor. Dedemin yaşadıklarıyla annemin yaşadıkları çok farklıydı. Ben bile, bilgisayar ve televizyon öncesi dünyayı bir düş gibi, hayal meyal hatırlayabiliyorum.

Eskiden fazla paramız yoktu, ama zamanımız sonsuzdu. Olur olmaz şeylere gülebiliyor, bir bez parçasını top yapıp saatlerce peşinden koşabiliyorduk. Çocukların şimdi pahalı cep telefonları ve avuç içi bilgisayarları var ama onlarla oynayacak zamanları yok. Hep bir yerlere yetişme telaşı, bir şeyleri yetiştirme kaygısı içindeler.

Eskiden, herhangi bir yere yetişme telaşıyla koşturmayan insanlar hep bir yerlere vardıkları hâlde, bizler koşturdukça hedefimizden uzaklaşıyoruz. Ona varabildiğimiz nadir hâllerde bile tatmin olamıyor, peşinden koşulacak anlamsız yeni bir hedef icat ediyoruz. Zamanın daha ağır ilerlediği geçmiş günlere ilişkin anılar beni dinlendirir. İnsanların daha temiz, daha saf ve aynı zamanda etraflarında olan bitenlere daha ilgili, daha merakli oldukları eski güzel günlere imrenirim.

Haris Spataris 1906'da Fener'de doğdu. Çocukluğunun ilk yılları sahilde, Maraşlı İlkokulunun tam karşısındaki bir evde geçti. Daha sonraları, ailesi Fener'in güzel manzaralı Muhlio semtine taşındı. Spataris 1922'de Yunanistan'a göç etti. Kendi imkânlarıyla bastırdığı anılarında", esprili bir dille, binaları aynı kalsa da artık var olmayan bir dünyayı anlatıyor. Teknolojinin son harikası elektrikli aydınlatma, bakın Muhlio'ya nasıl gelmiş!

"İstanbul'da tramvayı katırlar çeker, yemekler üç fitilli gaz ocaklarında pişerdi. Lambalar da gazla yanardı. Bazı evlerde havagazı vardı, ama dağıtım şebekesi sınırlıydı. Belediyenin sokak aydınlatması da havagazıyla yapılırdı...

Bu durum Jön Türklerin ihtilâline kadar sürdü. Kâğıthane'de elektrik üreten ve dağıtımda kullanılan malzemeyi imal eden bir fabrika kuruldu. Dünya Savaşı çıkınca bakır savaş malzemesi sayıldığından, dağıtım için kullanılan bakır tel bulunamaz oldu ve şebekenin genişlemesi durdu.

Bakır eksikliği yüzünden elektrik verilememesi durumu birkaç yıl daha sürdü, sonra bulgurcuların, yani zamanın karaborsacılarının baskısıyla sona erdi. Bunlar Anadolu'dan buğday getirtip bulgur haline getiriyorlardı. Para içinde yüzmeye başladıkları için her şeyi satın almak ve doğal olarak da evlerini elektrikle aydınlatmak istiyorlardı. Semtimizin başarılı bulgurcusu Kirios Panayotakis (Panayotakis adı mı yoksa soyadı mıydı bilemeyeceğim, eskiden de Panayotakis derlerdi, zenginleşince Kirios'u da yapıştırdılar) çevredeki en büyük evi satın aldı. Bu Muhlio'nun ana caddesi üzerinde, bizimkinden iki üç ev aşağıda, yıllarca boş kalmış görkemli bir konaktı. Evin kemer biçiminde harika bir kapısı, ilk katta büyük bir şahnişini, yani kapalı bir mekânı vardı; kısacası konak demek için gerekli bütün vasıflara sahipti.

Kirios Panayotakis harabeyi büyük bir merakla onararak ortaya çıkardı. Bu konak mahallenin savaş sefaleti arasında fark ediliyordu.

Panayotakis herkesi evine hayran bırakmak için elinden geleni yaptı ama bu ona yetmedi. Çünkü ev, konak, lüks yaşam ve hizmetçiler mahallenin eski zenginlerinde de yeni zenginlerinde de vardı. Muhlio'da on tane, yakınlarda yüz tane, tüm İstanbul'da binlerce... Ama Kirios Panayotakis herkesi geçip mahalleye gösteriş yapmak istiyordu. Ne yapabilirdi ki? Onu diğerlerinden ayıracak şey ne olabilirdi? Kirios Panayotakis evini elektrikle aydınlatacak ve diğerleri bunu yapamadıklarına göre tüm çevrenin en gösterişli adamı hâline gelecekti. Evin içinden başka, balkonun dışına da bir lamba koymayı düşündü. Mahalle ışıklar içinde kalınca onun ne kadar önemli bir adam olduğunu anlayacaklardı. Sorup soruşturdu, yüz mumluk bir lambanın bütün Muhlio Caddesi'ni ve Kosmidis, Nomidis gibi kendini beğenmiş zenginlerin oturduğu Panayia yolunu da aydınlatabileceğini öğrendi.

Kirios Panayotakis sinsi sinsi evin iç tesisatını hazırladı. Duyları ve

lambaları da yerleştirdi. Balkonun dışına yüzlük lambayı taktı ve sonucu merakla bekleyen mahallenin şaşkınlığını zevkle seyretti...

Mahalle halkı savaş yıllarının zorlukları nedeniyle Panayotakis'in bir yerde tökezleyeceğini bekliyordu. Muhlio Caddesi'nden 250 metre uzaklıkta olan ana şebekeye nasıl bağlanacakti? Idare ona elektrik verecek miydi?

Bu aşamada işler biraz zordu, ama Kirios Panayotakis'in dinamizmi ve parasıyla yapılamayacak iş yoktu. Panayotakis bakır telleri, direkleri ve izolatörleri buldu. İdareden izin de aldı (oraya ne ödediğini bilemiyorum) ve hemen şebekeye bağlandı. Böylece evi elektrikle aydınlandı. Eski konak, gaz lambalarının donukluğu içindeki karanlık yolda ışıl ışıl parlıyordu.

Ama Kirios Panayotakis'in ihtirasını en çok tatmin eden, bu dış ışık oldu. Birinci kattaki balkonun dışındaki 100'lük lamba, yandığı zaman mahalleyi aydınlatıp diriltti. Geceyi gündüz yaptı, mahalledeki dedikoduculari da alt üst etti.

Biz şimdi elektrikle aydınlatmaya alıştığımız için 1915 yılında Kirios Panayotakis'in balkonunda 100'lük bir lambanın yarattığı etkiyi anlayamayız.

Muhlio'nun bütün dedikoducu hanımları, çocuk ve yaşlıları da yanlarına alarak yataktan fırladılar ve olan biteni anlamak için sokaklara döküldüler. (Gaz tasarrufu yapmak için erkenden yatıyorlardı.)

Erkekler bile işlerinden dönünce sokağa bir iskemle çekerek, kapılarının önünde Kirios Panayotakis'in ışığında gazetelerini okumaya başladılar.

Bir yandan bu durumdan çok hoşlanıyor, diğer yandan yolu aydınlatmak için bu kadar para harcanmasına söyleniyorlardı. Örneğin babam vurguncular ve israf hakkında konuşup duruyordu.

Bunlara rağmen buluşu için Kirios Panayotakis'i alkışlayanlar çoktu ve onu hayır yapan biri olarak kiliseye teklif etmeyi düşünüyorlardı.

Mahalle aydınlanması sürprizinden sonra şenlik gittikçe yayılıyordu. Komşulardan bir kadın, teknesini çıkartıp çamaşır yıkamaya başladı. Çamaşırını bitirmek istiyor, ışık ne zaman sönecek diye devamlı soruyordu. Kir Yorgi'nin bakkal dükkânındaki tavuklar sabah oldu diye kafeslerinin açılması için gıt gıt gıdaklamaya başladı. Kiria Ermioni şikâyette bulundu. Kızı Galatia, ışık yatak odasının karşısında olduğu için uyuyamıyordu. Ermioni'nin pencerelerinde herkesin evinde olduğu gibi perde yoktu.

Bu dünyada her şeyin bir sonu vardır. Kirios Panayotakis de ışığı söndürdü, herkes yatmaya gitti."

Aynı mekânlarda yaşayan, Spataris'ten beş yaş genç, 1911 doğumlu başka bir Fenerli, Niko Apostolidis de hatıralarını yazmış." Apostolidis yıllarca Balıklı Rum Hastanesi'nde yöneticilik yaptıktan sonra ticarete atılmış, 1972'de Atina'ya göç etmiş. Niko Bey babamın arkadaşıydı, kitabında babamı da anıyor. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Fener Rum Lisesinde öğrenim görmüş. Okul aynı okul, ama hâliyle aradaki zaman farkı yüzünden onun yaşadıklarıyla benim yaşadıklarım oldukça farklı. Niko Apostolidis'in bakış açısıyla 20. yüzyıl başlarında Fenerli çocukların nasıl bir eğitim aldıklarına bir göz atalım:

"Bizim zamanımızda, çocuklar ilkokulu bitirince aileleri meslek öğrenmeleri için onları bir marangoz, demirci, terzi ya da matbaacının yanına verirdi. Ortaokula devam eden öğrenciler oldukça azdı, bunlardan çoğu da tahsillerini yarıda bırakır, bir ustanın yanına girerdi. İlk başlarda, mesleği öğrenene kadar hiç maaş almadan günde on saatten fazla çalışır, bir süre sonra hiçbir şeye yetmeyen düşük bir haftalığa razı olurlardı. Emekli maaşı, bayram ikramiyesi, sağlık sigortası gibi kavramlar onlara yabancıydı. Sadece, o da Cumhuriyet'ten sonra, Atatürk'ün mecburi kıldığı pazar tatillerinden yararlanabiliyorlardı. Orta bire çevredeki ilkokullardan mezun olan çocuklardan başka, Bakırköy, Samatya, Langa, Beyoğlu ve Boğaz'dan gelen 57 öğrenci kayıt yaptırdığımız hâlde, liseden sadece 17 kişi mezun olabildik. Bunlardan üçü doktor, üçü lise öğretmeni, biri mimar, biri daha sonra metropolitliğe yükselen din adamı, biri

gazeteci, ikisi ilkokul öğretmeni, üçü de tüccar oldu.

Her eğitim öğretim yılı kitap alışverişiyle başlardı. Öğrencilerin çoğu önceki yılın kullanılmış kitaplarını satıp aldıkları parayla bir sonraki yılın kitaplarını satın alırdı. Bakırköy, Samatya ve Langa'da oturan öğrenciler Yenikapı trenini kullanırdı. Oradan yürüyerek Fatih ve Çarşamba tepelerini tırmanır okula gelirlerdi. Beyoğlu'nda oturan öğrenciler Kasımpaşa'dan Haliç vapuruna binerdi. O küçük vapurlarda indirimli bilet bir kuruştu.

Okulumuzun dik yokuşuna başlamadan önce Fethi Efendi'nin pastanesine uğrar, beş kuruşluk helva ya da bulama [Tatlı ve ekşi olmak üzere iki türlüsü hazırlanabilen pekmezli bir yiyecek. Koyuluğundan dolayı bazı yörelerde ağda ya da gün balı adıyla bilinir. Günümüzde en iyi bulamalar Zile, Kahramanmaraş ve Gaziantep'te yapılır] ile çeyrek ekmek alırlardı. Bu, yemekhanede yiyecekleri öğle yemekleriydi. Bizlerse derse yetişebilmek için telaşla evimize koşar, aceleyle yemeğimizi yerdik. Okulumuz dokuzda başlar, dörde kadar sürerdi. On beş günlük Noel ve Paskalya tatillerinde, öğretmenlerimiz bir sürü ödev ve çözülecek problem verirdi. Dediklerine göre, bunu tembelliğe alışmamamız için yaparlardı.

En büyük eğlencemiz, sınıf arkadaşlarımla Fener-Balat arasında gezinmekti. Ekonomik durumumuz elverdiğinde, 15 kuruş ödeyerek Balat'taki sinemaya giderdik. Daha sonraki yıllarda, okulumuzun tören salonuna bir projeksiyon makinesi satın alındı. Haftada bir Balat'taki sinemadan ödünç alınan filmler seyrediyorduk...

Öğretmenlerimizin hemen hemen tümü yaşlı, bilge insanlardı ve çoğu Avrupa üniversitelerinden mezun olmuştu. Geciken beş altı aylık maaşlarına rağmen, bildiklerini büyük bir coşku ve heyecanla bize aktarmak üzere, yıpranmış elbiseleri ve yorgunluktan bitkin hâlleriyle, yaz kış okulumuzun dik yokuşunun bitmek bilmeyen basamaklarını hiç yakınmadan çıkarlardı.

O yıllarda öğretmenler haftalık ders saatlerine göre maaş alırlardı. Her saat dört liradan hesaplanırdı. Bu durumda haftada on saat ders veren bir öğretmenin haftalığının 40 lira olması gerekmez miydi? Hayır, bütün maaşları bu 40 liraydı. İnanılmaz ama gerçek!

Son olarak, belki de o dönemin yoksulluğundan kaynaklanan genel zihniyete değinmek ve beni derinden etkilediği için hiç unutamadığım bir olayı anlatmak istiyorum. Orta üçte okuduğum yıl, yoksul ve öksüz bir sınıf arkadaşım çocukça bir yaramazlık yapmıştı. Okul idaresinden Bay Dimitriadis çocuğa okkalı bir tokat attıktan sonra, en büyük kusuru, en büyük suçu buymuş gibi, "Üstüne üstlük yoksulsun da!" diye hakaret etmişti. Öğretmenlerimizin çoğu ve hademeler, en küçük yaramazlığımızda hiç duraksamadan, "Sizi bedava okutan okulunuz!" lafını tokat gibi suratımıza çarparlardı. Bahsi geçen sınıf arkadaşım, Odysseas Mavridis, inanılmaz yokluk ve sıkıntılarla İstanbul Tıp Fakültesi'ni bitirip başarılı bir nöropsikiyatri uzmanı oldu, yıllarca Balıklı Rum Hastanesi'nin başhekimliğinde bulundu. Eğitimin parasız olduğu günümüzde bir öğrenciye böyle hakaret edilse arkadaşları dersleri boykot eder, densizliği yapan öğretmenin ya da görevlinin istifasını isterdi."

Fener Rum cemaatindeki sınıflı toplum yapısı hemen yok olmadı. Aynı okullarda okuyan büyüklerimden yoksul öğrencilere kırıcı davranıldığını çok duydum. Annem, çocukluk arkadaşı bir milli basketbolcunun pasosunu kardeşine kullandırdı diye herkesin önünde nasıl aşağılandığını anlatmıştı. Hayat dolu bir gencin elini kolunu bağlayan yoksulluğu yetmezmiş gibi, bu yoksulluğundan utanması da beklenirdi. Bu şekilde aşağılanan yoksul gençler yüksek bir mevkie geldiklerinde ya topluma nefretlerini kusar ya da herkese sevgi ve hoşgörüyle yaklaşır, büyük hayırsever olurlardı. Fenerli hayırseverlerin çokluğu ikinci şıkkın daha geçerli olduğunu gösteriyor.

Şehir...

Başka diyarlar, başka denizler bulamayacaksın.

Peşin sıra gelecek hep şehir. Aynı sokaklarda dolaşacak,

aynı mahallelerde yaşlanacaksın

ve aynı evlerde kır düşecek saçlarına.

Kostandinos Kavafis

Kavafis, meşhur dizelerinde, aynı şehirde doğup yaşlanmayı hüzünle anar. Çok sevdiğim bu şiiri her okuduğumda, İstanbul'da doğup İstanbul'da yaşlanmanın böyle bir hüzünle bağdaştırılamayacağını düşünürüm. Şair de öyle düşünmüş olmalı ki şehir kelimesini küçük harfle yazmış. Bu dizeler herhangi başka bir yer için yazılmış olmalı, çünkü İstanbul söz konusu olduğu zaman Şehir büyük harfle yazılır. Eski tarihlerde, başka şehirler için yazılmış monografiler okurken, yazının bir yerinde mutlaka: "İstanbul kadar güzel...", "İstanbul dışındaki en güzel..." ibarelerine rastlanır. Yedi tepeli şehrim güzelliğin, büyüklüğün kıstası. Uzun tarihi boyunca, İstanbul'a hükmedenlerin rakip ya da muhalifleri için uygun gördükleri cezaların en ağırlarından biri de onları İstanbul'dan sürgün etmekti. Yeryüzünde cenneti gördükten sonra başka bir yerde yaşayabilmek mümkün mü?

Kentli olma bilinci zamanla kazanılan, yaratıcı, yararlı bir kültür.

Barbaros Hayrettin Paşa'nın, Kâzım Karabekir Paşa'nın ve Hristakis Zoğrafos'un soyundan gelen arkadaşlarım oldu. Hâllerinde, tavırlarında bir farklılık vardı. Aykırı davranışları bile bir başkaydı. İstanbul beyefendisi ya da hanımefendisi olmak, insanların hareketlerine bir dinginlik, bir ağırbaşlılık verir. Dedesi ya da ninesi üniversite profesörü olan çocuk tok gözlü olur, çevresine ve doğaya saygılı davranır. Yalıda yetişen bir genç resim sanatına, müziğe ve edebiyata ilgi duyar, sanatçı olur. İstanbul işte bunu başarabiliyor. Eşsiz güzellikleri ve zengin tarihiyle, hızlandırılmış kurs verir gibi

herkese kentlilik kültürü aşılıyor. Başka bir şehirde birkaç nesilde kazanılabilecek kentlilik bilinci burada kısa sürede kazanılabiliyor.

"İstanbul'un taşı toprağı altın" deyiminin etkisinde kalarak kısa sürede zenginleşmek, sınıf atlamak için gelenler ilk başta hırslı oluyorlar. İstanbul'u sevmeye, kendilerinin bir parçası gibi görmeye fırsat bulamadan ona zarar verebiliyorlar. Belki de bu yüzden otopark yapmak için devrilen koca bir çınar, apartman dikmek için yıktınlan bir yalı, lüks restoran yapılmak için kapanan bir kır kahvesi ve yol açmak için yıktınılan tarihi bir eser karşısında yürekleri sızlamıyor.

Bir yerde, İstanbul milletvekillerinin büyük çoğunluğunun İstanbul doğumlu olmadığını okumuştum. Bugün üç nesil İstanbullu olduğunu iddia edebilecek hemşerilerimiz nüfusun yüzde kaçı? Eskiler yenilerin yanında kayboluyor, azınlıkta kalıyor. Daha önceleri şehrin kanının tazelenmesi daha yavaş olduğundan yeni gelenler ortama uyum sağlıyor, kısa sürede kentlilerin arasına karışabiliyordu. Şimdi her şey hızlandı, kent yeni çocuklarını özümsemeye fırsat bulamadan yenileri geliyor. Çocukluğumun bir milyon nüfuslu Istanbul'u bir dünya başkentiydi, şimdiyse yirmi milyona yaklaşan nüfusuyla devasa bir köyü andırmaya başladı.

Bin bir yüzlü İstanbul, kalabalık nüfusu, ayrıcalıklı konumu ve ekonomik gücü sayesinde müthiş bir dinamizme sahip. Semtleri zaman içinde kendi aralarında önem kazanıp kaybetse de sürekli gelişmeye devam ediyor. Tarihi semti Fener de üzerindeki ölü toprağını atmak üzere. Burada doğan çocuklar, artık mahallelerini memleketleri olarak görmeye, sokaklarını, kaldırımlarını, oyun oynadıkları boş alanlarını sevmeye başladı. Yarı yıkık binaları restore edilip eski görkemli görünümlerine kavuşuyor. Sahil kesiminde eğitim kurumları ve yeşil alanlar açılıyor; sanat zevkleri gelişkin sanatçılar evler satın alıp buraya yerleşiyor. Bir zamanların kültür ve eğlence merkezi Fener'de restoranlar, müzeler açılıyor. Artık sadece yaşanacak değil, turlar düzenlenerek gezip dolaşılacak mutena bir semt olma yolunda.

İstanbul kurulduğu günden beri deprem, veba, savaş ve yangın gibi felaketlerle birkaç kez neredeyse tamamen boşalmış, sonra yeniden insanlarla dolmuş. Her seferinde tanınmayacak kadar değiştiği hâlde yine gizemli, yine güzel olmaya devam ediyor. Tarihi binaların

arasından gökyüzünü delecekmiş gibi hayasızca yükselen çelik yığınları, buram buram yoksulluk ve terk edilmişlik kokan gecekondulanı bile güzelliğini yok etmeyi başaramıyor. Muhteşem doğası ve zengin tarihi, bir şekilde çirkinliklerin üstünü örtebiliyor. 21. yüzyıl başlarının İstanbul'u, birden boy atmış ergenlerin bedenlerinin yeni boyutlarına alışamamışlığını sergiliyor sadece. Nüfusunun kısa sürede beşe ona katlanması kolay sindirilebilecek bir olgu değil. Kendine çeki düzen vermesi için ona biraz zaman tanımalıyız. Aslında fazla değişmesine de gerek yok, şimdiki hâli bile gözlerimizi kamaştırmaya yetiyor.